

NBP – JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

NBP – ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

UDC 343.98

ISSN 0354-8872

ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE – THE REPUBLIC OF SERBIA
KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA, BEOGRAD – REPUBLIKA SRBIJA

NBP

JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA
Beograd, 2013

PUBLISHER

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 196 Cara Dušana Street (Zemun)

EDITORSHIP

Professor Dragoljub KAVRAN, PhD, Faculty of Law, Belgrade, President
kavran@sbb.rs, +381 11 324-1501

Professor Claus ROXIN, PhD, Faculty of Law, Munchen,
mail@claus-roxin.de, +49(89)2180-2736

Professor Gorazd MEŠKO, PhD, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor,
gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si, 00386 13008300

Professor Dušan POPOV, PhD, Polytechnic University, Temisoara,
dusan-popov@yahoo.com, 61/3-883-1756

Professor Dejan ILIĆ, PhD, ARRI AG, Munich
dilic@arri.de, +49 (0)89 38091456

Professor Miodrag KULIĆ, PhD, J.W.Geothe-Universitat, Frankfurt,
kulic@itp.uni-frankfurt.de, +49-69-798-22570

Professor Željko NIKAČ, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
zeljko.nikac@kpa.edu.rs, +381 64 8927 654

Professor Đorđe ĐORĐEVIĆ, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
djordje.djordjevic@kpa.edu.rs, +381 64 8924 220

Professor Radovan RADOVANOVIĆ, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
radovan.radovanovic@kpa.edu.rs, +381 64 8922 660

Professor Slobodan JOVIČIĆ, PhD, Faculty of Electrical Engineering, Belgrade
jovicic@etf.rs, +381 11 322-9212

Professor Srđan MILAŠINOVIĆ, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
srdjan.milasnovic@kpa.edu.rs, +381 64 8924 216

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Professor Goran B. MILOŠEVIĆ, PhD
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Crime-investigation and Forensics Editor

Professor Ljiljana MAŠKOVIĆ, PhD
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Police and Security Editor

Professor Đorđe ĐORĐEVIĆ, PhD
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

ENGLISH LANGUAGE EDITOR AND PROOF-READER

Dragoslava MIČOVIĆ

SERBIAN LANGUAGE EDITOR AND PROOF-READER

Jasmina MILETIĆ

PRINTED BY

JP Službeni glasnik
Belgrade

IMPRESSION

300 copies

PDF VERSION OF THE JOURNAL

www.kpa.edu.rs

Published three times a year

TABLE OF CONTENTS

Darko Gavrilović, Ljubiša Despotović SFRY – THE BEGINNING OF THE END A Brief History of the Causes of Conflict from the Perspective of the CIA	9
Dragan Ranđelović, Dragan Stojković POSSIBILITIES OF AUTOPSY TOOL USE FOR FORENSIC PURPOSES	19
Slobodan P. Orlović CONSTITUTIONAL NORMS AND REALITY OF THE SERBIAN GOVERNMENT	35
Željko Nikač, Boban Simić POLICE TRAINING IN THE REPUBLIC OF SERBIA	47
Nataša Tanjević, Goran Kvrgić FORMS, TRENDS AND TECHNIQUES OF MONEY LAUNDERING	61
Oliver Lajić POLICE SUBCULTURE'S IMPACT ON THE EFFICIENCY OF FINANCIAL INVESTIGATIONS	75
Veljko Milašinović, Nikola Milašinović THE TECHNOLOGY OF FORENSIC EXAMINATION OF BURNED COPPER CORD	87
Velisav Marković REALIZATION OF POLICE OFFICERS RIGHTS TO BONUSES FOR NIGHT WORK, OVERTIME AND WORK ON PUBLIC HOLIDAYS	97
Mile Šikman THE SIGNIFICANCE OF CRIMINALISTICS APPROACH TO FIXATION OF EVIDENTIAL INFORMATION	107
Dalibor Đukić THE ROLE OF THE POLICE IN THE PROTECTION OF THE FREEDOM OF RELIGION IN ACCORDANCE WITH THE ACT ON CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES.....	121
Xiao-Mei ZHANG DEVELOPING FINGERPRINTS ON THE ADHESIVE TAPE BY FLUORESCENCE	131
Xiao-Mei ZHANG RESEARCH ON THE NEW SMALL PARTICLE REAGENT TO DEVELOP FINGERPRINTS	141
Feng XU CRIME SCENE RECONSTRUCTION BASED ON VIRTUAL REALITY	149

IZDAVAČ

Kriminalističko-policijska akademija, Cara Dušana, 196 (Zemun)

UREĐIVAČKI ODBOR

- Prof. dr Dragoljub KAVRAN, Pravni fakultet, Beograd, predsednik
kavran@sbb.rs, +381 11 324-1501
- Prof. dr Klaus ROKSIN, Pravni fakultet, Minhen,
mail@claus-roxin.de, +49(89)2180-2736
- Prof. dr Gorazd MEŠKO, Fakultet za varnostne vede, Univerzitet u Mariboru,
gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si, 00386 13008300
- Prof. dr Dušan POPOV, Politehnički fakultet, Temišvar,
dusan-popov@yahoo.com, 61/3-883-1756
- Prof. dr Dejan ILIĆ, ARRI AG, Minhen,
dilic@arri.de, +49 (0)89 38091456
- Prof. dr Miodrag KULIĆ, J.W.Geothe-Universitat, Frankfurt,
kulic@itp.uni-frankfurt.de, +49-69-798-22570
- Prof. dr Željko NIKAČ, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
zeljko.nikac@kpa.edu.rs, +381 64 8927 654
- Prof. dr Đorđe ĐORĐEVIĆ, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
djordje.djordjevic@kpa.edu.rs, +381 64 8924 220
- Prof. dr Radovan RADOVANOVIĆ, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
radovan.radovanovic@kpa.edu.rs, +381 11 64 8922 660
- Prof. dr Slobodan JOVIČIĆ, Elektrotehnički fakultet, Beograd
jovicic@etf.rs, +381 11 322-9212
- Prof. dr Srđan MILAŠINOVIĆ, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
srdjan.milasinoVIC@kpa.edu.rs, +381 64 8924 216

IZDAVAČKI SAVET

Glavni i odgovorni urednik
Prof. dr Goran B. MILOŠEVIĆ
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Urednik kriminalističko-forezničke oblasti
Prof. dr Ljiljana MAŠKOVIĆ
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Urednik policijsko-bezbednosne oblasti
Prof. dr Đorđe ĐORĐEVIĆ
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

LEKTOR I KOREKTOR ZA ENGLJSKI JEZIK
Dragoslava MIČOVIĆ

LEKTOR I KOREKTOR ZA SRPSKI JEZIK
Jasmina MILETIĆ

ŠTAMPA
JP „Službeni glasnik“
Beograd

TIRAŽ
300 primeraka

PDF VERZIJA ČASOPISA
www.kpa.edu.rs

Izlazi tri puta godišnje

SADRŽAJ

Darko Gavrilović, Ljubiša Despotović SFRJ – POČETAK KRAJA kratka istorija uzroka sukoba viđena iz perspektive CIA.....	9
Dragan Ranđelović, Dragan Stojković MOGUĆNOSTI KORIŠĆENJA <i>AUTOPSY</i> U FORENZIČKE SVRHE	19
Slobodan P. Orlović USTAVNE NORME I POLOŽAJ VLADE SRBIJE	35
Željko Nikač, Boban Simić POLICIJSKA OBUKA U REPUBLICI SRBIJI.....	47
Nataša Tanjević, Goran Kvrđić OBLICI, TRENDOVI I TEHNIKE PRANJA NOVCA	61
Oliver Lajić UTICAJ POLICIJSKE SUPKULTURE NA USPEŠNOST U FINANSIJSKIM ISTRAGAMA.....	75
Veljko Milašinović, Nikola Milašinović TEHNOLOGIJA FORENZIČKOG ISPITIVANJA BAKARNE ŽICE NAKON POŽARA	87
Velisav Marković OSTVARIVANJE PRAVA POLICIJSKIH SLUŽBENIKA NA DODATKE NA PLATU	97
Mile Šikman ZNAČAJ KRIMINALISTIČKOG UČENJA O FIKSIRANJU DOKAZNE INFORMACIJE	107
Dalibor Đukić ZAKON O CRKVAMA I VERSKIM ZAJEDNICAMA I ULOGA POLICIJE U ZAŠTITI SLOBODE VEROISPOVESTI.....	121
Xiao-Mei ZHANG RAZVIJANJE OTISAKA PRSTIJU NA LEPLJIVOJ TRACI UZ POMOĆ FLUOROSCENCIJE.....	131
Xiao-Mei ZHANG ISTRAŽIVANJE NOVOG SPR REAGENSA ZA RAZVIJANJE OTISAKA PRSTIJU.....	141
Feng XU REKONSTRUKCIJA MESTA ZLOČINA UZ POMOĆ VIRTUELNE STVARNOSTI	149

SFRJ – POČETAK KRAJA kratka istorija uzroka sukoba viđena iz perspektive CIA

Darko Gavrilović¹

Prirodno–matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Ljubiša Despotović²

Institut za političke studije, Beograd

Sažetak: Pored međunarodnih uzroka, razbijanju SFRJ doprinela je i politička nesposobnost Saveza komunista Jugoslavije, kao i činjenica da je krajem osamdesetih godina prošlog veka nestala politička volja koja bi je držala na okupu kao jedinstvenu državu. Početkom devedesetih godina, federalni sistem je prestao da postoji i Jugoslavija se raspala. Njeno razbijanje bilo je izazvano međunarodnim, političkim, ekonomskim, verskim i etničkim faktorima. Čak ni nagoveštaj uspešnih ekonomskih reformi nije mogao očuvati zemlju. Njene najjače kohezivne snage postale su anti-kohezivne. Njihovo delovanje u Jugoslaviji naročito je bilo izraženo u Sloveniji i Hrvatskoj. One su bile mešavina nacionalnog ponosa, lokalnih ekonomskih aspiracija, istorijskih, verskih i kulturoloških antagonizama, separatizma i sl. Jugoslovensku federaciju nije mogla očuvati ni JNA ni SKJ, jer su se obe institucije našle u haosu međuetničkih sukoba umesto da njima upravljaju. Namera rada je da pokuša da uzroke tragične končine SFRJ prikaže u svetlu javnosti dostupnih dokumenata CIA i njenih analitičkih službi.

Ključne reči: SFRJ, SKJ, socijalizam, nacionalizam, ekonomija, sukob, CIA.

1. Uvod

Proces razbijanja SFRJ, proizveo je mnoge nesagledive posledice po narode koji su činili njen politički i konstitutivni supstrat. Haos nastao na njenim razvalinama, otvorio je niz novih ali i starih problema, koji su nastali košmar učinili još većim. Cepale su se

¹ Prof. dr Darko Gavrilović, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Novom Sadu, e-mail: chdr.novisad@gmail.com

² Prof. dr Ljubiša Despotović, Institut za političke studije, Beograd

porodice, kidale rodbinske veze, brisali životi, nestajali čitavi identiteti i istovremeno nastajali novi ili obnavljali stari, zapušteni i zarozani identiteti, a sve u cilju vaspostavljanja novih pseudodržavnih tvorevina i borbe za njihovu međunarodnu legitimaciju i priznanje. Etnička čišćenja, ratni zločini i druga nepočinstva nad pripadnicima naroda drugačijih identitetskih osobnosti, prekrjanje granica i izgoni čitavih etnonacionalnih zajednica sa vekovnih područja i njihovo brisanje sa geografskih i političkih mapa, samo su neke od najtežih posledica minulih ratova iza kojih je stajao državno-politički inženjering stvaranja novih nacionalnih država na prostoru bivše SFRJ. Kada su utihnuli topovi, bitke su se rasplamsale na planu politike, kulture, religije, nauke, medija, vođene idejom i potrebom da kroz nova tumačenja tragičnih događaja postave svoja vlastita nacionalna viđenja i nametnu svoju istinu. Deo dokumenata analitičke službe CIA koji su postali dostupni i našoj javnosti predstavljaju zanimljivu optiku označenih procesa vidno natopljenih ideološkom i spoljnopoličkom vizurom jedne supersile čiji se koautorski doprinos u razbijanju SFRJ uz svoje saveznike iz EU ne može poreći i ne sme umanjivati.

2. Slabosti komunističkog doba

Iako je komunistički režim u SFRJ bio znatno popustljiviji nego u drugim državama istočnog bloka, naročito nakon 1965, njegov represivni karakter se ne dovodi u pitanje. Njegova osnovna obeležja bila su jednopartijska diktatura, ideološka stega i lični režim vlasti. On je bio izražen u nasilnom oduzimanju zemlje, prinudnom raseljavanju ljudi, hapšenju i progonima političkih neistomišljenika, kao i ukidanju slobode političkog izražavanja, višepartijskog organizovanja, rigidne ideološke cenzure u umetnosti i kulturi i sl. Najžešće represivne mere režim je primenjivao nad prosovjetski orjentisanim komunistima, u periodu nakon donošenja rezolucije Informbira, kada je došlo do kulminacije u zaoštavanju jugoslovensko-sovjetskih odnosa.³

Komunistički režim u Jugoslaviji je uprkos svojoj nedemokračičnosti radio na unapređenju nekih aspekata civilnog društva, kao što su sekularizacija države, uvođenje civilnih brakova, poboljšanje društvenog položaja žena i nacionalnih manjina.⁴ Ipak sva vlast u državi nalazila se u rukama jedne, Komunističke partije i vojne sile oličene u JNA.

Period 1968–1972. predstavlja doba transformacije Jugoslavije u modernu industrijsku državu. U to vreme dolazi do značajnog napretka po pitanjima životnog standarda i obrazovanja stanovništva. Međutim, samo društvo je još uvek bilo nespremno da se suoči sa novim izazovima. Upravo je u to vreme propuštena krucijalna prilika da se društvo transformiše i razvija uporedo sa državom. Ono u to doba i dalje ostaje duboko podeljeno (komunisti protiv antikomunista, antifašisti protiv fašista, mi protiv njih...). Ono što jugoslovenski (kao i sovjetski) komunisti nisu bili u stanju da shvate, je da transformacija izazvana procesom modernizacije neizbežno dovodi do pojave pluralizacije interesa, što je bilo u suprotnosti sa tadašnjim jednopartijskim sistemom.⁵

Uprkos tome, vladajuća Komunistička partija je i dalje pravdala svoj legitimitet retorikom o antifašističkoj borbi jugoslovenskih partizana za vreme Drugog svetskog rata. Iako šezdesetih godina pojedini istoričari pokušavaju da reinterperiraju istoriju Drugog svetskog rata, naglašavajući kompleksnost građanskog rata koji se odigrao na teritoriji Jugoslavije, zvanična istoriografija nastavlja da pojednostavljeno prikazuje te događaje, praveći jasnu polarizaciju između „revolucionara“ sa jedne i „kontrarevolucionara“ (ustaša, četnika,

³ See: Ivo Banac, *With Stalin Against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism*, Ithaca, Cornell University Press, 1989.

⁴ Blofeld E.S., *Balkanizzazione dell' Europa o africanizzazione dei Balcani*, in: *Conflittualità Balcanica. Inegrazione Europea. Ricerche interdisciplinari*, 1993, pp. 44-51.

⁵ Privitera Francesco, *Between Yugoslavism and Separatism. The Role of The Intellectuals in Yugoslavia, The Balkans, National Identities in a Historical Perspective*, Ravenna 1998, p.132.

lokalnih kvilinga, Kraljevske vlade u izgnanstvu...), sa druge strane, čime je Komunistička partija dobijala ne samo politički legitimitet, već i monopol nad moralnom ispravnošću.⁶

U periodu 1968–1972. propuštena je šansa da se formira zajedničko istorijsko pamćenje kao integracioni i stabilizacioni faktor i novi osećaj pripadnosti zasnovan na čisto jugoslovenskom identitetu, čime bi se stvorilo „jugoslovenstvo“ kao jedna celina koja bi u sebi sadržala sve posebnosti južnoslovenskih naroda. Međutim, takav kulturno-politički pristup predstavljao bi težak udarac republičkim nacionalizmima, koji su još uvek bili zastupljeni u većem delu društva, a čiji nosioci su bili srednji partijski kadrovi. Upravo u periodu između 1960. i 1970. u svim republikama stvaraju se političke osnove koje će dovesti do razbijanja Jugoslavije krajem osamdesetih godina XX veka.

Ipak, jugoslovenski socijalizam nije prepoznavao i odobravao različite potrebe pojedinih etničko-nacionalnih grupa, bilo na federalnom ili internacionalnom nivou, kao što je bio slučaj sa položajem makedonske nacionalne manjine u susednim zemljama.

Važno je pomenuti i ekonomski uticaj na dezintegraciju Jugoslavije. Najznačajniji zakon u tom periodu bio je Zakon o udruženom radu, usvojen u novembru 1976. Njime je u ekonomiju uveden princip samoupravnog odlučivanja. Sva donekle nezavisna preduzeća organizovana su u osnovne organizacije udruženog rada (OOUR), u kojima su radnici, vodeći se načelima samoupravljanja, odlučivali šta i koliko će se proizvoditi i koliki će biti troškovi preduzeća. Ovaj sistem zamenio je tržišnu ekonomiju – cena gotovog proizvoda se unapred izračunavala i sastavljala mimo principa ponude i tražnje. Republike i opštine koje su postale odgovorne za sopstveni razvoj, bile su primorane da izdvajaju za velike investicije. Sistem je promovisao proizvodnju tehnološki manje zahtevnih proizvoda, što je omogućilo učešće radne snage sa minimalnim obrazovanjem – to je predviđalo punu zaposlenost, ali je i dovelo do negativnih posledica. Zastarela tehnologija i loš kvalitet nisu mogli da dovedu do uspeha.⁷ Katastrofu koja je pretila jugoslovenskoj ekonomiji usporili su međunarodni zajmovi. Jugoslavija je postala jedna od najzaduženijih zemalja u svetu.⁸ Novac je umesto u proizvodnju ulagan u razvoj najsiromašnijih delova zemlje (Kosovo i Metohiju, Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju i Crnu Goru). Uprkos tome, došlo je do porasta životnog standarda i smanjenja nezaposlenosti. Takva situacija potrajala je sve do kraja sedamdesetih godina, kada je zbog svetske energetske krize priliv stranog kapitala zaustavljen. Od tada se ekonomska situacija znatno pogoršala, spoljni dug države iznosio je 20 milijardi američkih dolara, došlo je do porasta inflacije i nezaposlenosti i do pada proizvodnje i životnog standarda.⁹ U prodavnicama je dolazilo do nestašica određenih proizvoda za opštu upotrebu.

Titova smrt 1980. označila je i početak kraja Jugoslavije. Jugoslovensko rukovodstvo se trudilo da zadrži kontinuitet njegove spoljne i unutrašnje politike pod sloganom „i posle Tita – Tito“. Očuvanje starog sistema bilo je nemoguće ostvariti jer je država ostala bez lidera koji bi mogao svojom harizmom da zaustavi širenje regionalnih i međuetničkih antagonizama. Nakon Titove smrti Jugoslaviju je zahvatio proces razdvajanja koji će kulminirati građanskim ratom 1991. Pomoć koja je stizala sa Zapada je samo odložila krizu koja je bila neminovna. Za izlaz iz ekonomske krize u koju je država dospela, bilo je potrebno sprovesti radikalne ekonomske mere, međutim stara partijska garnitura koja se još uvek nalazila na vlasti nije bila odlučna za povlačenje takvih poteza. Političku krizu produbljavala je ekonomska kriza i pogoršavanje međuetničkih odnosa, počev od poremećaja srpsko-albanskih odnosa na Kosovu i Metohiji. To je bio uvod u krvavi nestanak Jugoslavije koji će se odigrati devedesetih godina XX veka.

6 See W. Hoepken, Guerra, memoria ed educazione in una societa "divisa": il caso della Jugoslavia, in *Passato e presente*, Vol.16, No.43, 1998.

7 S. Estrin, *Self-Management: Economic Theory and Yugoslav Practice*, Cambridge 1983, pp. 81-126. 102 Lampe, *Yugoslavia as History cit.*, pp. 315-316.

8 B. McFarlane, *Yugoslavia: Politics, Economics, and Society*, London 1988; H. Lydall, *Yugoslavia in Crisis*, Oxford 1989.

9 J.R. Lampe, *Yugoslavia as History. Twice there was a country*, Cambridge 1996, p.315-316.

3. Početak kraja

Jedan od glavnih uzroka jugoslovenske krize tokom osamdesetih godina, nalazio se u selekciji partijskih kadrova. Glomazni birokratski aparat, korupcija, karijerizam pojedinaca, multinacionalni kontekst i ogromna vlast u rukama lokalne elite, u potpunosti su paralisali jugoslovenski (kao i istočnoevropski) komunistički sistem koji je već bio uzdrman novim ekonomskim i socijalnim izazovima globalizacije novog doba. Takođe, treba napomenuti da je Jugoslavija postala savez republičkih oligarhija, koje su zemlju nakon Titove smrti 1980, dovele u političku krizu. Komunističke republičke elite su u međusobnim obračunima koristile mas medije, dajući im prividnu slobodu, ali samo kada je kritika bila uperena protiv druge strane, odnosno, pozivale su na buđenje nacionalnih osećanja, što je do tada bilo zabranjeno. Pojedini novinari uspevali su da iskoriste nastalu situaciju i nađu prostora za bavljenje istinski nezavisnim novinarstvom. Cela situacija je bila komplikovana zbog političkih specifičnosti svake republike ili autonomne pokrajine – ono što je bilo dozvoljeno da se štampa u jednoj republici, u drugoj je bilo zabranjeno, pa čak i povlačilo krivičnu odgovornost.¹⁰ Godine 1989. donet je novi zakon koji je omogućavao osnivanje privatnih preduzeća, uključujući i medijske kuće, što je dolilo ulje na vatru i rezultiralo otvorenim medijskim ratom između republika. To je definitivno podelilo, već razjedinjeni jugoslovenski informativni prostor po etničko-nacionalnim linijama.

Proces raspada koji je zahvatio SSSR i slom komunističkog sistema u zemljama istočne Evrope bili su prekretnica koja je definitivno dovela do razbijanja Jugoslavije. Sa svojim složenim etničkim sklopom i otvorenim nacionalnim pitanjima, Jugoslovenska federacija je počela da se dezintegriše. Komunistička partija izgubila je dominantnu poziciju u političkom životu zemlje i sve republike okrenule su se višepartijskom sistemu. Tokom transformacije kroz koju je država prolazila - od „diktature proleterijata“ ka demokratskom društvu, pojavilo se nekoliko novih, mladih intelektualaca među političkim liderima, mahom univerzitetskih profesora i pisaca, koji su predstavljali manjinu u odnosu na „transformisane“ stare partijske kadrove.

Dakle, pokretačku snagu u procesu uspostavljanja građanskog društva, predstavljale su političke partije kojima su upravljali bivši komunisti, koji su bili nosioci političkog pluralizma – raspisivanja slobodnih izbora, vladavine prava, uspostavljanja tržišne ekonomije, slobode govora...¹¹ Generalno govoreći, oni su pokušali da prenesu iskustva i tradicije zapadne Evrope.

Međutim, postavlja se pitanje, da li je to bilo moguće primeniti na prostoru bivše Jugoslavije ?

Tri religije, pravoslavno hrišćanstvo, rimokatolicizam i islam igrale su glavnu ulogu u oblikovanju različitih etničko-nacionalnih identiteta. Granica između istočnog i zapadnog hrišćanstva, grubo je delila zemlju na dva dela, sa snažnim uticajem muslimanskog elementa u Bosni i Hercegovini, Sandžaku (Raška oblast), na Kosovu i Metohiji i u Makedoniji. Religijska svest je svakako prethodila i modernoj, etničko-nacionalnoj samoidentifikaciji, ali granične linije povučene između verskih zajednica (često, ali ne uvek povezanih sa različitim jezičkim grupama) na Balkanu, formirale su u velikoj meri konture različitih južnoslovenskih etničko-nacionalnih zajednica, koje su oblikovane kasnije, čak i u vreme kada je njihov moderni identitet bio sekularnog karaktera. Srpska pravoslavna crkva vodila se istorijskim granicama „srpskih zemalja“ i mitom o „caru“ Lazaru, knezu koji je poginuo u borbi protiv Turaka u Kosovskom boju 1389. Mit o Kosovskom boju dobio je ponovo na značaju u XX veku, za vreme

¹⁰ Thompson M, *Forging War: The Media in Serbia, Croatia and Bosnia-Herzegovina*, Article 19, International Centre Against Censorship, May 1994., p.7.

¹¹ Mojanoski C, *Tranzicijata I partiskiot system vo Republika Makedonija*, in *Dijalog*, Skopje 1995, No.10, 9.121

vlдавине dinastije Karađorđević, kao sredstvo za ostvarivanje dinastičkog projekta. Takođe, on je bio i sastavni deo četničke ideologije tokom Drugog svetskog rata. Deklarativni cilj ratova devedesetih u SFRJ koji je pripisivan srpskom rukovodstvu bio je navodno „okupljanje svih Srba u jednu državu“. Sa druge strane, rimokatolička hijerarhija u Hrvatskoj imala je neizmirene račune sa komunističkim režimom, koji su postojali još od Drugog svetskog rata, pre svega zbog kolaboracije zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca sa marionetskom ustaškom državom. Po završetku rata, Stepinac je uhapšen, osuđen i poslat u zatvor, gde je i umro. Nakon smrti, postao je simbol otpora komunističkoj vlasti, a među hrvatskim nacionalistima, posebno onim u dijaspori, Stepinac je dobio status mučenika. Kada se komunistički režim našao na ivici raspada i kada su održani prvi demokratski izbori u Hrvatskoj i Sloveniji, rimokatolička crkva je pružila moralnu i logističku podršku antikomunističkim grupama i partijama, koje su propagirale nacionalizam. Hrišćansku poruku mira definitivno nisu prenosili katolički sveštenici, koji su u Mostaru blagosiljali uzurpiranu i ukradenu imovinu, ili koji su svojim ćutanjem odobravali etničko čišćenje i sistematsko uništavanje pravoslavnih crkava širom Hrvatske i u delovima Bosne i Hercegovine koji su se nalazili pod kontrolom hrvatskih snaga.¹² U Bosni i Sandžaku, islam je nesporno bio deo bošnjačkog nacionalizma. Alija Izetbegović, predsednik međunarodno priznate republike Bosne i Hercegovine, svoju političku karijeru počeo je kao islamski mislilac–fundamentalista. Njegove ideje bile su pod uticajem neofundamentalističkih mislilaca, kao što su Pakistanac Mavdudi i Egipćanin Outb, koji je u knjizi „Islam između istoka i zapada“ iz 1983. zagovarao uspostavljanje islamskog društva, sa islamskim zakonima, gde su muslimani većina i u kome bi nemuslimani bili tretirani kao „zaštićena manjina“, a ne kao punopravni građani.

Iako je religija igrala svoju ulogu u raspadu Jugoslavije, ne smemo zaboraviti na fatalnu ulogu Komunističke partije u raspadu države. Uprkos njihovim tvrdnjama, čak i u kasnim osamdesetim godinama, komunisti nisu uspeali da „izjednače“ uslove života u gradu i selu. Talas modernizacije širio se u koncentričnim krugovima, zahvatajući jednu regiju za drugom, što je stvorilo očigledne nejednakosti, a što su lokalne elite tumačile kao namernu diskriminaciju i eksploataciju od strane centralne vlasti i njene birokratije. Nerazvijenost zaostalih sredina postala je glavna tema separatističkog etnonacionalnog diskursa, kao što se dogodilo na Kosovu i Metohiji. Upravo takva percepcija stvorila je moderni slovenački i hrvatski separatizam. U oba slučaja, lokalne elite i kontraelite bile su ubeđene da bi prošle mnogo bolje da su same upravljale procesom modernizacije. U obe federalne jedinice dobit koju je nosio ekonomski napredak, bila je neravnomerno raspoređena, ne samo između teritorija naseljenih različitim etničko-nacionalnim grupama nego i među teritorijama sa etnički homogenim strukturama, zbog čega su, na kraju, svi imali razloga da budu nezadovoljni.

Takođe, treba imati na umu da je proces modernizacije koji su sprovodili komunisti, dovodio do socijalnih potresa i proizveo krizu društvenog identiteta, ali do pojave sličnog fenomena došlo je i u drugim državama, uključujući i one u kojima su komunisti imali malo uticaja. Selo je bilo najveća žrtva nedovršenih procesa modernizacije na ovim prostorima. Masa, koju su činili poluseljac/poluradnici, zajedno sa marginalizovanim prigradskim i gradskim stanovništvom, postaće fizička sila, koja će dovesti do nasilnih promena krajem osamdesetih godina. Intelektualci, pripadnici srednje klase, i njihov etnonacionalistički diskurs racionalizovali su nasilne promene.¹³

To je trenutak kada se „nacionalna“ srednja klasa okreće narodu i kada produkcija nacionalističke ideologije inicira etničko-nacionalnu političku mobilizaciju. Takođe

¹² Ivekovic Ivan, *Ethnic and Regional Conflicts in Yugoslavia and Transcaucasia – A Political Economy of Contemporary Ethnonational Mobilization*, Longo Editore, Ravenna 2000, p.137.

¹³ *Ibid*, p.14.

treba napomenuti da su etnonacionalističke ideologije osvojile mas medije mnogo pre konačnog raspada Jugoslovenske federacije. Dok je na početku stidljiva i indirektna i bavi se zaštitom nacionalne baštine, spomenika i kulture, nacionalistička propaganda postajala je sve više i više „afirmativna“, šireći strah i međuetničku mržnju. Izazvani sa svih strana, značajni delovi vladajućih nomenklatura, čiji legitimitet se drastično urušavao, u svojim republikama su otvorili medije za nacionalističke kontraelite. Iako je nacionalizam bio od početka „buržoaski“ fenomen povezan sa uspostavljanjem kapitalističkog poretka¹⁴, tada se pokazalo da su i „socijalističke“ državne ekonomije bile jednako „uspešne“ u proizvodnji istog fenomena. Kao i njihove „buržoaske“ kolege, komunističke birokrate koristile su nacionalizam da bi ostvarile svoje političke ciljeve i manipulirale masama.

Uprkos naporima Jugoslovenske federalne vlade da radikalno reformiše ekonomski sistem, politička kriza postajala je sve gora. Miloševićeva vlada je otkrila korisnost ulične politike, takođe, prema dokumentima CIA, Milošević je „ustoličio sebe kao prvaka srpskog nacionalizma i autoritativne vlasti ... On je izazvao ozbiljnu tenziju sa liberalnim severom, i izgubio značajnu podršku među južnim jugoslovenskim republikama... U njegovoj republici Srbiji, Milošević se suočava sa narastajućim kritičizmom koji dolazi od strane liberalne omladine, inteligencije i radnika. Milošević će verovatno probati da se odbrani uzvraćajući agresivno – napadajući protivnike, organizujući nove demonstracije i izazivajući nove sukobe sa severnim republikama, Slovenijom i Hrvatskom ...¹⁵ Nakon preuzimanja vlasti na Kosovu i Metohiji i u Vojvodini, Miloševićevi sledbenici se okreću ka Sloveniji, čije su vlasti optužili za podršku „albanskom separatizmu“ i neprijateljstvo prema Srbiji. Miloševićeve pristalice su čak pokušale da organizuju „Miting istine“ u Ljubljani, glavnom gradu Slovenije, ali su njegovo održavanje silom sprečile slovenačke vlasti. U znak odmazde, srpske vlasti su nametnule potpuni bojkot na svaku trgovinu ili finansijsku transakciju sa Slovenijom, dok je vlasništvo slovenačkih firmi na teritoriji Srbije i Crne Gore bilo praktično konfiskovano. Zauzvrat, Slovenija je obustavila isplatu svojih dugova saveznom fondu za nerazvijene.¹⁶ Za razliku od situacije u Srbiji, u martu 1990, izveštaj CIA je zabeležio „izgleda da secesionistička osećanja rastu, kako Slovenija ide ka prvoj rundi parlamentarnih i predsedničkih izbora, zakazanih za 8. april. U kampanji za parlamentarne izbore u Hrvatskoj, koji će se održati u aprilu, sve više dominira ultranacionalistička Hrvatska demokratska zajednica, čija je rastuća popularnost gurnula ostale partije bliže nacionalističkim pozicijama ...“¹⁷

Prema izveštaju CIA, politička situacija je postajala sve ozbiljnija, jer je u Sloveniji i Hrvatskoj, postojao politički spektar „koji se širio od socijaldemokratije na levičari, do demohrišćana, pa čak i fašizma na desnici ... Sposobnost obe republike da prevaziđu predratni uski pojam šovinizma ... U Srbiji, dominantna, postkomunistička ideologija, biće prilagođena nacionalističkim i verskim tradicijama ...“¹⁸

Tokom proleća i leta, situacija u Hrvatskoj se znatno pogoršala. Obaveštajna služba beleži da je u avgustu „hrvatski lider Tuđman optužio Srbiju da izaziva nered, kako bi oborila njegovu vladu. Republički portparol, izjavio je da će se Hrvatska braniti i ponovo uspostaviti ingerencije na teritoriji cele Republike. Rizik od izbijanja nasilja postao je

14 Nairn T, *Nationalism and the Uneven Geography of Development*, in Held, D. et al. (eds.) *State and Society*, Oxford, Basil Blackwell in association with The Open University, 1983., p.198.

15 CIA internet documents: Directorate of Intelligence, 10.1 1990, *Yugoslavia: Conservative Leader Under Pressure*, p.1. www.foia.cia.gov

16 We do not have access to historical documents about the last phase of the dissolution of Yugoslavia, but on the basis of several clues it is possible to argue that Kucan and Milosevic probably reached agreement on 21 January 1991 on the possible separation of Slovenia. Through private talks with people close to the Slovenian government at that time, we know that the price for the separation of Slovenia was a public declaration by Kucan on the right of Serbs to live in a country of their own.

17 CIA internet documents: *Yugoslavia; Key Points, Secret, March 1990*. www.foia.cia.gov

18 CIA internet documents: *Yugoslavia Transformed*, p.7. www.foia.cia.gov

visok. U koliko bi snage hrvatske policije operisale na istoj teritoriji na kojoj bi se našle i federalne snage, moglo bi doći do sukoba. Svaki konflikt bi se lako mogao preliti na etnički mešovitu Bosnu i druge teritorije, i dovesti do sukoba širih razmera ...“¹⁹, što se i dogodilo naredne godine. Tokom leta 1990, „ulične demonstracije i izveštaji o vojnim manevrima pokazuju da se tenzija između Srba i Hrvata u Hrvatskoj pojačava : sutrašnji referendum o srpskoj autonomiji mogao bi da izazove građanski sukob i obori hrvatsku nacionalističku vladu Franje Tuđmana”²⁰

Nove političke snage, koje su sada na vlasti u Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji protiv su svih federalnih inicijativa i učestvuju na nekoliko sastanaka koji su održani između januara i marta 1991, na kojima njihovi predstavnici nisu želeli da odstupe od svojih pozicija. Držeći pod kontrolom medije u svim republikama, lokalnim vladama bilo je lako da javno mnjenje drže pod pritiskom i da postepeno uništavaju tek stvoreni demokratski prostor. Jugoslovenska federacija se već bila urušila, ali je malo ljudi bilo u stanju to da shvati pre 25. juna 1991, kada su Slovenija i Hrvatska najavile svoje odcepljenje, uz prećutno odobravanje Srbije.²¹

Ekonomski problemi u Jugoslaviji počeli su ranije. Treba pomenuti da su 1989. veliki ekonomski problemi uzdrmali jugoslovensko tržište i političku scenu. Dokumenti CIA beleže da „jugoslovenski ekonomski problemi pogoršavaju etničke tenzije i prete da u Beogradu dođe do druge promene vlasti za manje od godinu dana ... Rasprava oko Markovićeve (Ante Marković je bio jugoslovenski premijer) sudbine i njegove reformske politike sve je više pravila podelu po republičkim linijama, odražavajući regionalne ekonomske interese i pokušaj Srbije da iskoristi nastale teškoće. Južne republike, na čelu sa Srbijom, tumačili su da su Marković, Hrvat po nacionalnosti, i njegovi severni saveznici indiferentni prema nesrazmernom uticaju inflacije i reformi na manje razvijeni jug. Više tržišno orjentisane, Hrvatska i Slovenija, podržavaju Markovićeve napore da zaustavi inflaciju, dok ih srpski političari blokiraju, više zainteresovani da smene vlast nego da sarađuju. Kao dokaz oni navode srpski plan da se sakupi milijarda dolara za sopstveni razvoj.”²² Između oktobra 1990 i februara 1991, najpre poslovne banke, a zatim i nacionalne banke različitih federalnih jedinica, izdale su fiktivne „sive dinare“ u vrednosti od oko 4 milijarde nemačkih maraka, pomoć u kojih su opljačkali devizne rezerve. Oni su koristili sistem koji je u monetarnoj ekonomiji poznat kao kreditno umnožavanje, stvarajući „primarni novac“, bez znanja ili kontrole Centralne banke Jugoslavije.²³

Činjenica da je federalna država propala, a sa njom i centralna politička vlast, značila je da su i tela koja su definisala društveno-politički poredak nestala. Protodržave (u nastajanju), teže formiranju nacionalnih država, u to vreme još nepriznatim od strane međunarodne zajednice. Odgovornost za red i zakon još je snosila Jugoslovenska država, a kada je ona nestala nastao je vakum, koji je nosio sa sobom pravnu prazninu i rasulo. Republike nisu iskazivale poštovanje prema međunarodnoj zajednici, i na taj način ponašale su se kao da su lišene odgovornosti. U kontekstu u kome monopol nad legitimnom upotrebom sile nije više u rukama „pravne“ države, ni nasilje nije

¹⁹ CIA internet documents: Yugoslavia: Civil Conflict Likely in Croatia, Top Secret, 18. August 1990.,p.5. www.foia.cia.gov

²⁰ Ibid.

²¹ Since 1991, relationships between Tuđman and Milosevic have been very ambiguous. In that period, the two leaders met 48 times. F. Privitera, *ibid*, p.151.

²² CIA internet documents; Yugoslavia – Economy Threatens Government, Special Analysis, 14.September 1989, p.14. www.foia.cia.gov

²³ The National Bank of Serbia with the complicity of Serbian business banks, siphoned in this manner DEM 3.1 bilion (21.7 bilion dinars), the National Bank of Montenegro DEM 289 million, the National Bank of Croatia DEM 242 milion, and the National Bank of Slovenia DEM 143 milion, while Macedonian and Bosnian National Banks issued much smaller amounts of grey dinars. Dinkic, M., *Ekonomija destrukcije: velika pljacka naroda, Belgrade, Video nedeljnik, 1995, pp.68-9.*

više ograničeno. Moglo bi se reći da „sve prolazi“ u nastaloj situaciji, u kojoj različita rukovodstva, nošena podrškom koju su uspela da dobiju od svojih većinskih nacija, pokušavaju da maksimalno iskoriste trenutnu dobit, ne obzirujući se na dugoročne posledice po njih, njihove građane i zemlju u celini.²⁴

Gotovo da je ovakva situacija sama po sebi bila dovoljna da izazove političko nasilje. Ekonomska stagnacija i kriza stvorile su društvenu dramu, i isprovocirale krizu pojedinačnog i kolektivnog identiteta. Nastala kriza stvorila je pogodno tle za etničke konfrontacije, ali pravo nasilje izbija samo kada se politički izmanipulisane etničke zajednice organizuju i stave u pokret.

Izveštaj Centralne obaveštajne agencije o ključnim pitanjima koja su se odnosila na situaciju u Jugoslaviji je vrlo indikativan u pokušaju da opiše ono što se dešavalo tih dana „Umiranje Jugoslovenske federacije neumoljivo se nastavilo kako su Slovenija i Hrvatska objavile da traže „izdvajanje“ od Jugoslavije, a etnički Srbi u Hrvatskoj i Bosni deklarirali svoju želju da žive u istoj državi sa svojom srpskom braćom iz ostalih republika. Krajem januara, a nakon toga i početkom marta, skoro je došlo do oružanog sukoba između federalne armije i hrvatskih snaga ... Hrvati tvrde da Srbija namerno pokušava da isprovocira sukob, nastojeći da održava tenziju... Ekonomski reformski program premijera Markovića, totalno je diskreditovan ... Slovenački i hrvatski lideri snažno lobiraju za međunarodno priznanje tokom svojih poseta vodećim zapadnoevropskim državama, dok srpska štampa obustavlja napade protiv Zapada, posebno protiv diplomata SAD-a u Beogradu.“²⁵

4. Zaključak

Ratovi koji su se odigrali u Jugoslaviji od 1991 do 1995. nisu bili neizbežni. Lokalni lideri su bili u mogućnosti da pronađu mirna politička rešenja. Čak i po završetku rata, u periodu 1995-1997, ti lideri su se suočavali sa istim problemima kao i pre izbivanja ratnih sukoba 1991. godine – ekonomskom krizom, devastiranom državom oslabljenom zbog rata, nemogućnošću jačanja demokratije i civilnog društva, sporovima o identitetu i sl.

Posledice građanskih ratova na prostoru bivše SFRJ bile su šokantne. Oni su proizveli najveći broj poginulih lica, izbeglica, nasilja i zlostavljanja u Evropi od 1945. godine. U većini slučajeva, opravdanje za zločine koje su nudile nacionalističke elite (programi), bilo je uspostavljanje kontrole nad teritorijom, što je značilo ubijanje, zastrašivanje i prisilno razmeštanje stanovništva na osnovu njihove etničke pripadnosti. U isto vreme, stroga kontrola protoka informacija koje su odlazile u javnost dovela je do toga da dosta ljudi čak i sada tvrdi da nisu bili dobro informisani o događajima koji su se odigrali za vreme rata. Osećaj krivice, osećanje žrtve i ozlojeđenost su široko rasprostranjeni, a verovatno i intenzivirani zbog neuspeha u pokušajima da se utvrdi istina.²⁶ Dodatnu konfuziju unosio je i Haški tribunal, svojom selektivnom pravdom, i potrebom da tim tragičnim događajima da svoju meru istine i političkog pečata. I ovo parcijalno viđenje uzroka sukoba i kraja bivše SFRJ prelomljeno kroz optiku dela dostupnih dokumenata CIA, takođe pati od hroničnog nedostatka celovitosti, objektivnosti i izbalansiranosti, osobito u svom krajnjem analitičkom rezultatu. Ipak ono je nadasve zanimljivo, indikativno i

²⁴ Vejvoda Ivan, *Yugoslavia 1945-91: from Decentralization Without Democracy to Dissolution*, in Dyker D.A., and Vejvoda I, (eds.) *Yugoslavia and After: A Study of Fragmentation, Despair and Rebirth*, London and New York, Longman, 1996, p.20

²⁵ CIA internet documents: *Yugoslavia, Key Points, Secret*, 8. March 1991. www.foia.cia.gov

²⁶ Gordy Eric D., *What does it mean to break with the past?, Facing the Past, Facing the Future*; University of Bologna 2005, p.90.

inspirativno za dalja i dublja istraživanja u naznačenom tematskom polju. Osobito kada naučnoj javnosti postanu dostupna ključna dokumenta koja bi omogućila objektivnije i produbljenije analize. Ipak i ovaj skroman uvid dao je dobru naznaku u kom pravcu treba dalje istraživati.

5. Literatura

1. Деспотовић Љ. Гавриловић Д. (2007) Рат и мањине, ЦХДР. Нови Сад
2. Димитријевић Н. (2003) Случај Југославија, Самиздат Б92, Београд
3. Конрад Ђ. (2000) Југословенски рат, Стубови културе, Београд
4. Миладиновић С. (2009) Елите распада, Службени гласник, Београд
5. Малешевић С. (2004) Идеологија, легитимност и нова држава, Фабрика књига, Београд
6. Накарада Р. (2008) Распад Југославије, Службени гласник, Београд
7. Петровић Р. (1995) Распад и рат, Просвета, Ниш
8. Халперн Џ. М.; Каидикел Д. А. (2002) Суседи у рату, Самиздат Б92, Београд
9. Инграо Ч. ; Емерт А. Т. (2010) Суочавање с југославенским контрорезама, Бајбук, Сарајево
10. Banac I. (1989) With Stalin Against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism, Ithaca, Cornell University Press,
11. Estrin S. (1983), Self-Management: Economic Theory and Yugoslav Practice, Cambridge pp. 81-126.
12. Privitera F. Between Yugoslavism and Separatism. The Role of The Intellectuals in Yugoslavia, The Balkans, National Identities in a Historical Perspective, Ravenna 1998, p.132.
13. Ivekovic I. (2000) Ethnic and Regional Conflicts in Yugoslavia and Transcaucasia – A Political Economy of Contemporary Ethnonational Mobilization, Longo Editore, Ravenna , p.137.
14. Nairn T. (1983) Nationalism and the Uneven Geography of Development, in Held, D. et al. (eds.) State and Society, Oxford, Basil Blackwell in association with The Open University, p.198.
15. Vejvoda I. (1996) Yugoslavia 1945-91: from Decentralization Without Democracy to Dissolution, in Dyker D.A., and Vejovda I, (eds.) Yugoslavia and After: A Study of Fragmentation, Despair and Rebirth, London and New York, Longman, p.20
16. Gordy Eric D. (2005) What does it mean to break with the past?, Facing the Past, Facing the Future; University of Bologna , p.90.

SFRY – THE BEGINNING OF THE END A Brief History of the Causes of Conflict from the Perspective of the CIA

Summary

The Socialist Yugoslav Federation came to an end not only because of the incapability of the Communist party but also because the reservoir of political will that hold Yugoslavia together is gone at the end of 80's. At the beginning of 90's federal system had no longer exist and Yugoslavia was dissolved as a state. The breakdown of Yugoslavia was caused by political, economic, religion and ethnic factors. Even successful economic reforms could not hold the country together. The strongest cohesive forces became the strongest anti-cohesive. They were at work in Yugoslavia within Slovenia, Croatia and Serbia. They are mix of national pride, local economic aspiration, and historically antagonistic confessionnal and cultural aspirations. Neither the Yugoslav Army nor the Communist Party was able to hold the federation together because both of these two institutions were in shambles of interethnic conflicts.

POSSIBILITIES OF AUTOPSY TOOL USE FOR FORENSIC PURPOSES

Dragan Randelović¹

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Dragan Stojković²

*Ministry of Interior of the Republic of Serbia,
Security Directorate for VIP Persons and Objects*

Abstract: The rapid development and widespread use of information technology has brought dramatic changes in all spheres of human activity. At the present time it is difficult to imagine how the world functioned without these technologies. However, despite all the advantages that it brings, information technology has opened various opportunities for misuse. This has caused the development of a new scientific discipline called digital forensics, which deals with the collection, preservation, analysis and presentation of digital evidence. Since digital evidence is very sensitive (easy to delete, modify, etc.), it cannot usually be detected and seen with the classic tools. Therefore, for this purpose, the use of specialized forensic tools is required, that can successfully identify such evidence. There are a number of forensic tools, commercial and non-commercial, which can be found on the market. Some of them are used for each step in the process of digital forensic investigations, and some are multi-functional. When talking about the differences between commercial and non-commercial tools, a frequently asked question is which tools are better, more reliable, faster, more functional, etc. This paper will describe the use of Autopsy, one of the most famous non-commercial forensic tools, and compare its properties with the commercial tool FTK (Forensic Toolkit).

Keywords: digital forensics, forensic tools, digital evidence, Autopsy, FTK.

¹ Prof. dr Dragan Randelović, Kriminalističko-policijska akademija, e-mail: dragan.randjelovic@kpa.edu.rs

² Dragan Stojković, Uprava za obezbeđenje određenih ličnosti i objekata, MUP Republike Srbije, e-mail: drstojkovic83@yahoo.com

1. Introduction

We are witnessing a growing number of computer crimes, and it is safe to say that this trend will continue, in parallel with the development of technology. It is becoming increasingly obvious that we are more often the victims of a new type of crime, the modalities and the “modus operandi” develop with a hitherto unseen dynamics. To successfully oppose this type of crime, it is necessary to implement a comprehensive prevention, and if it does not produce the desired results, a key role in the discovery of the perpetrator and collection of evidence of his guilt is now played by a relatively young discipline of forensics - digital forensics.

In the literature pertaining to the field of digital forensics you may find different names of the discipline, such as computer forensics, computer forensics, digital forensics, computer forensics, “cyber” forensics, etc. Likewise, you may see various attempts to define, we can say, the youngest discipline of forensics. Computer forensics uses digital technology to develop and provide evidence in court and prove or disprove a claim (Newman, 2007). A slightly different definition is given by John Vacca, and in his opinion, computer forensics involves the preservation, identification, extraction and documentation of evidence stored on digital computer (Vacca, 2005). It is interesting that in some cases, digital forensics is also seen as a science and as an art using IT knowledge and skills to assist in the resolution of any legal process (Brown, 2010). Simply put, digital forensics is the process of collecting, preserving, analyzing and presenting digital evidence. In most cases, the terms “computer forensics” and “digital forensics” are regarded as synonymous, but there is still some difference between them. Unlike computer forensics relating to the collection of digital evidence stored on a computer (PC), digital forensics is a more general term and refers to all the devices that can carry digital data. In addition to the computer, these can include: digital photo cameras³, digital cameras, mobile phones, smart phones, PDAs⁴, and various other audio/video playback devices. Simply, we can say that digital forensics upgrades computer forensics, due to the development of information technology and the emergence of various digital data carriers.

When an incident occurs, the process of digital forensic investigations starts. Digital forensics is crucial for the successful detection and prosecution of criminals in the area of “computer crime.” When you start this procedure, its duration must be conducted in accordance with the law, because only in this way evidence gathered in this process may be valid in court. Also, it is very important that this process is performed in a strictly determined order and not skipping any of the phases. The evidence, contained in a digital form, are very sensitive and can be easily modified or destroyed. Every mistake that you make in this process can be a big problem because digital forensics thus loses its fundamental meaning. If there is no credible evidence that has been collected in accordance with legal procedures, then you cannot get to punish the perpetrator. When we talk about the process of digital forensic investigations, in the literature generally there is agreement on the sequence of procedures, but there are different opinions on the number of phases. In most cases, we talk about four stages, although there are cases

3 Digital photo camera, as opposed to analogue, receives, stores, processes and transmits data in binary form. It takes a picture and stores it in a digital format on a memory card in the form of ones and zeros, and takes a photo to analogue “film” by highlighting different intensities. Digital data in binary form (1 and 0) become the subject of digital forensics.

4 PDA is the abbreviation of “Personal Digital Assistant.” The device is a miniature computer that can fit in the palm of your hand, and whose main purpose is daily data storage, exchanging e-mails, file transfers, multimedia playback, etc.

where this number is three, five or even seven stages. The process of digital forensic investigation consists of the following stages:

- Acquisition,
- Searching,
- Analysis, and
- Presentation.

The acquisition is the first phase in the process of digital forensic investigations. This phase is analogous to taking photographs, fingerprints or traces of blood in the “traditional” forensic investigation. Since from the beginning it does not mean that all data will be used as digital evidence, the objective of this phase is to preserve all digital values. Therefore, during the acquisitions made, there is so-called bit-by-bit copy of data. In fact, it is a process when with the help of proper forensic tools (software, hardware or a combination) a copy of the original device (HDD, CD, USB memory, etc.) is made. This copy is called a forensic copy of the disk, a disk image, or simply “images.” A forensic copy is not an ordinary logical backup, because it includes not only the visible data currently on the disk already but it contains the data that have been previously deleted.

In the searching phase, copies (images) are “started up” on computer that is used for the analysis. After that, the searching starts. It is essential to use time effectively, because sometimes it is a resource which is not available in the required quantity. It is a good first step in eliminating files that are known not to represent the potential of digital evidence (explore.exe, iexplore.exe, winword.exe, etc.). Also, if you know what you are looking for, your search may be conducted by keyword (keyword analysis). In this way, it performs filtering files based on a given word, and it is much easier a search.

In the analysis phase, it comes to the interpretation of digital evidence collected in the previous phase. The analysis aims to detect and display all the circumstances relating to particular incident. This stage requires the most skill and creativity, some of which directly depend on clarifying and verifying specific criminal activity.

Presentation of the results obtained from the previous phase, represents the last, i.e. final phase in the process of digital forensic investigations. The results of the forensic investigation are presented or given to the use of those organs that requested investigation. The results shall be such that at any moment they could be repeated and that someone else can also get to the same results.

The main objective of the investigation, when it comes to a “computer” incident, as in the case of classic crime, is to collect irrefutable and solid evidence of guilt or release the suspect. In the case of “traditional” crimes, such as murder, the irrefutable evidence is firearms located in the hands of murderers. Or, in the case of theft, evidence may be the money that was found on a person who has committed a theft. In computer crime, such an obvious and direct evidence is almost impossible to obtain, but it is possible to build a solid, irrefutable digital evidence without the so-called cracks, a series of circumstantial digital evidence, such as in nature all the digital data stored or generated in a computer system. Also, in contrast to the classical investigations, in the beginning of digital forensic investigation it cannot be known where all the evidence can be found. There are no obvious places to find evidence such as the classic crime, for example, a bullet hole, blood stains, messed things, etc. Also, it is very difficult to preserve a place where there are digital evidence from a variety of effects that can destroy or alter evidence. For example, if it rains on the footprints found in the dust, forensic scientist has the ability to cover the area and later to continue the investigation. All this indicates that digital evidence is very sensitive and forensic experts must have vast knowledge and experience in order to successfully carry out the process of digital forensic investigation and collect the necessary evidence.

In literature it is possible to find various definitions of digital evidence. According to one of them, digital evidence is defined as any information that is stored or transmitted using a computer and that supports or refutes the theory of how the offense was performed and who was its executor (Casey, 2004). Also, they can be defined as the data and information that is of relevance to the investigation, which is stored or transmitted by an electronic device in digital form (Newman, 2007). Simply put, digital evidence is any information in digital format (consisting of 1 and 0), which is relevant to the legal proceedings (Randjelovic, 2009), (Randjelovic, 2011). These can be various patterns of texts, images, sound clips, video clips, or any combinations thereof.

Digital evidence is stored within a computer system, so it is impossible to see the content without the help of appropriate forensic tools. There are a number of tools. Some of them are used for one purpose, while others have a much greater range of options. The choice of tools depends on the specifics of the investigation. It is desirable to always choose the tool that will contribute to the most reliable way of achieving the objective for which it is used. Forensic tools can be divided into several groups, but it should be noted that, according to the functions they perform, they may not strictly belong to only a particular group to which they belong. In literature, in most cases, the tools are classified into commercial and non-commercial tools, i.e. those which are licensed and those that are open source.

Commercial tools are made mainly for the Windows platform. These tools have many modules integrated into a single program, so they generally cover more areas of the process of digital forensic investigations. What appears as a problem with these tools is that they are paid and are costly. Non-commercial tools are not paid, they are running on Linux, and they usually incorporate all aspects of the process of digital forensic investigations. What is important for these tools is that they can make a full investigation, i.e., provide all the features as the expensive commercial tools. In the “open source” tools, source code is available for consideration and further customization. That is what makes them very functional (Altheide & Carvey, 2011).

2. Autopsy

The Autopsy Forensic Browser is an HTML based graphical interface to the command line tools in the Sleuth Kit. Together, the Sleuth Kit and Autopsy Forensic Browser provide many of the same features found in commercial digital forensics tools for the analysis of Windows and UNIX file systems. Autopsy runs as a web server, and can be accessed using an HTML browser.

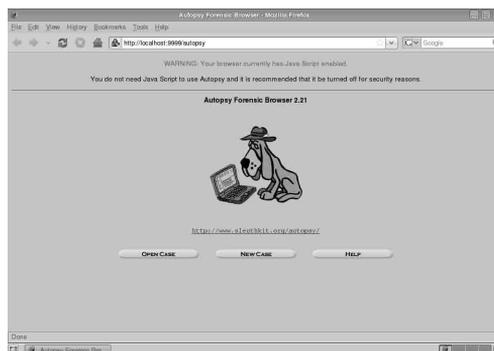

Figure 1: *Autopsy Forensic Browser*

This tool offers two of analysis modes. First, the “dead analysis” is performed when an extensive analysis of past events on the suspected system is required. In this mode, Autopsy and Sleuth Kit are run in a trusted environment, usually in a laboratory. Second, the “live analysis” occurs when the suspect system is being analyzed while it is running. In this mode, these tools are typically run from the CD. This method is usually used when you need an answer at the time when the incident happened.

Autopsy provides the ability case management, integrity checking image, search by keywords and other automated operations. This tool is used:

- To analyze the contents of folders, including deleted files,
- To analyze the contents of files (in ASCII or hex format, it is possible to extract parts of files),
- To monitor the time sequence of events based on time of access and changes to the facility,
- For content search based on regular expressions,
- For metadata analysis,
- For recovery of deleted content,
- For reporting of activities, etc.

File Analysis mode allows the analysis performed from the perspective of files and directories, in order to investigate the desired content, and collect potential evidence. In this mode, it also displays the removed contents, which is of particular importance for the investigation. Basic binary analysis can be performed by extracting the ASCII strings from binary files. Also, if we want to, we can sort files by any field. In this mode, in the left side there are four options to assist in the analysis and the right side displays the contents (figure 2).

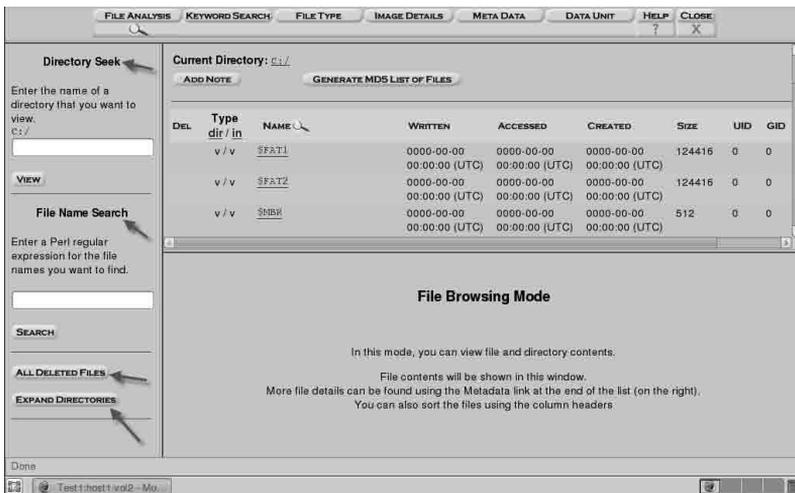

Figure 2: File Analysis

Directory Seek is an option that helps faster and easier finding of the desired directory. You just have to enter in the text box the name of the directory that is subject to search.

File Name Search helps find a particular file or file categories. For the categories of files (pictures, documents, etc.), it is necessary to enter only the correct extension (".jpg", ".doc", etc.) in the text box.

Hide/Expand Directories helps find the directory that contains the contents allocated. Show All Deleted Files is an option that helps extract only the deleted files.

In this mode, two colours are used for files and folders, which greatly facilitates the analysis. Directories and files that are marked with blue are those that have been allocated, i.e., those which are not deleted and can be seen. They are not our main interest. Red indicates those contents that have been deleted, and they are the files and directories that are important to us and which may contain the potential digital evidence.

Keyword Search is a mode that allows you to search based on the given expression, i.e., based on keywords. This greatly reduces the time required for the search. For a given term, the search will be conducted in the unallocated files, which is important to find a deleted file. When selecting the desired expression and when the search is completed, a list of files containing a given term appears on the left side. Also, in addition to its content, we can see their status, i.e., whether or not they have been allocated and the location at which they are placed. To search using “grep” command that is built into most UNIX systems. To find the key word examine the entire file system, including the structure of metadata, allocated space, unallocated space and “slack” space. However, “grep” does not know anything about the file system structure so that the strings cross the “border” of the file system are also identified by the “grep.” In this case false positive results can be shown. This occurs when a part of the string was requested at the end of the file and continued to the beginning of the next file.

File Category Type Analysis is file mode which facilitates the analysis process by allowing sorting of files based on file type, as well as the exclusion of known files (i.e., reducing their number). The tool we use for this sort is “Sorter.” It processes the image and classifies files based on their type. There are two main operations performed by this tool, including: sorting by file and confirmation extension.

Image Details is a mode that displays general details about the image content and therefore the contents will vary depending on the file system type.

Metadata Analysis is a mode that allows viewing details about the structure of the metadata. The metadata structures are the on-disk structures that contain the details of a file, such as times and pointers to the allocated data units. To see the contents of the structure, the address can be entered in the text box on the left side or, more simply, it can be accessed directly from the regime, “File Analysis.” Usually, the structure of the metadata does not have file name which the structure has shown, but there is an option to apply this name to be found (Search for File Name). This is because this process with the FAT file system is very slow, so it does not mean its exercise. The structure can be seen and the file type, which is the result of a “file” tool.

Data Unit Analysis is a mode that allows viewing the contents of an individual data unit. Data unit is a generic term used to describe the areas on the disks that are used to store data. Also, this mode is useful when recovering and analyzing deleted data. After the unit address has been entered, the contents are displayed on the right side. Filters can be used to view the data in the desired format (strings, hex dump, ASCII). To save the content locally, it is necessary to choose “Export Contents” option. “Add Note” option provides the ability to add comments about a given data unit, so that the latter can be found easily.

3. FTK

FTK (Forensic Toolkit) is a commercial forensic tool that provides a complete and detailed forensic examination of the computer, made by AccessData. FTK features powerful file filtering and great functionality when performing searches; therefore it is

recognized as one of the leading forensic tools. FTK can automatically extract Microsoft Office documents, e-mail, Internet activity and much more. This tool is fully indexed data, so that keyword searches are almost instantaneous. This may not sound important, but the hard disk image that has multiple gigabytes where it is sometimes necessary for a few hours of search, clearly shows the functionality of the tool in this kind of analysis.

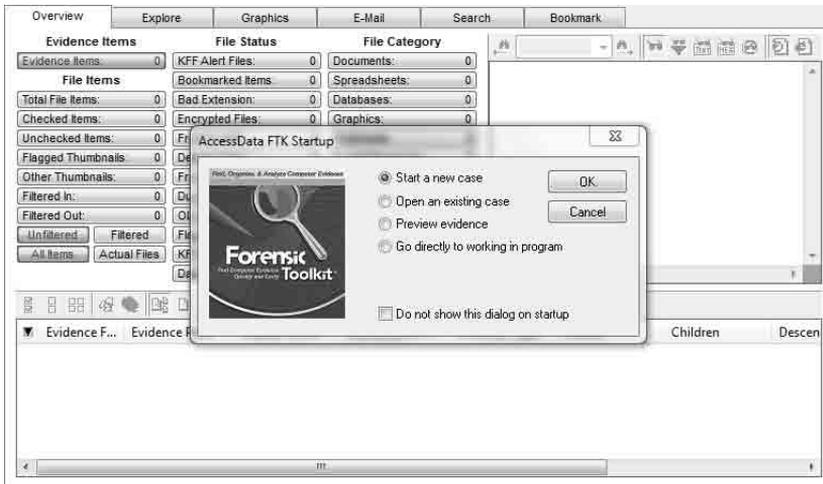

Figure 3: Starting and opening a new case in FTK

The basic steps to be taken during the process of computer forensic investigations using FTK and FTK Imager, include:

1. Collection and preservation of evidence,
2. Analyzing evidence,
3. Presentation of computer evidence, creating reports to document the evidence and findings of the investigation.

Collection and preservation of evidence: For the collected and stored digital evidence to be valid, they must be preserved in its original form. There are two ways to achieve this: by creating an image of the suspect disk drive using hardware devices or using software applications. FTK Imager is a software tool for collecting evidence. It can be used for fast evidence reviewing, and if the evidence is guaranteed to continue the investigation, to create forensic images on disk. To prevent accidental or deliberate manipulation of evidence, FTK Imager creates a bit-by-bit duplicate of the controlled media. A forensic image is identical to the original in every way, including empty files that are used as limiters and unallocated or free space.

Analyzing evidence: In order to analyze the evidence, FTK uses a variety of options, including hashing, the known files filter (KFF), databases, and search.

Hashing file or files is related to the process of creating unique value based on the file contents. Hash values are used to verify the integrity of files and to identify duplicate and known files. FTK and FTK Imager have two hash functions available: Message Digest 5 (MD5) and Secure Hash Algorithm (SHA-1).

The known files filter (KFF) is a utility program that compares the size of the hash values in relation to the size of the hash value from the database of known files. KFF's purpose is to eliminate negligible files (such as the well-known system and program files) or a warning to known illicit or dangerous files. It also checks for duplicate files.

Files that contain other files, such as ZIP or e-mail files with attachments, called “container files.” When KFF identifies a “container file” as negligible, FTK does not extract files stored in it. Using the KFF, the evidence is divided on negligible files (such as system files) and evidence is still under investigation. This allows a great saving of resources in research.

By searching we can search live (live search) or we can conduct an indexed search. “Live Search” is a lengthy process that includes checking the item-by-item in relation to a given search term. Indexed search uses the index file to find the search term. The index file contains all the separate words or numbers that belong to a string, which were found in the allocated and unallocated space. FTK uses dtSearch as a tool for an indexed search. DtSearch is one of the leading tools that is used for the search.

Presentation of evidence: FTK presents computer evidence creating a case report and case diary in order to document evidence and results of the investigation. This tool uses the Report Wizard to create and modify reports. In the report, you can add bookmarks (information that you choose during the test), customize graphics review, choose the file listings, etc. The report is generated in HTML format.

Diary of a case (case log) assists in documenting and recording activities during the investigation and analysis of the case. This information can be used as part of the report or as material to meet the person who is subsequently involved in the case, about the progress of the same. Diary of a case is automatically created by FTK and renamed ftk.log.

4. Comparison of Characteristics of Autopsy and ftk

One way to look at the possibilities of a non-commercial tool is to compare it to commercial tools by the most important characteristics. In this case, we show a practical example of the differences that appear when using FTK and Autopsy. For the purposes of this example, on the USB memory of 4 GB, we inserted two files in the folder “Analiza.” The first file, where there is no message, we called “Prazan.doc,” a second file that contains the secret message with a picture, we deleted.

First of all, when comparing non-commercial and commercial tools, we should emphasize the difference in price performances. Specifically, non-commercial tools are completely free, i.e., they can be easily downloaded from the internet. These are the open source tool, which means that they can adapt to different needs. Although these tools usually do not incorporate all the steps in the process of digital forensic investigations, several of them can be linked to a single software package, which creates an excellent multifunctional tool that can satisfy the most diverse requirements in digital forensics. Unlike these tools, commercial tools are very expensive. The advantage of commercial tools is that they typically integrate all the steps in the process of digital forensic investigation and they are used in many countries as the official tools, thereby proving their reliability. The choice of a forensic tool depends on the needs and possibilities. It would be ideal to use some of the commercial tools, but keep in mind that non-commercial tools can be used as an excellent free alternative.

In what follows we compare certain characteristics of FTK and Autopsy, such as: acquisition speed, image loading speed, speed of analysis and “live analysis” speed.

Before we begin the analysis, it is necessary to perform image acquisition. This is the initial step, if not to take “live analysis.”

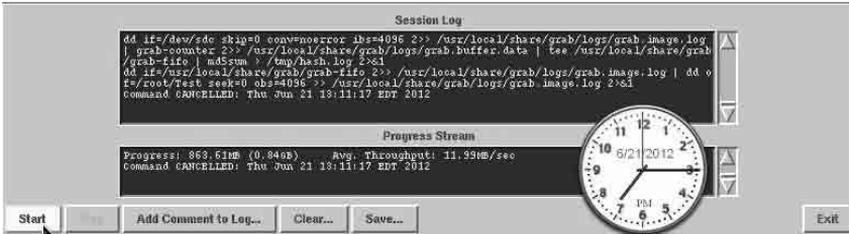

Figure 4: Start of acquisition at Autopsy

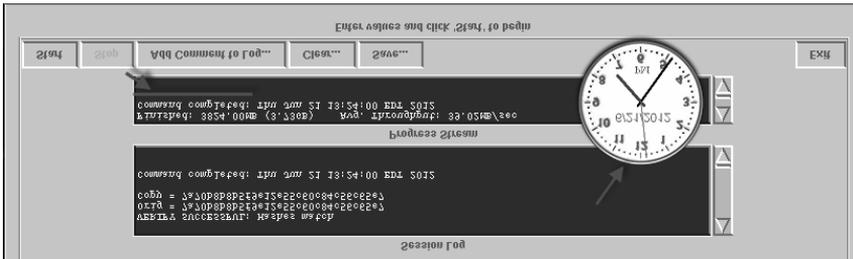

Figure 5: Completion of the acquisition process at Autopsy

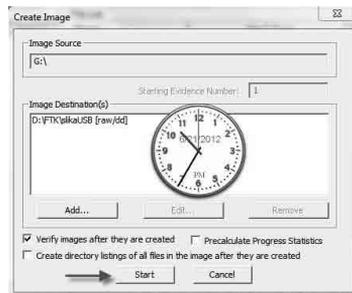

Figure 6: Start of acquisition at FTK

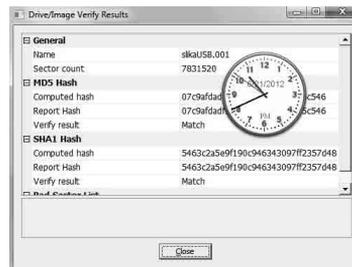

Figure 7: Completion of the acquisition process at FTK

As it can be seen, the time required for the acquisition at Autopsy is 9 minutes and 01 seconds, and at FTK 5 minutes and 51 seconds. FTK has done this operation for more than three minutes faster.

After the acquisition, tools need to load the recorded image disc.

Figure 8: Start of loading the disk image at Autopsy

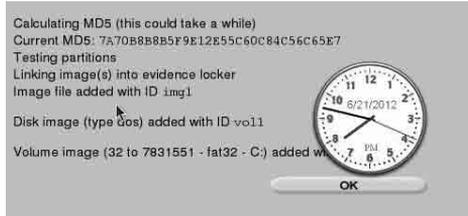

Figure 9: Completion of loading the disk image at Autopsy

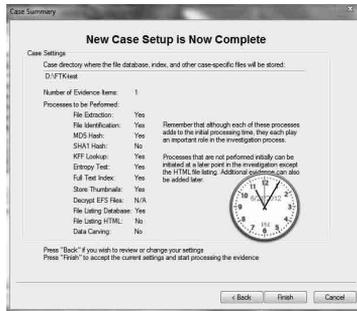

Figure 10: Start of loading the disk image at FTK

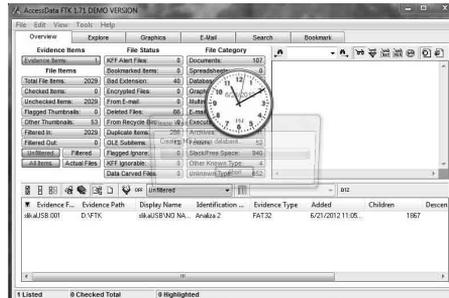

Figure 11: Completion of loading the disk image at FTK

The time required to load the disk image at Autopsy is 2 minutes and 19 seconds, and at FTK is 5 minutes and 02 seconds. Although Autopsy-in takes more time for image acquisition, this operation is done faster than FTK. However, the advantage is achieved here Autopsy pointless in the process analysis, that follows after loading the disk image.

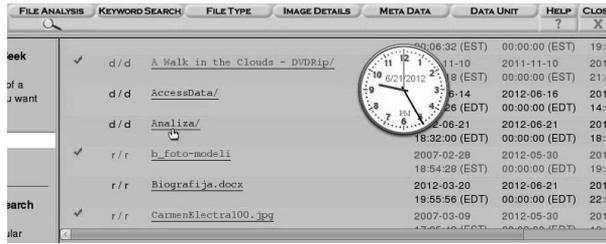

Figure 12: Start of File Analysis at Autopsy

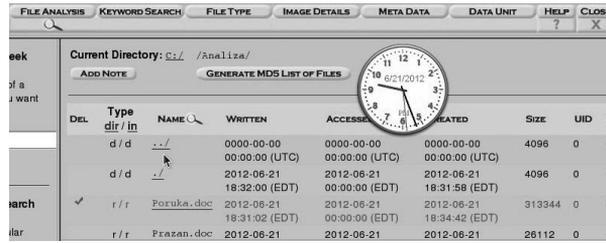

Figure 13: Completion of File Analysis at Autopsy

Figure 14: Start of Keyword Search at Autopsy

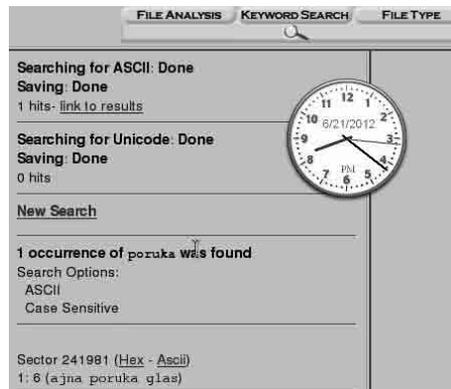

Figure 15: Completion of Keyword Search at Autopsy

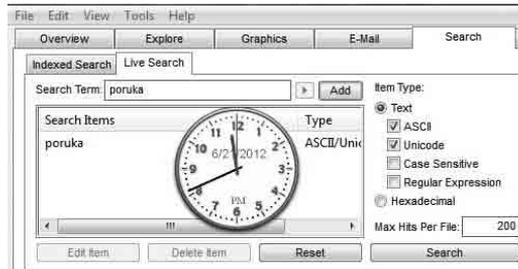

Figure 16: Start of Live Search at FTK

Figure 17: Completion of Live Search at FTK

The most significant advantage of FTK in relation to Autopsy can be seen in the analysis process (File Analysis and Keyword Search). The time required for File Analysis at Autopsy is 1 minute and 29 seconds, and Keyword Search is 6 minutes and 15 seconds. Unlike Autopsy, FTK performs this analysis instantly. However, as already mentioned, FTK has two ways to search, Indexed Search and Live Search. Indexed search is performed instantly, while Live Search is performed for 1 minute and 32 seconds.

Both of these tools have the ability for “live analysis.” It is performed when a response at the moment of the incident is happening. In this situation it does not make a forensic copy of the disk, but directly accesses the system.

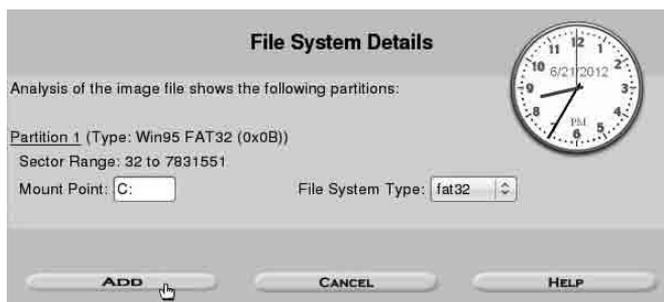

Figure 18: Start of loading media for “live analysis” at Autopsy

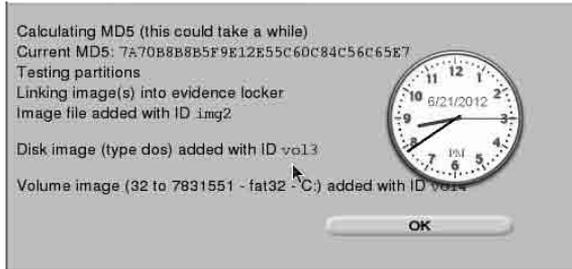

Figure 19: Completion of loading media for “live analysis” at Autopsy

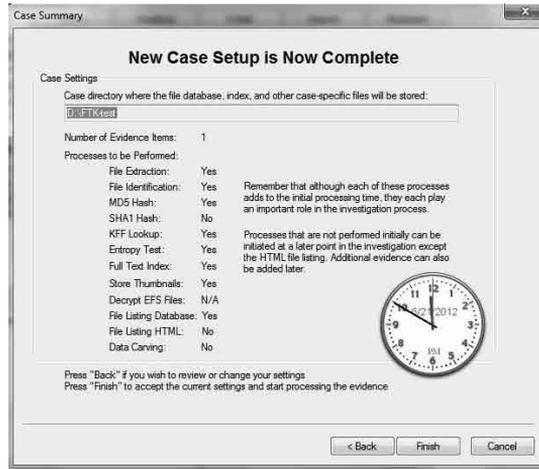

Figure 20: Start of loading media for “live analysis” at FTK

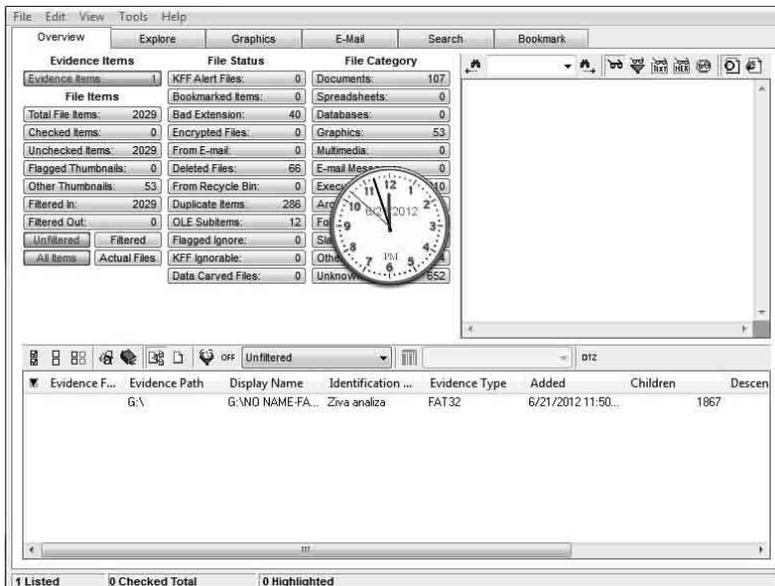

Figure 21: Completion of loading media for “live analysis” at FTK

As it can be seen, this action of Autopsy was done for 4 minutes and 15 seconds, and of FTK for 6 minutes and 47 seconds. In the same way as when loading a disk image, Autopsy has certain advantages in speed, but when it starts the process of analysis FTK achieved tremendous advantage.

5. Conclusion

It is a permanent improvement in this area even to be able to successfully confront the dark side of the development and use of information technology. We have stepped further into digital age, and we can see that innovations in the functioning of society happen almost every day, i.e., we are ever more dependent on information technology (IT). In such an environment, familiarity with IT misuse becomes a necessary part of the general culture, and for some categories, such as the police, judiciary and prosecution, also of professional obligations. In Serbia, there are some forensic tools that are officially recognized and used in a digital forensic investigation as for example EnCase. This is a serious problem, because without such an investigation hard evidence cannot be provided that would make the judicial processing and finally result in the punishment of the offender in this area.

A lot of tools exist in the market that are used in digital forensics, commercial and those which are free (open source). It would be ideal to use a commercial tool, EnCase type, whose reliability has been proven in practice and that is used in many countries as the official forensic tool. However, there exist a lot of non-commercial tools that can serve as a great alternative. Autopsy is a forensic tool that has the same features that are found in commercial forensic tools for analysis with UNIX and Windows systems. Therefore, there are no obstacles to the tool findings in official use. In this study, we compared certain characteristics of Autopsy and FTK on the specific examples (Table 1).

Function	<i>Autopsy</i>	<i>FTK</i>
Acquisition Image	9 min and 01 sec	5 min and 51 sec
Loading Image	2 min and 19 sec	5 min and 02 sec
File Analysis	1 min and 29 sec	currently
Keyword Search	6 min and 15 sec	currently
„Live Search“	4 min and 15 sec	6 min and 47 sec

As it can be seen, there are some differences in the speed of performing certain functions for these two tools. When talking about the difference in speed, it should be noted that this study was done on the 4 GB USB memory, so the difference is not noticeable to a large extent. However, when analyzing the media from dozens of gigabytes, the difference would be more expressed.

Autopsy needed more time for image acquisition, but when you load the pictures this tool showed better results than the FTK. However, when you begin the process of analysis one can see all the advantages of commercial tools. FTK executes these processes almost instantly, which greatly saves time, and can sometimes be a resource that is not available in sufficient quantity.

In the end it raises a legitimate question, which tool should be given priority. It primarily depends on the needs and possibilities available to us. It is certainly better to use FTK, but in situations where there are not sufficient material resources, Autopsy can be a great alternative.

6. References

1. Altheide, C.; Carvey, H.: Digital Forensics with Open Source Tools. Massachusetts: Elsevier, 2011.
2. Brown, L. T. (2010). Computer Evidence: Collection and Preservation, Second Edition. Boston: Course Technology.
3. Casey, E. (2004). Digital Evidence and Computer Crime, Second Edition. London: Academic Press.
4. Carvey, H. (2009). Windows Forensics Analysis. USA: Syngress Publishing, Inc.
5. Garrison, C. (2010). Digital Forensics for Network, Internet, and Cloud Computing a forensic evidence guide for moving target and data. USA: Elsevier Inc.
6. Ignjatović, Đ. (1991). Pojmovno određenje kompjuterskog kriminaliteta. Beograd: Anali Pravnog fakulteta u Beogradu.
7. Jones, K. J., Shema, M., & Jonhson, B. C. (2003). Antihackerski alati. Čačak: Kompjuter Biblioteka.
8. Jones, K., Bejtlich, R., Curtis, W., & Rose, C. (2005). Real Digital Forensics. New York: Addison Wesley.
9. Lazarević, S. (2000). Hakeri. Beograd: Knjiga-komerc.
10. Milosavljević, M., & Grubor, G. (2009). Digitalna forenzika - udžbenik. Beograd: Univerzitet Singidunum.
11. Milosavljević, M., & Grubor, G. (2009). Istraga kompjuterskog kriminala. Beograd: Univerzitet Singidunum.
12. Newman, C. R. (2007). Computer Forensics: Evidence, Collection and Management. New York: Auerbach Publications.
13. Petrović, R. S. (2000). Kompjuterski kriminal. Beograd: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije.
14. Petrović, S., & Ćirić, V. (1986). Zaštita podataka u automatizovanim informacionim sistemima. Beograd: Naučna knjiga.
15. Randelović, D., & Bogdanović, T. (2010). Alati za digitalnu forenziku, NBP - Žurnal za kriminalistiku i pravo, Vol. XV, No. 2, 25-47.
16. Randjelović, D., Delija, D., Popović, B. (2009). EnCase forenzički alat,
17. Bezbednost 1-2, pp. 286-312.
18. Randjelović D., Đorđević V. (2011). A TEST SAMPLE APPLICATION IDS OPEN SOURCE AND COMMERCIAL SOURCE, NBP Vol. XIX ,No. 3, pp. 45-65.
19. Ruth, A., & Hudson, K. (2004). Security +, CET Computer Equipment and Trade.
20. Tanenbaum, A. (2005). Računarske mreže. Beograd: Mikro knjiga.
21. Vacca, R. J. (2005). Computer Forensics: Computer Crime Scene Investigation, Second Edition. Massachusetts: Charles River media.

USTAVNE NORME I POLOŽAJ VLADE SRBIJE

Slobodan P. Orlović¹

Pravni fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Sažetak: U ustavnom poretku i političkoj praksi najvećeg broja država vlada je nosilac izvršne vlasti. Još od donošenja prvih ustava, osim u nekim kratkim periodima, izvršna vlast vodi državu. I Ustav Republike Srbije izvršnu vlast daje Vladi. S obzirom na takav ustavni položaj Vlade, reklo bi se da je Vlada prvi politički organ u državi. Ipak, neposredno izabrani predsednik Republike dosada je često išao ispred Vlade u vršenju stvarne vlasti. To je pogotovo vidljivo kada je predsednik Republike na čelu vladajuće političke stranke, što je po pravilu i bivalo. Stoga se u radu pokušava da naglasi raskorak između Ustavom propisanog položaja Vlade i obima njene stvarne vlasti i političke moći.

Ključne reči: Vlada, izvršna vlast, Ustav, predsednik Republike, Srbija, izbor, struktura i nadležnost Vlade.

1. Uvod

Ustavnopravno sagledavanje mesta i uloge Vlade Republike Srbije moglo bi se posmatrati iz dva ugla. Prvi je pregledan, dogmatskopravni i proizilazi iz ustavnih i drugih pravnih normi. Pitanje je da li nas on približava ili možda udaljava od cilja – sagledavanja pravnog položaju vlade u ustavnom sistemu. Drugi ugao je oštiji i obuhvatniji jer ne samo da vodi među norme ustavne, zakonske i ine, već je izložen i promenljivim vetrovima političke prakse. Taj naš „praksis“ moći među najvišim organima vlasti tvori se odnosom pozicije i opozicije, pravima i obavezama običnih građana i kapitalista, interesnih i drugih društvenih grupa. Jedna politikološka i sociološka analiza, a ne jedino ustavnopravna analiza, dovela bi do potpunije slike o položaju vlade u našem političkom sistemu. Takvom analizom bi se došlo i do tačnijih rezultata o radu Vlade, pokazale bi se njene slabe tačke, mogućnost i nužnost promena i unapređenja, kako njenog rada, tako i normi koje uređuju njen položaj. Ipak, ovde se u prvom redu analizira ustavnopravni

¹ doc. dr Slobodan Orlović, Pravni fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, e-mail: s.orlovic@pf.uns.ac.rs

(normativni) položaj vlade, a tek u nevelikoj meri izvanustavni uslovi. Ovo do neke potpunije kritičke analize ustavnih normi zajedno sa njihovim društvenim okruženjem, za koju je potreban protok vremena i kakvo-takvo uobičajenje političkog života.

Republika Srbija Ustavom iz 2006. ne menja bitno položaj svoje parlamentarne Vlade, u odnosu na ranije stanje.² Vladin ustavnopravni položaj u horizontalnoj podeli vlasti u osnovi je sličan onom kakav je Vlada zadobila prethodnim Ustavom iz 1990. Sa nekoliko izmenjenih normi u važećem Ustavu, parlamentarizam u Srbiji je „stegnut“, „racionalizovan“³, ali nije bitno promenjena dotadašnja sadržina podele vlasti. Ipak, realno položaj vlade, a pre svega njenog čelnika – predsednika, oscilira s obzirom na politički (stranački) odnos sa predsednikom Republike. Od toga da li je predsednik vlade „na ravnoj nozi“ sa šefom države ili je zbog stranačke hijerarhije njemu podređen, zavisi ostvariva politička moć vlade. Odnos dva pola izvršne vlasti, predsednika Republike i vlade je najvažniji za odgovor o mestu vlade u našem političkom sistemu. Dugo već komparativno poznato, dokazano i iznova potvrđivano preimućstvo izvršne nad zakonodavnom vlašću, još više „podiže cenu“ odnosu vlade i šefa države.

U nedovoljno izgrađenim i neefikasnim ustavnopolitičkim sistemima poput našeg, još uvek ne postoji trajnija i stabilnija pozicije najviših organa vlasti. Pored Ustava i njegovih vojnika – zakona, za sadašnji i budući položaj Vlade veoma je važno i nepisano pravilo, ustavni običaj. U Srbiji ustavni običaj nije izvor prava, ali se često stvara i menja. Ustaljenost određenog političkog ponašanja Vlade, učestalo ili, pak, nepotpuno korišćenje nekih nadležnosti (autonomno utvrđivanje i vođenje državne politike, na primer) koje traje znatnije vreme, bar nekoliko punih mandata, svešće političku ulogu vlade na prepoznatljivu meru. Sa takvim trajnijim pravnim graničnicima, vlada bi od strane građana i drugih državnih organa bila organ određene političke moći. Tada bi svaka sledeća vlada imala nadležnosti, političku moć i odgovornost kao i prethodna, bez obzira na njen stranački sastav.

Ali u Srbiji još uvek ne znamo meru ni ustavne ni političke moći Vlade. Iako su ustavne norme o Vladi nasleđene još od Ustava iz 1990. (izbor, odnos Vlade sa parlamentom i šefom države) vlade nemaju jednak pravni položaj ni politički uticaj. Dvadeset godina ovakvog „tranzicionog“, privatizacionog i u mnogo čemu dekadentnog društvenog perioda, pokazalo se neprijemčivim za ukorenjivanje trajnijih pravila o položaju i stvarnoj moći državnih organa. Ni celokupno javno mnjenje ni pojedinačni građani nisu sigurni šta to i koliko vlada treba da radi i za šta snosi odgovornost. Prvenstveno zbog toga što odnos između državnih organa, posebno između dve strane izvršne vlasti nije jasan, predvidljiv, nekada čak ni na Ustavu zasnovan.

Sklon sam već na početku da zaključim da naš Ustav daje samo neke i to promenljive dimenzije terena na kojem Vlada dela. Šta će vlada da radi, bar kad su najvažnije odluke u pitanju, često ona i nije odlučivala. Takva stvarnost je postojala za vreme Ustava iz 1990, a nastavljena je i dalje. Ponavljana politička inferiornost vlade u odnosu na predsednika Republike je svojstvo naše ustavnosti koje nas stavlja pred dilemu – menjati Ustav tako da šef države bude i šef Vlade (Francuska i Rusija su evropski primeri) i tako „poustaviti“ praksu. Ili smanjenjem ili eliminisanjem uticaja stranačke hijerarhije najviše državne organe uvesti u nadležnost propisanu Ustavom. U Srbiji bi obe mogućnosti smanjile jaz između Ustava i stvarnosti, koji je uvek smetnja za vladavinu prava.

² Naziv „parlamentarna vlada“ potiče upravo od organske povezanosti vlade sa parlamentom. Pejić, I., *Parlamentarna vlada – oscilacije u ravnoteži*, Niš, 2011, str. 11.

³ Kao elemente te „racionalizacije“ Ratko Marković navodi: 1) povećan broj narodnih poslanika (60 naspram ranijih 20) koji može zatražiti glasanje o nepoverenju Vladi; 2) duži rok između podnošenja i razmatranja predloga o nepoverenju Vladi ili pojedinom članu Vlade (pet umesto tri dana); 3) raspuštanje Skupštine ako ne izabere novu Vladu u roku od 30 dana od izglasavanja nepoverenja prethodnoj Vladi; 4) posle neuspelog izglasavanja nepoverenja Vladi nemogućnost podnošenja novog predloga pre isteka roka od šest meseci; 5) „poustavljenje“ interpelacije i nemogućnost njenog podnošenja o istom pitanju pre isteka roka od tri meseca. Marković, R., *Ustav Republike Srbije od 2006 – kritički pogled*, Beograd, 2006, str. 37-38.

2. Pogled na ustavnopravni položaj vlade

Iako ustavi današnjice ne prihvataju davnašnje polazište da „u svakom političkom društvu postoje *samo dve vlasti*, ona koja ih stvara i ona koja ih izvršuje“⁴ pri čemu je vlast koja stvara - zakonodavni organ, a vlast koja izvršava – vlada (i sudovi), činjenica je da se državni posao sastoji od *stvaranja i primene* pravnih i političkih akata. Da sudsku vlast ostavimo po strani, pravljenje i izvršavanje politike praktično je u rukama izvršne vlasti. Parlament već dugo pretače ideje vlade i šefa države u ustav i zakone, gubeći svoj politički prestiž centralnog tela predstavničke demokratije.

Pitanje stvarne državne vlasti (državne moći) ne postavlja se više ni parlamentu ni izvršnoj vlasti već, gotovo bez izuzetka, egzekutivi – vladi i predsedniku republike. Tako savremeni parlament slovom ustava i silom života staje u drugi red politike. U tom redu (iza) su i građani koji periodično, od izbora do izbora, predaju svoj suverenitet organima političke vlasti. Treća grana vlasti je apolitično sudstvo koje štiti ustavni poredak ustanovljen od nekog drugog organa.

Istaknuta uloga izvršne vlasti ponavlja poznate teorijske i praktične modele organizacije vlasti. Prilagodljivost i nedorečenost predsedničkog i parlamentarnog sistema omogućavaju da se u te režime „smesti“ ovoliko narasla egzekutiva, a da se oni i dalje isto nazivaju.

Uprošćeno i sažeto, položaj vlade je različit u danas tri najzastupljenija modela organizacije i podele vlasti. Originalnim političkim sistemima – uzorima, smatraju se predsednički sistem SAD i parlamentarni režimi Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske. Iako stvarani po tim uglednim primerima, položaji vlada u derivativnim političkim sistemima imaju svoje posebnosti koje su posledica političke i kulturne tradicije, stranačkog života, običaja, ekonomskog i pravnog stanja itd.

U predsedničkom sistemu kakav je američki, samo predsednik države čini izvršnu vlast jer vlada ne postoji kao strukturiran državni organ. Poslove vlade pojedinačno vrše državni sekretar – zapravo ministar spoljnih poslova i ostali sekretari koji su šefu države potpuno odgovorni za vođenje resora. Predsednik države je ne samo izvršna vlast, nego i „treća grana zakonodavstva“⁵.

U britanskom modelu parlamentarizma šef države je monarh koji je gotovo razvlašćen. Politički homogena i po pravilu jednostranačka vlada je neprikosnoveni nosilac izvršne vlasti. Izborni sistem proste većine gotovo uvek daje jednoj političkoj stranci parlamentarnu većinu koja najviše stranačke ličnosti bira za ministre.⁶ Stranački prvaci druge velike, opozicione stranke čine spremnu zamenu, „vladu u senci“.

U francuskom sistemu organizacije vlasti jak položaj predsednika Republike izobličuje klasične parlamentarne osnove, približavajući se predsedničkom sistemu. Od građana biran predsednik Republike je šef izvršne vlasti, stvarni i formalni čelnik vlade, čijim sastancima predsedava (savet ministara). Vlada je najčešći predlagач zakona, može da donosi uredbe sa zakonskom snagom (ordonanse i dekrete-zakone), ali nije politički lider jer je stejnjena činjenicom da mora uživati poverenje Nacionalne skupštine i šefa države čiju politiku izvršava.

4 Govor Kazalesa (Cazáles) u francuskoj Ustavotvornoj skupštini (*Assemblée constituante*) 5. maja 1790. godine. Vid. Marković, R., *Izvršna vlast*, Beograd, 1980, str. 12.

5 Po rečima Vudro Vilsona (*Wilson*), koristeći pravo veta predsednik postupa kao treća grana zakonodavstva (pored Predstavničkog doma i Senata). Oleszek, W. J., *Congressional Procedures and the Policy Process*, Washington, 2004, r. 283.

6 Ako ne bi bilo većine jedne stranke, pre bi se formirala manjinska nego koaliciona vlada, ili bi se raspustio parlament. Brazier, R., *Constitutional Practice*, Oxford, 2007, r. 51. Da se i u klasičnom, britanskom parlamentarizmu stvari menjaju, potvrđuje sadašnja koaliciona, konzervativno-liberalna vlada, formirana 2010. godine.

I bivše socijalističke evropske države su pri stvaranju novih ustavnih poredaka koristile navedene uzore. Taj proces je nazvan tranzicijom i prvenstveno je značio prenos vlasti iz skupštinskog u prilagođen višestranački parlamentarni sistem i gašenje socijalizma, a uvođenje kapitalizma. Većina tih država, među njima i Srbija (tada kao federalna jedinica), opredelila se za parlamentarizam sa elementima predsedničkog sistema. Vlada se tako našla u senci autoritativnog vođe – predsednika republike, iako su joj ustavi listom dodeljivali izvršnu vlast i vođenje politike.

Mesto izvršne vlasti u političkom sistemu, a vlade posebno, nije moguće opisati bez pominjanja uloge političkih stranaka. Nastale iz ljudskog prava na političko organizovanje, političke stranke su danas većinom ustavna kategorija koja daje građanski supstrat organima vlasti. U konfliktnom društvu (svako je danas takvo) političke stranke nastoje da ostvare svoje posebne ciljeve u borbi za vlast.⁷ Iako pod ustavom, sve političke stranke, i velike i one koje to teže da postanu, u stvarnosti su mesta „vanustavne moći“. Nije netačno da su političke stranke koje čine vladu često nadređene toj istoj vladi. Razlog je u tome što su ministri, po „gvozdenom zakonu oligarhije“,⁸ podređeni stranačkom vođstvu, kome su jedino stvarno odgovorni. Parlament tu ostaje samo podaleka, bezopasna, institucionalna ustavna kontrola.

3. Vlada u Srbiji nekada

Davno, u Prvom srpskom ustanku vaspostavljen je pored vožda drugi ustanički organ vlasti, Praviteljstvujušči sovjet. Po ideji i pod uticajem Rusije, praktično nametnut Karađorđu, on je pre bio sudsko telo nego nekakva srpska prvovlada.⁹

U posleustaničkom miru, Hatišerifom iz 1830. knjaz će, kao šef države koja nastaje, vršiti vlast “u dogovoru sa skupštinom, sastavljenom iz poglavara zemlje”. Ta skupština probranih glavaša nije dočekala preobraćenje u organ vlasti bar nalik vladi.

Kratkotrajni i tek formalni ulazak Srbije u ustavno stanje Sretenjskim ustavom iz 1835. nagoveštena su dva nosioca izvršne vlasti: nasledni Knjaz, “glava države” i Državni Sovjet, “najviša vlast u Srbiji do Knjaza”.¹⁰ Ostaje pretpostavka da bi Sovjet mogao postati vlada, da je Sretenjski ustav potrajao neko vreme. Turski ustav iz 1838. menja u izvršnoj vlasti odnos snaga na račun Knjaza kome je “Vnutrenje Pravlenije zemlje povereno”, ali uredbe i odluke moraju biti od “Sovjeta odobrene i primljive”.¹¹ Usled nejasnosti Turskog ustava (koji je prvo pisan na arapskom, a potom preveden) realna izvršna vlast se selila iz pretežno ruku Sovjeta za vlade „ustavobranitelja“, do naručja rastuće vlasti kneza Mihaila.

Namesnički ustav iz 1869. istisnuo je Državni savet iz izvršne vlasti i uspostavio ministarski savet “na vrhu državne službe, koji stoji neposredno pod Knjazom”.¹² To su prvi pravni obrisi vlade u Srbiji. Ministarski savet će od knjaževog (potom kraljevog) političkog servisa brzo postati, već Radikalnim ustavom iz 1888. dostojan takmac kralju i drugi, doduše još uvek manji, centar izvršne vlasti. Prvi uzrok za ovu promenu je nastajanje parlamentarne odgovornosti ministara u Skupštini koja se stranački

7 Goodman, W., *The Two-Party System in the United States*, Princeton, 1956, r. 15.

8 Vid. Michels, R., *Sociologija partija u suvremenoj demokraciji*, Zagreb, 1990, str. 20-21, 317-318.

9 „...Svaka nahija izabere po jednoga poštena i pametna čovjeka, pa svi ti ljudi da se sastanu na jedno mjesto, *sude i presuđuju* sve veće raspre i tužbe zemaljske...” Karađžić, V. S., *Život i običaji naroda srpskoga*, Beograd, 2005, str. 113.

10 Čl. 16 i 45 Sretenjskog ustava iz 1835.

11 Čl. 2 i 11 Turskog ustava iz 1838.

12 Čl. 3 i 99 Namesničkog ustava iz 1869.

struktuira.¹³ To su izlasci prvih stidljivih zraka parlamentarizma u Srbiji (Ustav je stavljen van snage već 1894. godine). Po Aprilskom ustavu iz 1901. ta slabašna svetlost parlamentarizma sasvim zalazi. "Kralj ima izvršnu vlast. On postavlja i razrešava ministre" koji "neposredno stoje pod Kraljem"¹⁴ i kome su zaistinu odgovorni. Ne zadugo jer već Ustav iz 1903. po pravilima parlamentarizma vraća Ministarski savet pod političko okrilje Skupštine.

Vidovdanskim ustavom iz 1921. "Upravnu (izvršnu, *prim. S.O*) vlast vrši Kralj preko odgovornih Ministara"¹⁵ Vladu formira skupštinska većina. Svaki akt kralja supotpisuje ministar koji politički zavisi od Skupštine. Oktroisani ustav iz 1931. je izmenio odnos između dva pola egzekutive po principu: sva izvršna vlast kralju koju praktično vrši sam i preko ministara. Demokratija je izgubila, a parlamentarna vlada prestala da postoji. Ubrzo zatim nestala je i država.

U socijalističkim ustavima Jugoslavije (organizacija vlasti je preslikavana u republičkim ustavima) vlada, potonje izvršno veće, je bila deo dvostrane izvršne vlasti, ali sa drugačijim principima nego u ustavima do tada. Izvršna vlast nije imala toliku ravnopravnost sa zakonodavnim organom vlasti kao u prethodnim ustavima. Sada je po načelu jedinstva vlasti u Ustavu iz 1946, Vlada FNRJ "najviši izvršni i upravni organ državne vlasti".¹⁶ Pored nje tu je i kolektivni šef države, Prezidijum Narodne skupštine, koji je mešovito izvršno-zakonodavno telo. I ostala tri ustava socijalističke Jugoslavije iz 1953, 1963 i 1974. grade skupštinski sistem na principu jedinstva vlasti. Položaj jednog od dva pola izvršne vlasti, izvršnog veća, vremenom je bio bliži parlamentarnoj vladi nego samo izvršnom telu skupštine. Naposljetku, pred kraj socijalizma Izvršno veće je ustavnim promenama pretopljeno u vladu kakva postoji u parlamentarizmu.

Vraćanjem parlamentarnoj podeli vlasti, Ustavom iz 1990. Srbija (koja je za sve vreme važenja Ustava bila je federalna jedinica), kada je vlada u pitanju ipak nije nastavila tamo gde je stala Kraljevina Jugoslavija, a ni tamo gde je završila socijalistička Republika. Vlada Kraljevine uglavnom neodgovorna parlamentu i izvršno veće Republike nisu mogli biti uzori Vladi Republike Srbije. Ustav iz 1990. je krenuo sa Vladom koja je *ex constitutionem* nosilac izvršne vlasti. Ona nastaje i prestaje u Narodnoj skupštini jer zavisi od parlamentarne većine. Takav ustavni model vlade nasledio je i sadašnji Ustav.

Nova ustavnost Republike Srbije zadržala je i bicefalnu strukturu izvršne vlasti. Predsednik Republike „predstavlja Republiku Srbiju i izražava njeno državno jedinstvo“, a Vladi „pripada izvršna vlast.“¹⁷ Praktičan domet odredbe da je Vlada nosilac izvršne vlasti je pod upitnikom zbog nadležnosti i političke snage predsednika Republike.

Nepodudarnost stvarnog stanja sa onim što je u srpskim ustavima napisano, praćeno varljivom demokratskom kondicijom građana, hronična je manjkavost i naše novije ustavnosti. Taj nesklad je i kočnica vlade. Neke ustavne norme koje su uređivale položaj vlada (kako god da su se nazivale) još od Sretenjskog, Turskog, Namesničkog i narednih ustava ostajale su „mrtvo slovo na papiru“ ili su, po potrebi, „politički celishodno“ tumačene i primenjivane.¹⁸ Ta borba ustavne norme i potrebe političke prakse traje i danas.¹⁹

13 "Ministri su odgovorni Kralju i Narodnoj skupštini za svoja službena dela", čl. 136 Radikalnog ustava iz 1888.

14 Čl. 10 i 76 Aprilskog ustava iz 1901.

15 Čl. 47 Vidovdanskog ustava iz 1921.

16 Čl. 77 Ustava FNRJ iz 1946.

17 Čl. 9 Ustava Srbije iz 1990. Slične su i odredbe Ustava Srbije iz 2006, čl. 111 i 122.

18 Na primer, nekadašnje tumačenje čuvene odrebe čl. 17 Turskog ustava o nepokretnosti „Oni 17 Členova Sovjeta“, koja je apsolutno primenjivana za vremena „ustavobranitelja“, a ignorisana pre i posle, za vlada Miloša i Mihaila Obrenovića.

19 Uzmimo primer istog ustavnog položaja, a različite vlasti i političke moći predsednika Vlade u novoj srpskoj ustavnosti, od 2006 do 2008. godine (jak premijer) i od 2008 do 2012. godine (izrazito politički slab premijer).

4. Izbor, struktura i nadležnost Vlade Srbije

Vlada je po Ustavu „nosilac izvršne vlasti u Republici“. Ustav normom o nadležnosti „utvrđivanja i vođenja politike“ daje Vladi istaknut položaj.²⁰ Ali Vlada, ni po Ustavu, a još više zbog konkretnih političkih odnosa nije jedini, često čak ni važniji nosilac izvršne vlasti. Bez konačnog odgovora je pitanje da li i kada Vlada stoji na istom stepeniku sa predsednikom Republike. Nedostatak političke moći – stvarne vlasti Vlade nije uzrokovan manjkom važnih ingerencija, već “senkom” koju na nju baca predsednik Republike.²¹ Zbog toga sadašnji Ustav pokušava bar malo da osnaži položaj Vlade²² u odnosu na Ustav iz 1990. i ističe funkciju predsednika Vlade.

Vlada se formira po već poznatom modelu od strane šefa države i parlamenta. U postupku izbora Vlade građani učestvuju tek posredno, birajući predsednika Republike i Narodnu skupštinu i prenoseći im tako deo svoga suvereniteta. Narodna suverenost se dalje, preko tih neposredno biranih organa, uliva i u Vladu. Predsednik Republike će, nakon konsultacija sa predstavnicima „izabranih izbornih lista“, predložiti kandidata za predsednika Vlade. Imenovani mandatar pravi tim potencijalnih ministara, sastavlja program buduće vlade i potom zahteva poverenje Narodne skupštine. Zahvaljujući pre svega proporcionalnom izbornom sistemu koji uvek pravi političku različitost u Skupštinu, u Srbiji se nužno stvara koaliciona vlada sastavljena od više političkih stranaka.²³

Za izbor Vlade potrebna je natpolovična većina ukupnog broja narodnih poslanika, brojem najmanje njih 126. Ukoliko tolike političke podrške mandataru u Skupštini nema, „loptica“ se mora vratiti predsedniku Republike (mada Ustav ne uređuje takvu situaciju), koji može predložiti istog ili nekog drugog mandatara. U krajnjoj meri, predsednik Republike može sa odlazećom, „tehničkom“ Vladom raspustiti parlament. Konačno, po sili Ustava, Narodna skupština koja ne izabere Vladu u roku od 90 dana, raspušta se.²⁴

Po zakonomernosti parlamentarizma i u Srbiji je vladina politička sudbina uslovljena podrškom parlamenta. Mandat Vlade traje najduže onoliko koliko i poslanički u istom skupštinskom sazivu – četiri godine. Vlada može svoj mandat sama prekinuti (ostavka predsednika Vlade ili cele Vlade), mandat joj može prestati usled više sile (smrt predsednika Vlade), ali za funkcionisanje političkog sistema od najveće težine je izglasavanje nepoverenja Vladi. Ustav detaljno uređuje pitanja početka i prestanka mandata, izglasavanja nepoverenja i poverenja Vladi i svakom ministru pojedincu, ostavke predsednika i člana Vlade.²⁵

20 Čl. 122 i 123 Ustava iz 2006. Nadležnost Vlade sastoji se od prava da „vodi“ i od prava da „utvrđuje“ politiku, mada i pojam „voditi“ podrazumeva kreativnost, ima neki stvaralački deo (za razliku od recimo glagola „izvršavati“ iz kojeg je izvedena imenica „izvršna vlast“).

21 Tako su srpske vlade od 1990. do 1997. godine stajale na lestvici političke moći ispod predsednika Republike, jer je predsednik Republike bio na čelu najveće vladajuće političke stranke koja je imala većinu u Skupštini (sama ili u koaliciji), a slično je i sa prethodnom Vladom (2008-2012). Sadašnja Vlada (od jula 2012) je prva kojoj predsednik nije ujedno i članik ili istaknuti član najveće stranke u vladajućoj koaliciji. Takođe, po prvi put imamo slučaj da je naspram Vlade predsednik Republike koji se povukao sa mesta lidera i iz članstva najveće političke stranke u vlasti. Još uvek nije dovoljno vremena proteklo (decembar 2012) da bi se izmerio odnos moći nestranačkog predsednika Republike i Vlade, ali je izgledno da će Vlada, ukoliko održi unutrašnje političko jedinstvo, „utvrđivati i voditi politiku“ što joj po Ustavu i sleduje.

22 Teži uslovi u postupku glasanja o nepoverenju Vladi, neposlanički sastav Vlade, ali ima i suprotnih težnji, na primer, o imunitetu člana Vlade odlučuje i Skupština.

23 Po većinskom sistemu na prvim izborima za parlament Srbije 1990. godine, Socijalistička partija Srbije je osvojila 194 od 250 poslaničkih mandata i formirala jednopartijsku vladu. Od 1993. godine srpske vlade su koalicione.

24 Čl. 127 Ustava iz 2006. Republika Srbija je najduže čekala na obrazovanje vlade četiri meseca, nakon parlamentarnih izbora 1993. godine, potom 2006. godine čekalo se jedan mesec kraće. Zamislivo je (mada takvog primera nije bilo do sada, a prvi put je najavljivan prilikom pregovora o formiranju sadašnje Vlade) da mandatar nemogavši da dogovori političku većinu „čuva“ dobijeni mandat tri meseca i tako praktično raspiše nove parlamentarne izbore.

25 Čl. 128-133 Ustava iz 2006. Poslednja rasprava o predlogu za izglasavanje nepoverenja Vladi održana je u decembru 2008. godine u Narodnoj skupštini, nakon čega, zbog nedostatka kvoruma, nije usledilo glasanje.

Uobičajeno je za utvrđivanje političke odgovornosti da se vladi i njenom članu može izglasati nepoverenje istom većinom poslanika kojom su i izabrani. Do izglasavanja nepoverenja članu Vlade može doći na dva načina – pokretanjem postupka od strane narodnih poslanika ili od strane same Vlade. Postupak smene Vlade može da pokrene samo određeni broj poslanika. Iz Skupštine zahtev za izglasavanje nepoverenja Vladi podnosi najmanje 60 narodnih poslanika i mora proći najmanje pet dana od podnošenja zahteva do glasanja.²⁶ Svrha ovog vremena je političko pregovaranje, „da bi se smirile strasti i poslanici imali vremena da o predlogu razmisle, kao i da u svojoj poslaničkoj grupi rasprave da li ima osnova za pozivanje Vlade na političku odgovornost (...)“.²⁷

Takođe, Vladi može prestatu mandat i nakon neprihvatanja njenog odgovora ili nekog ministra na interpelaciju. Nastavak ovog neprihvatanja bio bi izglasavanje nepoverenja Vladi ili ministru. Interpelacija je kvalifikovano poslaničko pitanje koje postavlja najmanje 50 narodnih poslanika i do sada se u nas nije pokazalo kao „moćno sredstvo kontrole“ rada Vlade.²⁸

Vladi je kao vlasti koja vodi politiku ponekad politički nužno ili bar celishodno da proveri podršku Narodne skupštine. Ta provera je glasanje o poverenju i ako bude uspešna ona snaži politički autoritet vlade. To je nekada neophodno za plodno predlaganje, donošenje i sprovođenje važnih državnih odluka. Glasanje o poverenju vladi je i politički rulet, jer se pogrešna procena glasačkog pulsa narodnih poslanika može pretvoriti u kraj vlade.²⁹

Vladu čine predsednik, potpredsednici i ministri.³⁰ To je hijerarhijski redosled u Vladi. Predsednik Vlade je njen čelnik, vodi je, usmerava, predstavlja u odnosu prema drugim organima, predsedava njenim sednicama, ali se njegov glas na sednici broji isto kao i glas ministra. Ustav ističe položaj predsednika Vlade samim tim što su članovi Vlade i njemu odgovorni za svoj rad, podnose mu ostavku. On može pokrenuti postupak razrešenja ministra, ali ga ne može razrešiti. Funkcija predsednika Vlade je istaknuta imajući i ako se uzmu u obzir i njegove nadležnosti u vezi sa proglašenjem vanrednog i ratnog stanja i donošenjem mera za vreme rata.³¹

Potpredsednici Vlade su prvi saradnici predsednika Vlade, a njihov broj je obično rezultat političkih dogovora i ustupaka.³² Ministri formalno imaju jednak položaj u Vladi (drugačije je, na primer, kod francuske ili kod vestminsterske vlade), ali je jasno da su „klasična“ ministarstva: spoljnih poslova, vojske, policije, finansija, pravde, uvek prvi izbor i politički značajnija od „modernih“ resora: ekologije, turizma, sporta i dr.

Predsednik i članovi Vlade uživaju imunitet istog nivoa kao i narodni poslanici. Za razliku od imuniteta predsednika Republike, o čemu je jasno da rešava drugi organ – po slovu Ustava to je Narodna skupština, odlučivanje o ukidanju imuniteta članovima Vlade je kontradiktorno uređeno. Po čl. 134 Ustava odluka o imunitetu predsednika i člana Vlade ostaje u izvršnoj vlasti, u Vladi, što odgovara načelu podele vlasti. Ali, po čl. 105

26 Čl. 218 Poslovnika Narodne skupštine Republike Srbije od 28. juna 2010. godine.

27 Pejić, I., *Parlamentarno pravo*, Niš, 2011, str. 345.

28 Poslednja skuštinska rasprava o odgovoru Vlade na interpelaciju (o zakonitosti rada jednog Ministarstva vera i dijaspore) završena je oktobra 2011. godine i za mandata te Vlade nije bilo glasanja o njenom odgovoru na interpelaciju.

29 Do sada srpske vlade nisu završavale mandat na takav način.

30 Čl. 125 Ustava iz 2006. Dve poslednje Vlade imaju u svom sastavu i prvog potpredsednika Vlade - zamenika predsednika Vlade, odnosno samo prvog potpredsednika Vlade što su funkcije koje Ustav ne poznaje.

31 Čl. 133, 200-201 Ustava iz 2006.

32 Tako je Vlada formirana nakon izbora održanih u decembru 2000. godine imala sedam potpredsednika zbog učešća u vlasti velikog broja političkih partija i grupacija, čak 18 (Demokratska opozicija Srbije). Prethodna Vlada (smanjenog sastava 2011. godine) ima jednog prvog potpredsednika - zamenika predsednika i dva potpredsednika Vlade, a članovi su joj iz dve političke koalicije („Za evropsku Srbiju“ formiranu od šest političkih stranaka i trostranačke koalicije SPS-PUPS-JS) i jedne manjinske stranke (SDAS). Sadašnju Vladu formiralo je sedam političkih stranaka (SNS, SPS, G17+, NS, PUPS, SDAS, SDP) i dve nestranačke ličnosti.

Ustava i Narodna skupština je ovlašćena da većinom glasova narodnih poslanika odluči o ukidanju imuniteta članovima Vlade. Ako nije u pitanju propust ustavopisca, nejasno je šta bi bilo namera ovog zamućivanja podele vlasti. Zamisliv je primer da Vlada zaštiti ministra od krivičnog gonjenja čuvajući mu imunitet, a da to bude stavljeno van pravne snage ukidanjem imuniteta istom ministru od strane Skupštine.

Funkcija ministra je pre svega nespojiva sa položajem narodnog poslanika. Onemogućavanjem ulaska u Vladu nosiocima zakonodavne vlasti, kao i organima teritorijalne autonomije i lokalne samouprave,³³ Ustavotvorac nastoji da napravi skladan kolektivni organ vlasti, po svom sastavu odeljen od parlamenta. Kako članovi Vlade vrše samo poslove iz nadležnosti nosioca izvršne vlasti i njenog nastavka, upravne vlasti, politički odgovaraju prvenstveno Vladi i predsedniku Vlade. Posle toga na red dolazi Narodna skupština sa svojim instrumentima kontrole vlade i krajnjom merom – izglasavanjem nepoverenja.

Iako Ustav imenuje Vladu *nosiocem izvršne vlasti*, to nije njeno *par excellence* pravo, već ga deli sa predsednikom Republike. Iako bi po Ustavu Vladi trebalo da pripadne bolje parče izvršne vlasti, praksa kazuje drugačije. Duži periodi važenja prethodnog i sadašnjeg Ustava govore da je u unutrašnjoj deobi izvršne vlasti predsednik Republike bolje prošao.

Vlada Srbije vrši ono što i svaka druga parlamentarna vlada – „utvrđuje i vodi politiku“. Jednu grupu poslova Vlada obavlja samostalno, dok u drugoj grupi državne delatnosti Vlada sa predsednikom Republike ili Skupštinom deli nadležnosti. Druga, deleća grupa vladinih ovlašćenja u koju spada, na primer, pravo raspuštanja parlamenta, uglavnom je veće političke težine.

Osnovno sredstvo vladinog vođenja politike su zakoni. Vlada je pravo predlaganja zakona pretvorila u svoj skoro monopol, što je osobenost i drugih država.³⁴ Skoro svi predlozi koji usvajanjem u Narodnoj skupštini postanu zakoni i sada su plod rada Vlade.³⁵ Zakonski predlozi Vlade uz dobrodošlicu prolaze čitav zakonodavni postupak zahvaljujući jednoj političkoj većini koja je i izabrala Vladu. Po izglasavanju zakoni se iz Narodne skupštine vraćaju izvršnoj vlasti, sada predsedniku Republike koji ih ukazom proglašava, a može da podnese i suspenzivni veto.

U praksi zakonodavnog postupka očigledna je nadmoć Vlade nad Narodnom skupštinom, egzekutivne nad legislativom. Ako bi Skupština negativno glasala o vladinom zakonskom predlogu³⁶ i tako započela politički sukob, Vlada može izvršiti dodatni pritisak zahtevajući da joj se izglasa poverenje. Dalje, Vlada može „pozvati u pomoć“ predsednika Republike time što će pokrenuti postupak raspuštanja Skupštine. Pravo raspuštanja parlamenta podeljeno je unutar izvršne vlasti tako da Vlada predlaže, a šef države ima poslednju reč. Predlaganjem raspuštanja Skupštine Vlada svoj mandat vezuje za odluku predsednika Republike jer joj on uvek zavisi od periode parlamenta. Raspuštanjem parlamenta prestaje mandat vladi. Predsednik Republike će kao neka vrsta formalnog i stvarnog presuditelja spora između zakonodavne i izvršne vlasti, doneti odluku.³⁷

33 Nespojivost ministarske i drugih javnih funkcija sa drugim delatnostima dalje uređuje Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije (*Službeni glasnik RS*, br. 97/08, 53/10 i 66/11) Vid. Pejić, I., str. 265-271.

34 U Velikoj Britaniji ministri se čak lično identifikuju sa „svojim“ zakonskim predlogom. Rogers, R., Walters, Rh., *How Parliament Works*, Harlow, 2006, r. 196.

35 Vid. Antičić, S., „Parlamentarizam u Jugoslaviji 1990 - 1996“, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 2/1997, Beograd, str. 188-189.

36 To se gotovo i ne dešava. Ako Vlada oceni da neka odredba zakona nema podršku u Skupštini, ona će pre glasanja prihvatiti amandman kojim se ta odredba briše ili menja. Na primer, u vezi sa Predlogom zakona o izmenama i dopunama zakona o Ustavnom sudu (decembar 2011. godine) Vlada je prihvatila amandman o brisanju st. 6 čl. 5 Zakona (o penzijskom osnovu sudija Ustavnog suda) i tako predupredila potencijalno negativno glasanje o svom zakonskom predlogu.

37 Jovičić, M., *Kuda ideš Srbijo?*, Beograd, 1995, str. 50.

Vlada, tačnije njen predsednik, saraduje sa predsednikom Republike i predsednikom Narodne skupštine u vanrednim prilikama, pod uslovima propisanim Ustavom. Pravne akte, mere odstupanja od ljudskih i manjinskih prava za vreme vanrednog stanja donosi Vlada uz supotpis predsednika Republike, samo ako Skupština ne može da se sastane. Ti akti su vremenski ograničeni – rok im je najduže 90 dana, a ako i dalje postoje okolnosti koje su ih uzrokovale njihovo važenje može se produžiti za još toliko. Sa istim uslovom - nemogućnost okupljanja narodnih poslanika, predsednici Republike, Vlade i Narodne skupštine zajednički donose odluku o proglašenju ratnog i vanrednog stanja. Isti funkcioneri su ovlašćeni i za utvrđivanje „mera odstupanja od Ustavom zajemčenih ljudskih i manjinskih prava“ za vreme rata.

Vlada donosi podzakonske akte kojima se izvršavaju zakoni. Ustav nema odredbe o delegiranju zakonodavstva izvršnoj vlasti što znači da Vlada u redovnim prilikama ne može donositi uredbe sa zakonskom snagom.³⁸ Vlada predlaže a potom i primenjuje zakon kojim smostalno pravi „kičmu“, unutrašnje uređenje, ministarstava i druge organe državne uprave. „Državna uprava je samostalna“, ali „za svoj rad odgovorna je Vladi“, što ima nastavak u „usmeravanju i usklađivanju rada“ organa uprave i njenom popunjavanju rukovodećim kadrovima.³⁹ Hijerarhiju u odnosu izvešne vlasti i uprave ističe pravo Vlade da po osnovu nadzora poništi pravne akte organa uprave, suprotne zakonu i podzakonskim propisima. Ovim pravom Vlade učvršćuje se jednakost građana u pravnoj državi jer se obezbeđuje jedinstvena i jednaka primena zakona na sve. Vlada, po potrebi, donosi i pojedinačne pravne akte zasnovane na zakonu i podzakonskim aktima.

Priča o Vladinim ovlašćenjima se ne završava Ustavom s obzirom da Vlada vrši i poslove koji su uređeni zakonom. Ustavna pretpostavka o Vladi kao predvodniku izvršne vlasti mora podrazumevati povoljne društveno-političke okolnosti. Vlada stvarno nosi izvršnu vlast samo ako i drugi najviši državni organi kao meru činidbe imaju Ustav. A vršiti izvršnu vlast je najobimniji i najzahtevniji državni posao, iako u slučaju naše Vlade ne uvek i najvažniji.

5. Zaključak

Na putu ostvarenja pravne, političke, pa i sveobuhvatne društvene uloge koju je ustav namenio vladi, postoji niz prepreka. Ostavivši po strani brojne opšte uslove na koje ustav ne može (sam) da utiče, kao što su društveno poverenje, tolerancija, solidarnost, zajedništvo, obrazovanje, navešćemo neke našem Ustavu bliske političke i pravne uslove koji utiču na položaj Vlade Srbije.

Izdvađa se jedan opštedruštveni uslov koji je bitan za položaj kako Vlade tako i drugih državnih organa, a tiče se *autoriteta*, prihvaćenosti, legitimnosti ovog organa. Sadašnja Vlada nešto manje, a prethodna Vlada više, kao i možda neke buduće vlade, pod teretom je tradicije autoritativnog vođe – pojedinca koji je sakupio najviše vlasti u srpskoj državi. Naša vlada u startu nije ravnopravan takmac sa šefom države, bez obzira na ustavne nadležnosti. Nije to bila ni nekada sa voždov, knjazom ili kraljem, niti je sada jednakog autoriteta sa predsednikom Republike. Osim tradicije, ovom prvenstvu predsednika Republike pogoduje više ustavnopravnih osobenosti.

³⁸ U Francuskoj petoj republici vlada može donositi „ordonanse“ i „dekrete-zakone“, u Velikoj Britaniji postoji institut „delegiranog zakonodavstva“ i to ne samo u korist vlade. Vid. Marković, R., *Ustavno pravo*, Beograd, 2011, str. 340-342, Rogers, R., Walters, Rh., r. 252-262

³⁹ Čl. 123 tač. 5 i čl. 136 Ustava iz 2006. Odredbe o državnoj upravi nisu sistematizovane zajedno sa normama o Vladi kako je to bilo u prethodnom ustavnom tekstu, ali to nije dovoljno za „izlazak“ državne uprave iz izvršne vlasti, jer je državna uprava odgovorna vladi koja joj normira unutrašnje uređenje.

Prvi takav uslov je sama *dvojnost* izvršne vlasti u kojoj je predsednik Republike neposredan izbor građana, a drugi organ, Vlada, tek posredan i time za birače politički manje vredan. U borbi za prevagu unutar izvršne vlasti smetnja na strani Vlade je i to što je ona nekada potpuno neočekivanog stranačkog i unutarstranačkog sastava.⁴⁰ Otuda i slika glasača buduće vlade biva izneverena, za razliku od slike predsedničkog kandidata čiji je izbor prostiji – naš izabranik pobeđuje ili gubi na izborima.

Ustavopravni položaj Vlade ne može se pojmiti bez njenog političkog sadržaja koji čine *političke stranke*. Po tome se srpska Vlada ne razlikuje od ostalih vlada u višestranačkim sistemima. Ali, mora se uzeti u obzir činjenica da stranke koje su sastavile nekoliko poslednjih vlada sve više smanjuju svoje programsko-ideološke razlike, a povećavaju „koalicionu sposobnost“. Umesto različitih ideja o napretku društva, političke stranke gube posebnosti i postaju jedna zajednička promenljiva kontura. Tako vlada koju vremenom stvaraju samo iste i slične stranke vremenom može postati vlast bez alternative, bez stvarne opozicije.

Formiranju koalicione vlade u kojoj politički može „svako sa svakim“, pogoduje i *izborni sistem*. Ustav prepušta zakonu da uredi tip izbornog sistema. Zakon ga je napravio upravo takvim da kruni autoritet Vlade, nedopuštajući joj da oživi mesto u vlasti ostavljeno Ustavom. Najviši mogući „indeks proporcionalnosti“ koji u nas daje jedna jedina izborna jedinica nužno stvara preizbornu ili posleizbornu koaliciju. Politički mešovita Vlada uvek mora biti spremna na svakojake političke kompromise, ustupke i dogovore zarad ostanka na vlasti. Ona je istovremeno nedovoljno kadra da utvrdi i ostvari državnu politiku.

Kod koalicione vlade *političko poverenje* skupštine, koje mora neprestano da uživa, pretvara se u nedostatak umesto u prednost. Današnji parlamenti su ne više od prenosilaca narodnog suvereniteta na vladu, njen saveznik i podrška, bez obzira na različite mogućnosti parlamentarne kontrole. U našim uslovima, poverenje Skupštine koje Vlada mora da uživa politički je dezorjentiše. Izlazeći u susret zvaničnim i nezvaničnim koalicionim partnerima – malim i većim političkim strankama i njihovim narodnim poslanicima, ugađajući različitim političkim ciljevima i interesima, malo ostaje za smerno vođenje politike. Ono koje bi išlo ka jasnom cilju.

Da bi se ustavni položaj Vlade praktično ostvario, Ustav treba da prevaziđe polovična rešenja. Utvrđivanje i vođenje politike (samo) od strane Vlade nije ostvarljivo sa jakim predsednikom Republike koji je ujedno i prvak ili jedan od vođa najjače stranke. Takođe, izborni sistem koji politički usitnjava vlast i opoziciju i pogoduje multistranačju bez druge „ideologije“ do one za osvajanje vlasti, slabi vladu. Naša Vlada može biti ono što je ustavotvorac napisao – nosilac izvršne vlasti, samo ako bi se promenom Ustava, uz komparativno poznata rešenja snaženja vlade, uzele u obzir i naše još uvek trusne političke okolnosti.

6. Literatura

1. Антонић, С. (1997). „Парламентаризам у Југославији 1990 - 1996“. *Архив за правне и друштвене науке*, Београд. Бр. 2.
2. Brazier, R. (2007). *Constitutional Practice*. Oxford.

⁴⁰ Много је таквих vlada bilo u srpskoj ustavnosti. Na primer, Vlada Kraljevine SHS u koju su ušli Radikali i Hrvatska seljačka stranka ili sadašnja Vlada koju pretežnim delom tvore Srpska napredna stranka i Socijalistička partija Srbije koja je u prošloj vladi bila sa Demokratskom strankom, sada opozicijom. Takođe, u vreme izbora se obično ne znaju kandidati za ministre, često ni konkurenti za mesto predsednika vlade.

3. Goodman, W. (1956). *The Two-Party System in the United States*. Princeton.
4. Караџић, В. С. (2005). *Живот и обичаји народа српскога*. Београд.
5. Јовичић, М. (1995). *Куда идеш Србијо?*. Београд.
6. Michels, R. (1990). *Sociologija partija u suvremenoj demokraciji*. Zagreb.
7. Marković, R. (1980). *Izvršna vlast*. Београд.
8. Марковић, Р. (2006). *Устав Републике Србије од 2006 – критички поглед*. Београд.
9. Марковић, Р. (2011). *Уставно право*. Београд.
10. Oleszek, W. J. (2004). *Congressional Procedures and the Policy Process*. Washington.
11. Пејић, И. (2011). *Парламентарна влада – осцилације у равнотежи*. Ниш.
12. Пејић, И. (2011). *Парламентарно право*. Ниш.
13. Rogers, R., Walters, Rh. (2006). *How Parliament Works*, Harlow.

CONSTITUTIONAL NORMS AND REALITY OF THE SERBIAN GOVERNMENT

Summary

In constitutional law theory and political practice of most states government is the carrier of the executive power. And since the adoption of first constitutions, with some exceptions, the executive power leads constitutional state. The Constitution of the Republic of Serbia gives to the Government the executive branch. Considering such constitutional position of the Government it would seem that the Government is the first political body in the state. However, the directly elected President of the Republic often goes ahead of the Government in the exercise of the executive power. This is especially obvious when the President of the Republic is at the head of the ruling political party, which was almost the rule. Therefore, this paper highlights the discrepancy between the constitutionally prescribed position of the Government and the extent of its actual power and political power.

POLICE TRAINING IN THE REPUBLIC OF SERBIA¹

Željko Nikač²

Boban Simić³

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: The main idea of this paper is to highlight the need for police training, which is conducted in educational institutions and organizational units of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia (MoI RS), to devote adequate attention and to comprehensively investigate all their aspects. The work contains an introductory part which considers the basic problem and the current issues of police training in the country, a part which is related to the organization and the type of police training, followed by the presentation and interpretation of the methodology of its implementation, which was presented and performed on a coaching course II (contractor rate OSCE), and finally the concluding part.

Keywords: education, training, police.

1. Introduction

Police education today is the area that is the focus of modern police organizations. Without a well-organized and well-developed system of police education, it is unthinkable to educate and train officers who are able to meet the current security challenges, risks and threats (Milosavljević, 1997).

This is especially so when you take into account that during the police action you must protect human rights, applying restricted police powers, the rational use of resources

¹ The work was presented at the Interpa Conference: COMPARATIVE EDUCATION POLICE, APRIL 24-27, 2012 Belek, Antalya / TURKEY, and the result of the Project No. 179,045 funded by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia

² prof. dr Željko Nikač, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd – Zemun, e-mail: zeljko.nikac@kpa.edu.rs

³ mr Boban Simić, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd – Zemun, e-mail: boban.simic@kpa.edu.rs

and equipment, you must be familiar with modern informational and communication technologies and more (Kešetović, 2005).

Training and education of police personnel are the main theoretical and practical methods of preparing people for the police service. In principle, this preparation takes place prior to the service at the beginning of the service, and during the entire service.

Terms of training and education of police personnel are essentially one and the same methods of the process - building personnel, and therefore often overlap in content. However, *training*⁴ is the main objective of practical learning skills necessary for police work, but also includes some theoretical content. On the other hand, the primary goal of schooling appears to be the adoption of theoretical knowledge and practical skills. The type of specialized professional education is the middle ground between the training (as learning practical skills) and education as well as the adoption of a purely theoretical knowledge. Therefore, in order to avoid terminological misunderstandings, training would mean building staff on courses and similar forms of training, who practiced before, at the beginning or during the service, which takes less time out of school (one year), and are mostly aimed at learning specific practical skills and narrow scope of specialized theoretical knowledge,⁵ while the education should include specialized secondary and higher formal *education*⁶ for the police profession. It is implemented in professional police schools or institutions, and takes two years or more. Training takes place before entry into service or to work, and the focus is on the theoretical knowledge that is of general and specialized type. Also, there is also learning practical skills, but it is understood that the complete mastery of these skills will be a subsequent task.

Furthermore, the objectives, contents and the time they are implemented varies: *the initial or basic training and in-service training (the training)*. The initial training usually includes two parts - theoretical and practical, and whose main goal is to train cadets for a job, or to provide them with specific knowledge and skills necessary to start their independent police work. However, completion of the initial training and entry into service in no way ends learning police work. In fact, throughout his career, every officer has to innovate and expand their knowledge and skills, which is achieved by continuous training. Professional development can be classified into: *courses and other methods of refreshing and updating knowledge; courses intended to improve certain indicators of performance or correcting certain attitudes and behaviors of police officers, specialized courses for mastering the knowledge and skills needed for specific areas of work and promotional courses, management courses* (Milosavljević, 1997).

It is important to note that so far there is no absolute standardization in police education, and education and training, and even within one country (Germany,

4 "The training and training in general means any more or less organized training program of a physical or intellectual activities, or physical or mental characteristics." See Petz, B., Ed. (1992). Psychological dictionary. Zagreb: Prosveta. Also, the training activity planned to acquire the skills and knowledge required to successfully perform a particular job or activity. It focuses on the acquisition of specific knowledge, skills and techniques needed for a specific job and raising efficiency in its performance. However, it is often defined as a wider process of change in behavior and attitudes of employees in a way that increases the likelihood of achieving the goals. See Hogget's, R. M., Kuratko, D. F. (1991). Management, 3rd ed. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.

5 Concept of police training is very close to concepts of military and criminal-operative training, conducted in many European police educational institutions. Police training is different from military and law enforcement training in its purpose, content and methodology of performance. But they have some common elements that overlap, so that they are complementary to the total process of education and training of police personnel.

6 "Education is a pedagogical process as a function of enriching human knowledge. It includes the adoption of a system of knowledge, the formation of practical skills and habits, and that is the premise and basis for the development of cognitive strengths and abilities, forming the scientific view of the world, to connect knowledge with practical, professional, and any other activity." See Potkonjak, N., Šimleša, p., Ed., (1989). Educational Encyclopedia Second Belgrade: Institute for textbooks and teaching aids.

Switzerland). Police education and training programs vary in length, structure, programs, degrees, etc. which represents a barrier to integration and international cooperation in the form of joint ventures in training police officers to fight against modern threats to security (Kešetović, 2005).

2. Organization and Types of Police Training

In Serbia, training for policing is entrusted to the Directorate of Vocational Education, Training, Development and Science of the MoI RS, higher education for police is carried out at the police academy. The Directorate of Vocational Education, Training, Development and Science performs professional training, scientific research and other work in the field of educational activities of interest to the interior. Management is made up of a Center for Basic Police Training (COPO)⁷ and the Center for Specialized Training and Police Training (CSOUP). The Board for Vocational Education, Training, Science and Training provides cooperation between the MUP RS and Academy of Criminalistic and Police Studies (KPA) in Belgrade.

The opinion of most police experts is that police training can be fully conducted only through organized and systematic training in the police educational institutions, and that the acquisition of skills through experience is disorganized, long and risky process, often with poor results and serious consequences for security officers (Buerger, 2004).

The need for efficient protection of police officers when they use their powers, especially in high-risk situations, requires a constant need to build the best possible training, by type, objectives, content and methodology of performance.

The quality of police training depends on education system and police staff of the Ministry of Interior, developed traditions and flexibility to adopt and implement international standards in modern programming and its performance (Milosavljević, 1997).

Police training can be sorted out by different criteria. One of the most important criteria is the type of skills represented in the training. According to this criterion police training can be divided into:

- **physical,**
- **firearms, and**
- **tactical training.**

Physical training as an integral part of police training is aimed at raising the planned and systematic maintenance and general physical fitness, and acquiring a certain level of mastery of special skills, as well as keeping health and willingness to develop moral and other desirable characteristics of police officers necessary for the successful task execution.

In police educational institutions of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia this training is organized based on two principles. According to one, it is performed in the subjects - General Physical Education (GPE) and Special Physical Education (SPE). The main features of this way of performing physical training are the sports regulations, sports equipment (kimonos, suits, etc.), and the sports environment (sports hall with

⁷ With the adoption of the new Law on Police and the Development Strategy of Police Training System, the process of transformation of our four-year secondary police education into a one-year basic police training has been intensified. The new training method is considerably more cost effective, and at the same time the quality of training is enhanced and follows the contemporary trends in police training of the most developed European countries.

parquet or specialized “*tatami*” mat). By other methods, this training is performed by applying the lessons of martial arts as a means of force in the assets of different tactical situations-simulation exercises, with full police uniform and equipment.⁸ Especially important is the training technique of so-called heavy and light control with bare hands, the essence of which is to overcome passive or active resistance of a person with the least expenditure of physical energy and in the simplest manner, while respecting personal dignity and other human rights.

Special physical training is implemented in the police organizational units, such as the police force of regular jurisdiction - police stations, and units with specialized competencies and applications such as Special Anti-Terrorist Unit (STU), Gendarmerie (G) and the Police Brigade (PB), and police headquarters in Belgrade.

Unlike regular physical training of specialized police units, both general and special, is performed according to the latest programs and methodology, which results, with proper treatment tactics in excellent results (many successfully executed arrests of serious criminals without serious consequences for police officers) the application of police powers in clashes with members of organized crime.

Firearms training, as an integral part of police training, has a goal to train police units to enable proper and safe handling and accurate shooting from the personal and collective weapons for lawful, safe and effective use of firearms, as the ultimate means of persuasion.

General characteristics of the training of regular police force of the Ministry of Internal Affairs in Republic of Serbia, (as opposed to special-purpose units) for the use of firearms is not enough of practice in precision shooting and quick tug, and handling in various tactical situations. The limiting factors in achieving better results relate primarily to the insufficient number of shots during training, as well as a very small number of derivative shooting in the regular police units (police stations) after training (Vučković, Jovanović, Dopsaj, 2001).

Tactical training, as an integral part of police training, aims that police officers and police units master the procedures through a variety of tactical and training situations, and master rules and resources or the skills and habits, for lawful, safe and effective use of authority and performing other official duties in situations with varying degrees of risk.

Tactical training basically consists of two parts: individual training (according to the OSCE program, i.e. operational policing skills) and team training (use of police powers in training situations from police patrols and police units to the highest level of organization and management in police). Team tactical training implies sublimation of knowledge and skills gained in the physical, fire training and individual tactical training as a prerequisite for carrying out this type of training. Through this training the police personnel are trained in the application of skills in situations that are by their environment (situational factors-space, time, actors) identical or very similar to the real ones by varying the independent variables (time, material and technical resources, space, etc.). Improved police skills are achieved in various tactical situations, as well as their resourcefulness and ingenuity, all of which have resulted in safer and more successful solving of real official duties. The main weakness of tactical training is still unilateralism in dealing with tactical situations (which are generally high risk), stereotyped, one might say militaristic methods, such as exercise and physical space superiority and domination over persons who are in a different way confronting the police. In the process of training not enough attention is paid to establishing and psychological domination and control over the persons to whom the powers are applied, such as negotiation skills, distraction by talking, giving advice and instruction, and the like. In real conditions

⁸ Progress in this kind of training is achieved through situational police training.

this is very important, because according to certain categories of persons, the greater effect is achieved through discussion and persuasion, rather than sharply issued verbal commands.

Besides this, police training can be classified according to other criteria such as:

- *according to criteria of general importance* on the general and special, or specialized;
- *according to level of training* on basic training and training for leading structure unit of the police;
- *according to type of training providers and organizers* on training conducted in police educational institutions and training that is implemented in the organizational units of the police;
- *in relation to the area where the training is conducted* on the urban environment and field conditions training.

European trends in the development of general training are the adoption and implementation of certain skills that are practiced in specialized units (building search, arrest of dangerous criminals so called "*Horizontal intrusion into the facility*," quick draw shooting a gun, etc.) and thus the skill level to "regular officer" to secure the execution of the tasks in high-risk situations, when you cannot expect the timely intervention of the specialized units.

Thanks to the introduction of programs and procedures in the OSCE police training, police training at the basic level is usually framed in terms of content and methodology at the level of educational institutions, while training for the managers of police units, regardless of the existing experience, is under-developed and its affirmation is needed.

The consequence of the militarization of police training in the Republic of Serbia is its performance in field conditions, far from urban areas, which is a hallmark of performing various types of military training. However, in recent years general police training (for the regular forces), as well as specialized forces, is performed in the adapted field conditions, which by their training-teaching environment represent a combination of urban and field conditions. There is a need and tendency for further development of the existing and new teaching centers for police training with fuller contents of urban areas, such as streets, squares, various other masonry objects, then different adaptive situational police shooting and others.

Police personnel as an organizational element of police training in their educational and professional profile of the Ministry of Interior, represents a variety of structures including: police operatives, who directly perform police activities and tasks (participants of various courses, COPO cadets, KPA students, police officers in police stations and the specialized units) and heads of police units (staff in educational institutions and police units). Special categories of personnel, who appeared in recent years in police training in our country, are female police officers. The lack of female police officers in the practice of Ministry of Interior in Republic of Serbia has been an evident problem for a long time, especially in resolving of conflict situations in which the actors were female persons.⁹ Participation of women in these situations has primarily preventive importance, but also effective repressive treatment. Previous experience in police women training to perform police duties, especially the use of powers, in our practice are positive in the sense that students of both male and female gender mastered the same training program with the same or

⁹ For example, family conflict between spouses in a family-residential environment is a special kind of danger area for police officers to intervene in such situations. Police patrol composed of men acting in family conflicts is basically unilateral in the tactical and psychological orientations, such as incorrect or incomplete assessment of the situation, non-application of adequate security measures is oriented towards the male side, and others, all of which can lead to serious consequences for security officers in the intervention.

similar results. The results of training of this category of personnel are very encouraging and a strong indication that women in police practice successfully perform the duties of the police in all and even high-risk situations. What is important, there was not any discrimination based on sex by the teachers who have carried out training with women.

3. Police Training Methodology

In the professional and scientific field of police education there is not enough work on the subject of teaching methodology. The consequence of this is the exaggerated theoretical learning as well as insufficiently methodologically educated and practiced (trained) teachers. Considering that in the Serbian education system there is the prevailing opinion that the teacher is competent simply because he/she has acquired an academic or scientific degree, not enough attention is paid to proper and complete education and training of teachers in the methodological knowledge and skills. Such knowledge and skills teachers acquire at different levels of education in the military or civilian educational institutions, or it is not acquired at all. Teachers were mostly directed to the experiential way of mastering the methodology of preparing and teaching. However, this disadvantage is less felt in the performance of police training than in a regular (theoretical) teaching. The main characteristics and advantages of the methodology by which the teachers are trained from the pilot program - Course for Trainers II¹⁰, as an advanced and affirmative methodology, are: education (training) is conducted in small groups (3 to 8 students), teaching is aimed at students, responsibility for learning is transferred to the students, the teacher is not a teacher, he is a coordinator in the educational process, in which all three domains of learning are realized. According to this methodology a student is an active subject of teaching, not an object (a passive listener) and central place in the teaching process is occupied by students. All the relevant elements of this methodology will be presented further in the text.

3.1 Police Training Planning and Programming

Analysis of teaching is the first stage in developing a teaching program, which includes the following elements, i.e. to determine:

- Training objectives;
- What type of training is required;
- Who the participants are;
- What the content of training is;
- Time and place of training.

The current state of police personnel training in educational institutions is characterized by mutually agreed curriculum of police training, in all these elements, causing uniformity in training of police personnel in relation to the same type of training. This situation has largely improved by introducing various courses organized by the OSCE in which police personnel were trained based on the latest methodology and procedures, as well as the introduction of individual program segments with the

¹⁰ In 2003, in the organization of Ministry of Interior of the Republic of Serbia in the implementation of the OSCE, a pilot program was carried out for trainers course I and II with the aim of training the teacher-trainer of educational institutions and organizational units of the MoI RS, for competent teaching or police training, according to the latest methodology applied specifically to train the English police.

procedures of the OSCE in the training of educational institutions of the Republic of Serbia (Nikač, 2010). This has caused that police officers are now educated based on the standards which are in line with modern principles of policing, and these police officers will be ready to provide the citizens with high quality service at any moment, while respecting moral, ethical, professional norms and generally accepted civilization values (Puškar, Umićević, Mijailović, 2010).

3.2 Basic Notes about Training of Adults

Since the police personnel represent the adult category, adult education principles of learning are applied in their training process, and the most important are: the principle of self-reliance and self-directedness, life experiences and knowledge, relevance, practicality, repetition, recentness, active learning, the primacy and feedback information.

The adult learning model is applied using a cyclic learning experience. Adults begin to experience in the phase of **equilibrium**, during which they observe and classify their experiences into existing categories. The process of learning begins with the destruction of their familiar categories resulting in **disorientation**. Adults now deviate from the current assumptions and expectations. Adults then still go towards survey of disorientation to research and so identify the general nature of the problem and share their ideas with others. During the research phase, the adults can relax and increase their confidence on the issue, they feel desire to keep up with learning. While moving from the research phase to the phase of **re-orientation**, adults are alone for a while to be able to think about the problem. During this phase there is a grand synthesis, a new understanding and insights that make the cognitive process. They share their knowledge with other people how to move from re-orientation to the phase of equilibrium. Characteristic for phase of equilibrium is that the new information is reinforced, with much less emotional intensity. This model of learning in adults is especially applicable in the training of police personnel who have experience in policing.

3.3 The Constituent Elements of the Training Methodology

The constituent elements of the training methodology are:

- The training objectives
- Teaching methods
- Teaching aids that are used in training
- Lesson plan implementation
- **Teaching environment - working space**
- Testing and assessment – Evaluation
- Domains of learning in the training implementation
- Model creation of teaching
- Maslow theory of human needs

3.3.1 The Training Objectives

The first methodological step is to determine the training objectives. The objectives should reflect the teaching results, and must focus on the teaching outcome, such as the desired effects of the teaching process we want to achieve with students. The creation of a teaching unit, in addition to the primary, can conceive more specific objectives (or

tasks of teaching), which establishes the order and hierarchy, so it is a process by which students are systematically introduced into what they need to know or to do to make the teaching process done at the appropriate level. The training goals determine the types of teaching methods, as well as their educational content. Educational content includes specially selected and shaped scientific facts, and everything that students must learn in order to fulfill their goals. In developing the content plan it should first determine the actions that students will take and then the required level of knowledge that students should acquire in order to take these actions.

3.3.2 Teaching Methods

Teaching methods include meaningful and applied systematic way of managing the work of students in the teaching process, which allows the acquisition of knowledge and skills and their application in practice and also contributes to the development of their cognitive abilities and interests, worldview formation and preparation for life. Therefore, a method of training police officers includes the following elements:

- Valid (applicable and verifiable) plan for the application of concrete methods,
- Training goal, and
- Technical instrumentation.

Methods used in the performance of police training are adapted to specific requirements (legality, safety and efficiency) of police work performance, not for the structure of subjects in the police school, then the structure of the police personnel who are trained, style and skills of teachers and teaching aids available. The most frequently used teaching methods are:

Modified lecture – teacher reproduces the content to the students, but in contrast to traditional lectures, students are actively involved in the learning process.

Demonstration - teacher performs a task or skill by showing students how and what to do, and students have the opportunity to professionally train a task or skill.

Role playing - students act through the situations from “real life” practice or experiment with new forms of behavior that can be used in business or those they can face in the future.

Group discussion - the teaching method relies on the participation and interaction of participants who discuss a particular topic.

Case study/work in small groups - group discussion on the basic situations in real life, which is in contrast to the group discussion focused only on the analysis of real-life events.

The simulation/exercise – it involves the use of funds, equipment or situations with the intention to copy or imitate real life.

The game - using competition or cooperation of students to repeat or determine the content.

In the process of training, selection and combinations of methods is done so that the objectives include the most complete training, skills and knowledge of participants, style and skill of teachers and the use of teaching aids. In that way maximum actively involve students in the learning process, improving the effectiveness of teaching.

3.3.3 Teaching Aids that Are Used in Training

Teaching aids are materials, devices or equipment for use in teaching and helping students to accomplish the objectives of education. In order for a teaching tool to be effective, it is necessary that it meets the following requirements: visibility, simplicity, accuracy, interest, convenience. The most used teaching tools are: *blackboard, charts,*

computers and projectors, models, flip-charts, TVs and videos, manuals, educational films, modern tools which are used in police work, funding for training - imitation of real instruments and equipment used by the police.

3.3.4 Lesson Plan Implementation

Plan implementation in class is a set of notes written in a logical sequence which the teacher adheres to in order for the trainees to meet the planned objectives of education. Planning a model of teaching that provides a systematic approach to plan implementation in class is known as the “**five-step model**” (**review**-representations issues, exchange knowledge and experiences among participants about the subject and identify potential resources in a group; **summary** - review of activities under the theme, processing instruction targets and determine the motivation, **presentation** - processing of the content by the teacher telling students what and how to do it, and then showing them by example or demonstration, **exercise** - participants practice under the teacher’s guidance; **conclusion** - summarize the lesson by emphasizing the important parts, answer the questions of students, the transition to the next instructional unit or prepare students for the application of what has been learned).

When developing the plan, the teacher must take care of planning time for all kinds of activities in the classroom which empowers proper guidance and direction of the teaching process, and complete processing of the planned teaching materials.

3.3.5 Teaching Environment - Working Space

An ideal teaching environment must be pleasant to encourage learning, and this is a necessary condition that the students can concentrate on a school subject. According to their spatial characteristics environment can be a closed classroom, a classroom in nature, actual or simulated urban area or field. Classroom space must include five factors: temperature, chairs with a desktop size, writing and working space, lighting and visibility. The most common seating arrangement in the classroom: a semicircular, horseshoe, conference, team and ranks. The best way is a semi-circular seating so that all participants are approximately at the same distance from the teacher and that all participants can see each other. This method provides good audibility of sitting in a classroom for verbal communication between teachers and students.

3.3.6 Testing and Assessment – Evaluation

Evaluation of teaching is to assess the overall effort invested into teaching. The assessment includes the following phases:

- Plan the assessment of teaching,
- Collecting and analyzing data about teaching, and
- Report results to the assessment.

Success is measured by the success of the training participants, not only their grades in training, but it is important to get feedback on what they think of the training during the training and while working as police officers.

3.3.7 Domains of Learning in the Implementation of Training

Police training should realize all three domains of learning:

- **Cognitive** (perception and memory information, understanding-interpretation, differentiation and summation of the information, application - using information in situations which are different from those given in the school environment, Affective and Psychomotor especially). Each of these domains has three hierarchical levels.

- **Affective** (Passive acceptance of certain stimulants (passive listening to some ideas); Responding to stimulants; Certificate representing knowledge and attitudes).
- **Psychomotor** (Imitation - observation and imitation skills of teachers; Handling - performing skills through instruction; Precision - precise execution of skills, accurately and correctly).

Given that the educational system of the Republic of Serbia is divided into regular classes or theoretical (performed mainly in classroom learning centers) and on practice or training (performed in different conditions for practice or actual), and these are mostly the domain of learning achieved by the cognitive and affective partly achieved through theoretical teaching and psychomotor and affective largely through practical teaching and training.

It is evident that the training achieved all three domains of learning in all three levels. The best example of accomplishing psychomotor domain is in training for police use of powers, and the defensive tactics and firearms handling and accurate shooting.

3.3.8 Creation Teaching Model

The training of police personnel shall apply the standard model to create classes, which includes four levels, namely:

- **Preparing students before the class** - includes master information -theoretic teaching that will be processed through the preparatory material (books, manuals and selected parts of the text). The text should be brief, concise and complete with basic and specific issues of teaching materials. The main value of this method is to transfer responsibility for learning on students, shortening the time in class for the theoretical treatment units at the first cognitive level, and the teacher can use that time for analysis and deeper understanding of the content, and to develop practical skills and abilities. A special form of preparation is to prepare student group leaders, which besides theoretical preparation, includes adequate and practical preparatory work, and mastering certain police skills.
- **Review of knowledge** - the acquisition of information from the preparation materials is the next step, which needs to be achieved as a separate part, at the beginning of the class, or informally and continuously throughout the class.
- **Identification and clarification of the dilemma** - during the test it should detect specific segments or questions from the teaching material that are (possibly) unclear to the students. The objective of a test is to clarify the dilemma and to assist and resolve ambiguities.
- **Advanced learning** - in this phase theoretical and legal procedures are integrated with the development of skills and abilities. The result of learning at the end of the teaching process is reflected in the knowledge, understanding, skills and abilities, beliefs, habits, and desirable behaviors of students.

3.3.9 Maslow Theory of Human Needs

In the exercise of the teaching process, similar to other human activities, people, or police personnel who are trained seek to achieve specific purposes as follows:

- **Physiological needs** - stemming from the biological beings, and are necessary for survival, such as the need for food, water, rest and sleep.
- **The need for security** - applies to physical and psychological safety, which is accomplished in a safe environment.

- **The need for belonging and love** - the social component, which is realized in the mutual interaction of students, and students and teachers.
- **The need for respect and self-esteem** - also social component, which is manifested as a man's need to be respected and competent, that the value and capabilities are recognized.
- **The need for self-actualization** - every man, as an individual, is a separate entity, and the need for self-fulfillment (self-actualization) through their exercise takes on different forms, such as learning, physical activity, creativity, art, etc.

These human needs are hierarchical and conditionally-mutual related, so that at base of pyramid there are physiological needs, and on top of the pyramid there is a need for self-actualization. They are important for the process of teaching, because teachers must take care to create optimal conditions for students, such as accommodation, quality and quantity of food, rest, sleep, toilet facilities, and then conditions that do not discriminate against students on any basis, intensification of efforts, enabling the maximum expression of ability and talent to solve problems independently and so on. The theory of human needs is widely used in the training of regular police, but its full realization may be at stake in the performance of specialized training which require from the police officers who are trained to invest extraordinary physical and psychological efforts in unfavorable environmental and other training conditions.

Using the described methodology of teaching, the students are supportive and achieve higher learning, or their complete capacity to perform tasks for which they were educated, and for that reason the same is recommended for use not only in the performance of police training, but also in the complete teaching process in educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia.

4. Conclusion

The basic function of police training in the Republic of Serbia is the training of police personnel for the safe, legal and efficient treatment in the police work. What is common to all modern police organizations is that their members cannot successfully carry out their work without getting, and continuously upgrading their knowledge and skills. It is in fact a necessary condition for the professionalization of the police profession, and is also the obligations that all individuals are predisposed to lifelong learning.

Therefore, training is one of the most important methods of management and development of human resources in general, and especially in police organizations. Because of this, many modern police organizations devoted all their resources to constant training of employees; it is one of the best ways to achieve the leading position in the fight against modern challenges, risks and threats to security. Different, better, or adequate training of police personnel would contribute to the prevention of serious conflicts between the police and citizens, both in individual cases and in cases of violation of the public order and peace to a greater extent, in order to avoid unnecessary adverse effects on both sides.

It would also constitute a factor of better, stronger and more durable relationship between the police and the public, to raise citizens' safety culture to a higher level, and the affirmation of *community policing*.

5. References

1. Anderson, G., Plecas, D. (2000) Predicting shooting scores from physical performance data. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 23(4), str. 525-537
2. Buerger, M. (2004) Educating and training the future police officer. *FBI Law Enforcement Bulletin*, Washington
3. Habersfeld, M. (2002) Critical issues in police training. New Jersey: Prentice Hall
4. Kešetović, Ž. (2005) Profesionalne karakteristike policajaca i njihov uticaj na efikasnost policijskog delovanja. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova
5. Kešetović, Ž.M. (2005) Uperedni pregled modela obuke i školovanja policije, Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova
6. Kešetović, Ž., Keković, Z., Redžepović, U., „Police in Serbia“. In: Das, K.D. (Ed.). (2006). *World police encyclopedia*. Volume 2. NewYork&London: Taylor&Francis Group, pp.727-733.
7. Kukolj, M.S., Jovanović, A., Ropret, R. (1996) Opšta antropomotorika. Beograd: Fakultet za fizičku kulturu / FFK
8. Mcloughlin, C. (1988) The Weaver system: Techniques for handgun combat. *International Defense Review*, 3, 267-270.
9. Milosavljević, B. (1997) Nauka o policiji. Beograd: Policijska akademija
10. Nikač, Ž. (2010), Policija u zajednici, Beograd: *Kriminalističko-policijska akademija*
11. Pagon, M., ur. (1996) Policing in central and eastern Europe: Comparing firsthand knowledge with experience from the west. Ljubljana: College of Police and Security Studies
12. Petz, B., ur. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
13. Potkonjak, N., Šimleša, P. (Ur.). (1989). *Pedagoška enciklopedija 2*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
14. Prentović, R., Rakić, M. (2002) Mogućnost osavremenjivanja edukacije policijskog kadra za borbu protiv organizovanog kriminala. Banja Luka: Viša škola unutrašnjih poslova
15. Puškar B., Umićević M., Mijailović M. (2010), Reforma osnovne policijske obuke, *Bezbednost, Beograd*, vol. 52, br. 3, str. 349-359.
16. Savić, A. (2002) Policijsko školstvo na raskršću. *Bezbednost, Beograd*, vol. 44, br. 2, str. 222-224
17. Vučković, G., Jovanović, A., Dopsaj, M. (2001) Povezanost između takmičarske efikasnosti gađanja pištoljem na 20 metara i mehaničkih karakteristika sile različitih mišićnih grupa. *Godišnjak Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja*, 10, str. 194-201
18. Vučković G., Dopsaj M., Radovanović R., Jovanović A. (2008), *Facta universitatis - series: Physical Education and Sport*, vol. 6, br. 2, str. 147-157
19. (2005-2008) Zakon o državnim službenicima. Službeni glasnik RS, br. 79/05, 81/05, 83/05, 64/07, 67/07, 116/08
20. (2005) Zakon o radu. Službeni glasnik RS, br. 24, 61
21. (2005) Zakon o policiji. Službeni glasnik RS, broj 101
22. (1993-1997) Pravilnik o stručnim ispitima zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije. Službeni glasnik RS, br. 30/93 i 1/97

POLICIJSKA OBUKA U REPUBLICI SRBIJI

Rezime

Osnovna ideja rada je da ukaže na potrebu da se policijskoj obuci, koja se sprovodi u obrazovnim ustanovama i organizacionim jedinicama Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije (MUP RS), posveti adekvatna pažnja, odnosno da se svestranije izuče svi njihovi aspekti. Rad sadrži uvodni deo u kom se razmatraju osnovna problemska i aktuelna pitanja policijske obuke u našoj zemlji, deo koji se odnosi na organizaciju i vrste policijske obuke, zatim predstavljanje i interpretacija metodologije njenog izvođenja po modelu kojim se obučava Engleska policija, a koja je prikazana i izvedena na Kursu za trenere II (izvođač kursa OEBS) na Kriminalističko policijskoj akademiji u Beogradu, i na kraju zaključni deo.

OBLICI, TRENDOVI I TEHNIKE PRANJA NOVCA

Nataša Tanjević¹

Goran Kvirgić²

Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd

Sažetak: Pranje novca je velika pretnja integraciji finansijskih ustanova koje dovode u nepovoljan položaj one pravne subjekte koji legalno posluju. Posledice pranja novca su višestruke, a šteta koja se na ovaj način nanosi društvu ima velike razmere. U savremenim uslovima oblici pranja novca postaju sve složeniji, a razvoj tehnike, proces globalizacije i internacionalizacije finansijsko-tržišnog sistema, doveli su i do internacionalizacije ove kriminalne aktivnosti. U skladu sa tim, u radu smo ukazali na najznačajnije oblike, trendove i tehnike pranja novca, sa ciljem da skrenemo pažnju na opasnost i štetu koja se na ovaj način nanosi državi, odnosno društvu.

Ključne reči: novac, imovinska korist, prikrivanje porekla, posledice, trendovi i tehnike, zakonodavstvo, Srbija.

1. Uvod

Koncept vezan za kriminalno ponašanje motivisano novcem je dosta star i potiče iz vremena prohibicije, kada su šefovi mafije svoje prihode ostvarene prodajom alkohola pokrivali tobožnjim profitom lanca legalnih praonica rublja i servisa za pranje i podmazivanje automobila (Mršević, 1992:92). Povodom te pojave u novinarstvu je počeo da se upotrebljava termin „pranje novca“, odakle ga je preuzela i kriminološka nauka.

Pranje novca je prisutno u svim zemljama, odnosno došlo je do globalizacije njegove pojave. Prema nekim mišljenjima, u svetu se godišnje „opere“ između 500 i 1.500 milijardi dolara³, što predstavlja ozbiljnu pretnju razvoju međunarodnog finansijskog

¹ Prof. dr Nataša Tanjević, Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd, e-mail: natasa.tanjevic@vspep.edu.rs

² Prof. dr Goran Kvirgić, Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd, e-mail: goran.kvirgic@vspep.edu.rs

³ Prema: Council of Europe, Multidisciplinary group on corruption, Strasbourg, Feasibility study

sistema i svetske trgovine. Međutim, iako se javlja kao svetski problem, postoje značajnije razlike između pojedinih zemalja, posebno kada su u pitanju zemlje u tranziciji. Ovaj vid kriminaliteta je povezan sa ekonomskom situacijom u određenoj zemlji i posledica je, pre svega, krize ekonomskog sistema. Ljudi koji poseduju „prljavi“ novac preferiraju zemlje u tranziciji jer im je to najprimamljivije tržište koje ne podleže nekoj prevelikoj kontroli. Takođe, u tim zemljama potrebno je vreme da se „uhoda“ i poreski i krivičnopravni sistem. Međutim, pranje novca gotovo nikada ne predstavlja problem samo jedne države, jer je zbog postupaka kojim se novac pere to najčešće multinacionalni problem. Naša zemlja zauzima takav geografski prostor da preko njega vode najznačajnije rute organizovanih kriminalnih aktivnosti, kao što su trgovina drogom, ljudima, oružjem i slično. Zbog povećanog obima kriminaliteta uslovljenog većom pokretljivošću ljudi (posle ukidanja sankcija) može se pretpostaviti da u Srbiji ima dosta prljavog novca.⁴ Nažalost, u našoj zemlji još uvek nema pouzdanih podataka o obimu pranja novca ili o tome koliko „prljavog“ novca u njoj nastane, a pere se u drugim zemljama. Ipak, uočljivo je da su u periodu „lutanja“⁵ u tumačenju propisa domaćih organa koji se bore protiv ovog negativnog fenomena svoju ekspanziju doživele upravo one delatnosti u kojima se „pranje novca“ najlakše vrši – građevinarstvo i promet nekretnina, organizovanje igara na sreću, masovno otvaranje brokersko-dilerskih društava i društava za upravljanje investicionim fondovima, sportski menadžment, itd.

Analizirajući vlasničku strukturu najvećih učesnika u pomenutim sferama privrednog poslovanja, uočavamo da se direktno ili preko povezanih lica (od kojih su neka najčešće *offshore* kompanije) pojavljuju ista lica koja su članovi rukovodstava političkih partija, vlasnici privatizovanih državnih preduzeća kao i njihovi poslovni i politički partneri. Na žalost, relativno zakasnela zakonska regulativa (pre svega u oblasti elektronskog poslovanja, platnog prometa, tržišta hartija od vrednosti, sporta i dr.), nedovoljna kontrola svih vrsta obveznika, kao i neusaglašenost između državnih organa u postupku sprovođenja kontrole nad obveznicima, kao i nemogućnost tih organa da adekvatno odgovore razvoju novih delatnosti pogodnih za pranje novca (investicioni fondovi i dr.), i dalje otežavaju da se utvrdi obim „oprano“ novca u Srbiji, kao i da se uspostave adekvatni mehanizmi zaštite.

2. Pojam pranja novca

Postoje mnoge definicije ove pojave koje su, iako ponekad tekstualno različite, u suštini veoma slične. Jedna od najjednostavnijih definicija jeste ona prema kojoj pranje novca predstavlja pretvaranje „crnih para u zelene“ (Taseva, 2003:8). Pranje novca je uključivanje novca stečenog nezakonitim transakcijama ili transakcijama u sivoj ekonomiji u normalne finansijske ekonomske tokove, pod čime se podrazumeva davanje legaliteta nelegalno stečenoj gotovini koja najpre uplatom na bankarski račun prelazi na žiralni novac, a zatim iz njega u gotovinu. Istovremeno, pranje novca podrazumeva

on the drawing up of a convention on civil remedies for compensation for damage resulting from acts of corruption, Strasbourg, 15 January 1997, page 4.

⁴ Izveštaj koji je uradila misija OEBS-a u oktobru prošle godine pokazuje da je teško utvrditi obim pranja novca u Srbiji jer je reč o višegodišnjim aktivnostima.

⁵ Do donošenja novog Nacrta zakona o pranju novca i sprečavanja terorizma bilo je uočljivo različito postupanje i različito tumačenje propisa iz ove oblasti koji su i sami nedovoljno precizni i ostavljaju prostor za razna odstupanja od subjekata uključenih u borbu protiv ovog negativnog fenomena. Primer za to su nejasne zakonske formulacije, tehnička nedoslednost teksta, konfuzna objašnjenja organa uprave, mogućnost registracije privrednih subjekata bez obaveze prikazivanja vlasničke strukture i prenošenje te obaveze na obveznike, što je samim tim nepouzdanije i dr. Novi zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma je donekle otklonio pomenute nedoumice, sprečio višestruka tumačenja određenih instituta boljim definicijama i omogućio jedan savremeniji institucionalni pristup borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma.

i ubacivanje u normalne ekonomske tokove novca koji potiče od kriminalnih aktivnosti (trgovine drogom, oružjem, krijumčarenja, korupcije, itd.) da bi se onemogućilo otkrivanje njegovog porekla.

Imajući u vidu pojavne oblike, raznovrsnost subjekata i radnji izvršenja pranja novca, najprihvatljivijim se čine one definicije pranja novca koje sadrže šire pojmove, poput imovine ili dobiti stečenih nelegalnim putem, odnosno, koje delatnost „pranja“ ne vezuju isključivo za „sivu ekonomiju“ kao sferu dešavanja, niti za određenu kategoriju izvršilaca. Svako fokusiranje na samo određene elemente (novac, finansije, finansijske tokove i institucije, itd.) ove kompleksne pojave nužno dovodi do nedovoljnog sagledavanja njene suštine i odstupanja od njene sveobuhvatnosti. To dalje može prouzrokovati izradu manjkave pravne regulative (kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou), kao i onemogućiti ili otežati njihovu praktičnu primenu.

Pod pranjem novca, u članu 2. važećeg Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma⁶ podrazumeva se sledeće:

1. konverzija ili prenos imovine stečene izvršenjem krivičnog dela;
2. prikrivanje ili netačno prikazivanje prave prirode, porekla, mesta nalaženja, kretanja, raspolaganja, vlasništva ili prava u vezi sa imovinom koja je stečena izvršenjem krivičnog dela;
3. sticanje, držanje ili korišćenje imovine stečene izvršenjem krivičnog dela.

Zakonom se predviđa niz upravno-pravnih i drugih mera za suzbijanje pranja novca, dok krivičnopravnu zaštitu treba da obezbedi inkriminacija iz člana 231. Krivičnog zakonika Republike Srbije. Radnja izvršenja osnovnog oblika dela može se ostvariti na tri načina, koja u potpunosti odgovaraju radnjama koje su obuhvaćene pojmom pranja novca u Strasburškoj konvenciji (član 6) i u Zakonu o sprečavanju pranja novca (član 2). Ukoliko iznos novca ili imovine prelazi milion i petsto hiljada dinara, reč je o težem obliku dela. Izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009 godine⁷, došlo je do promena kada je u pitanju krivično delo pranja novca, na način da su dodata dva nova oblika dela. Prvi postoji ako su osnovni i teži oblik dela učinjeni sa imovinom koju je učinilac sam pribavio izvršenjem krivičnog dela, a drugi ako su osnovni i teži oblik dela izvršeni u grupi.

3. Proces pranja novca

Pranje novca podrazumeva različite tehnike koje su obično složene, domišljate i tajne. Pri tome se tehnike pranja novca konstantno menjaju, a zajedničko obeležje im je da novac prolazi kroz tri faze: fazu ulaganja, fazu prikrivanja i fazu integracije. Ovu podelu prihvata i grupa FATF (Organizacija za kontrolu i sprečavanje pranja novca), koja polazi od stava da bez obzira na stepen kompleksnosti, proces pranja novca obuhvata plasman, prikrivanje i integraciju⁸.

Prva faza, faza plasmata, počinje inicijalnim depozitom u banci zemlje u kojoj je kontrola veoma slaba ili ne postoji. U drugoj fazi se vrši transfer tog novca kroz liberalne bankarske sisteme, da bi se konačno u trećoj fazi novac vratio u legalni monetarni sistem, odnosno sa njim se raspolaze kao da je stečen na zakonit način. Sve tri faze su jasno vidljive u skoro svim slučajevima pranja novca. U pojedinim slučajevima, međutim, osnovni koraci se mogu preduzeti istovremeno ili, što je češći slučaj, mogu se preklapati.

⁶ „Službeni glasnik RS“, br. 20/2009.

⁷ „Službeni glasnik RS“, br. 72/09.

⁸ Izvor: <http://www.oecd.org/fatf>, pretraženo 7. aprila 2005.

Na koji način će se preduzeti osnovni koraci zavisi od mehanizama pranja novca i zahteva kriminalnih organizacija (Gilmor, 2004:32). Pored toga, mogući su i slučajevi pranja novca u kojima nelegalno stečen prihod ne prolazi kroz sve navedene faze. Na primer, nelegalno stečen novac može da bude pomešan sa legitimnim pre ubacivanja u finansijske tokove (nelegalno stečen novac meša se sa prihodom od kazina, restorana) ili postoje slučajevi kada nelegalno stečen novac verovatno nikada i ne uđe direktno u legalne finansijske tokove, već ide putem raznoraznih podzemnih bankarskih kanala (npr. *hawala*⁹ u Indiji). U svakom slučaju, cilj pranja novca ostvaren kroz pomenute etape je prikrivanje nelegalnih izvora stečene zarade i izbegavanje poreskih dažbina, tako da novac postane deo legalnog platnog prometa, odnosno da se uklopi u legalne ekonomske aktivnosti kao čist.

U fazi ulaganja se novac, odnosno gotovina nastala po osnovu nelegalnih aktivnosti, ubacuje u finansijske tokove. Ovo se vrši pre svega zbog toga što je, ukoliko se gotovina stvorena kriminalom pomeša sa prihodima legalnog poslovanja, mogućnost brzog otkrivanja „prljavog novca“ znatno smanjena. Uplata novca stečenog na ovaj način u banku može biti izvršena na više načina, a neki od postupaka koji su karakteristični za fazu ulaganja su sledeći:

- uplata „vrućeg“ novca pod pokrićem redovnih gotovinskih prihoda od poslovanja;
- osnivanje lažnih, tzv. „fantom preduzeća“ koja ne posluju i postoje samo kao sredstvo za uplatu gotovog novca na račune u bankama;
- usitnjavanje velikih suma novca među saradnicima koji ih polažu na račune u iznosima koji su dovoljno mali ili su ispod zakonskog cenzusa, pa zbog toga nisu sumnjivi bankarskim radnicima i nisu predmet izveštavanja ni posebnog praćenja.

U Srbiji je osnivanje tzv. fantom firmi jedan od najznačajnijih sredstava za pranje novca. Na primer, samo u Valjevu je registrovano preko 800 ovakvih firmi, koje nikoga ne zapošljavaju na neodređeno vreme, a ostvarile su oko 200 miliona dolara obrta, ili pak podatak da je u nevelikom Vršcu registrovano oko 40 omladinskih i studentskih zadruga (Vesić, 2008:494).

Jedan od novijih načina ulaganja je kupovina, odnosno preuzimanje preduzeća sa ozbiljnim finansijskim problemima čiji računi treba da posluže samo kao tzv. bojler računi gde će se sliti novac prethodno deponovan na račune kod raznih finansijskih institucija. U suštini, u ovoj fazi je najlakše otkrivanje pranja novca, te je to ujedno i najteža faza za same „peraće“, jer se najveći deo ovako nelegalno stečenih sredstava prikuplja u gotovini, a gotov novac je težak za sakrivanje i u većim količinama itekako može da skrene pažnju bankarskom službeniku, radniku kazina, itd¹⁰.

U fazi prikrivanja se vrši transferisanje ovog novca u druge vrednosti, i to najčešće transferisanje ovog novca u „ofšor“ bankarske centre kod kojih postoji striktno pridržavanje pravila čuvanja bankarske tajne. U ovoj fazi se kupuju polise osiguranja, daju pozajmice, kupuje skupocena roba, umetnička dela, akcije, investicioni fondovi,

9 Reč *hawala* znači poverenje ili razmena i predstavlja tradicionalni metod kretanja sredstava u južnoj Aziji koji je povezan sa kretanjem prihoda od legalnog poslovanja, kao i kretanjem prihoda od narkotika, krijumčarenja i kršenja carinskih i akciznih propisa. Sistem funkcioniše preko pojedinačnih *hawala* operatera i to tako što klijent dolazi do operatera u jednoj zemlji i zahteva da mu se sredstva prebace u drugu zemlju, nakon čega operater daje nalog za isplatu dostavljene sume umanjene za proviziju. Transakcije se obavljaju u oba smera, a računi pojedinačnih operatera se poravnavaju krijumčarenjem zlata, manipulacijama sa trgovinskim fakturama, fizičkim kretanjem novca i slično. Ono što im dodatno olakšava posao jeste činjenica da se najčešće bave i nekom legalnom poslovnom aktivnošću, čime smanjuju rizik da će biti otkriveni.

10 Radi ilustracije teškoće da se gotovina prenese u legalne tokove, navodimo sledeći primer: u svedočenju pred Sudskim podkomitetom za kriminalne delatnosti SAD 1997. godine, pomoćnik Državnog tužioca Marylee Woren iznela je podatak da se prodajom droge na ulicama Njujorka zaradi oko milijardu dolara i da težina tog novca u apoenima od 20 USD iznosi oko 265000 funti (što je oko 120 000 kilograma).

itd. Takođe, u ovoj fazi se koriste različite tehnike prikrivanja pravog izvora novca. Neke od tih tehnika su: krijumčarenje novca, „kuriri“ i osnivanje lažnih (fantomskih) firmi. Krijumčarenje novca predstavlja fizički transport gotovine u stranu državu gde se novac polaže u banku i postaje neprepoznatljiv. Pri tome je švercovanje valute izvan zemlje relativno lako, jer države često imaju stotine ili hiljade milja duge nečuvane granice, a tamo gde postoje luke, inspekcija tovara ili putnika koji napuštaju zemlju nema istu pažnju kao za one koji ulaze u zemlju (Klasens, 2006:40). Najzad, kada je reč o sakrivanju velikih količina gotovog novca, za ilustraciju može poslužiti i to da na primer oko 450 novčanica ima težinu jedne funte, a jedna milijarda US dolara u novčancama od 100 dolara ima težinu od preko 11 tona, zbog čega je njegov plasman ili polaganje možda najteži deo pranja novca i sada je to primarni fokus odeljenja za borbu protiv kriminala u Sjedinjenim Američkim Državama.

Metoda poznata pod nazivom „kuriri“ se razvila na Floridi, gde je otkriveno kako neka kriminalna organizacija zapošljava veliki broj pojedinaca da odnose gotovinu u različite banke. Navedena situacija izgleda ovako: kurir polaže u banku svotu manju od 10.000 američkih dolara ili do navedenog iznosa ili kupuje čekove da bi izbegao popunjavanje formulara o gotovinskoj transakciji koji banka mora popuniti i poslati telu za unutrašnju kontrolu prihoda, za svaku gotovinsku transakciju koja prelazi pomenuti iznos. Kako banke moraju barem pet godina čuvati podatke o gotovinski transakcijama koje prelaze 3.000 USD, veoma često se polažu svote niže od tog iznosa. Ova praksa se primenjuje i kod nas, pa čak bankarski službenici sugerišu klijentima da izvrše veći broj manjih uplata kako oni ne bi morali da obaveste nadležne organe o velikom prilivu gotovine.

Ukoliko se računici „fantomskih firmi“ koriste za polaganje „prljavog“ novca, kriminološka praksa u našoj zemlji je pokazala da se tada gotov novac polaže pod vidom „pozajmica osnivača“, zatim putem uplate fiktivnih dnevnih pazara i slično, a postoji i poseban tok prljavog novca upotrebom računa fantomskih firmi, putem kojeg se u našoj zemlji vrši pranje novca od utajenog poteza na dodatnu vrednost (Petković, 2010:265).

U zemljama koje predstavljaju poreski raj, novac se polaže na račun lažnih preduzeća. Jedini zadatak koji ima tzv. *shell* (školjka) firma sastoji se u prikrivanju sredstva pranja novca, a front firma ponekad obavlja i legalne poslovne aktivnosti u cilju prikrivanja pranja novca. Pri tom većina zemalja poreskog raja zahteva da u tim firmama radi neko od njihovih državljana. Sa druge strane, većina perača ima nekoliko takvih firmi među kojima onda cirkuliše prljav novac, kako bi mu se što pre izgubio trag. Na primer, u Španiji je jedna kriminalna organizacija stvorila carstvo od 500 firmi, kojima je jedina svrha bio papirnati posao, kako bi se dokazala komercijalna aktivnost, sakrilo izbegavanje poreza i pranje novca (Derenčinović, 2001:79). Ovdje se može postaviti pitanje zašto se novac drži u „ofšor“ bankama. Uopšteno govoreći, postoje dve koristi od držanja novca u ovakvim bankama. Prvo, u ovim bankama se ne plaća veliki porez, što je za one koji imaju milione velika prednost. Drugo, niko neće znati čiji je novac, što je, naravno, od velikog značaja za kriminalce, teroriste i uopšte one koji se bave nelegalnim poslovima i koji žele to da sakriju. Naravno, ako ovome dodamo i to da u nekim bankama prilikom otvaranja računa ne pitaju ni za pravo ime, ni za ostale podatke, jasno je kolika je prednost od držanja novca u njima.

Šeme pranja novca preko pomenutih finansijskih centara imaju nekoliko osnovnih karakteristika:

- višestruki niz finansijskih transakcija,
- korišćenje posrednika za vođenje transakcija,
- međunarodna mreža, tzv. *shell* kompanija, uključujući i specijalizovane *off-the-shell* varijacije koje se odmah gase po završetku određene transakcije,
- korišćenje više „ofšor“ centara za jednu operaciju pranja novca (Banović, 2002:148).

U završnoj fazi, fazi integracije, novac se integriše u finansijski sistem i dolazi do ponovnog uključivanja ovih sredstava u legalne ekonomske tokove. Cilj ove faze je da se novac stečen kriminalom prebaci u poslove koje zakon ne zabranjuje. Tokom ove faze pranja novca obavi se veliki broj transakcija kojima se novac prenosi po čitavom svetu, a u nastojanju da se prikriju tragovi kretanja ovakvog novca i da naravno otežaju posao svakome ko pokuša da istraži odakle novac potiče. „Prljavi novac“ se najčešće uključuje u zakonite finansijske tokove kroz: poslove sa visokim učešćem gotovog novca (kockarnice, kladionice, građevina i sl.), kreditne poslove, uvozno-izvozne poslove, transakcije sa nekretninama i nakitom i privatizacione poslove.

Trenutno je kao metod integracije veoma popularna kupovina nekretnina, kao i investiranje u preduzeća koja se nalaze u teškoćama, pri čemu preduzeća nastavljaju normalno da posluju koristeći taj novac kao svoj kapital, a „perači“ novca od uložених sredstava dobijaju kamate i dividende, kao zakonski ostvaren prihod. Kada je reč o kupovini nekretnina, poznato je da je reč o tržištu koje je veoma atraktivno za pranje novca, jer kada neko lice kupi kuću po ceni znatno većoj od tržišne, ko je taj koji će pitati kupca zašto to radi? Međutim, poslednjih godina, zbog preovlađujuće niske stope inflacije, pažnja je sa nekretnina pomeren na berzanske poslove, pre svega zato što je tržište međunarodno, veoma atraktivno i omogućava značajne transakcije na fiducijarnoj osnovi.

Najzad, u vreme privatizacionih procesa u zemljama u tranziciji, kupovina kapitala pojedinih društvenih i državnih preduzeća „prljavim“ novcem postala je stvarnost. Naime, proces privatizacije koji je prisutan u našem društvu otvara mogućnost i za pranje novca, što se može obaviti kroz razne forme učešća u privatizaciji naše privrede, kao što su: kupovina akcija naših preduzeća, dokapitalizacija, zajednička ulaganja i slično. Dakle, sprovođenje programa privatizacije može biti ugroženo jer u odnosu na legalne investitore, učesnici pranja novca mogu da ponude veće cene. Prema podacima ekonomskog analitičara Branka Dragaša, kroz proces privatizacije je oprano blizu milijardu evra, a šteta koja je pričinjena ide i do 20 milijardi evra, jer su se kupovale firme po 20 puta manjoj vrednosti od realne¹¹.

4. Trendovi i tehnike pranja novca

Perači novca stalno traže nove puteve kako bi zaobišli propise i minimizirali šanse da njihovi kriminalni profiti postanu predmet zaplene, odnosno da budu otkriveni. To ne znači da oni nalaze metode koje su pouzdanije od prethodnih, već jednostavno, oni konstantno ulažu velike napore kako bi proširili repertoar dostupnih opcija. Tako se metodi koji su jednom uspeali, ponavljaju na drugom mestu, pa čak i one metode koje su jednom bile otkrivene ponekad se upotrebljavaju ponovo na drugim lokacijama ili sa veoma malim izmenama. Međutim, u najvećem broju zemalja u svetu trgovina drogom predstavlja glavni izvor nelegalnog profita. Pri tome se prihod od prodaje narkotika najčešće pere na tržištu nekretnina, što je, dakle, jedan od najpopularnijih načina za legalizovanje kriminalnog profita. Prema nekim podacima, u Sjedinjenim Američkim Državama trgovina narkoticima ostvaruje promet od preko 750.000 EUR u minutu opranog narko novca, a samo na Njujorškoj 115. ulici za jedan minut se proda heroina za četiri stotine dolara, što dnevno iznosi devedeset šest hiljada, nedeljno šest stotina sedamdeset dve hiljade dolara, dok godišnja zarada prelazi trideset milijardi dolara (Ignjatović, 2008:73).

Međutim, stručnjaci koji istražuju tehnike i trendove pranja novca u međunarodnim okvirima saglasni su sa tim da značajni porast beleži i kriminal koji nije povezan sa trgovinom drogom, već dolazi od utaje poreza, reketiranja, šverca, finansijskih prevara

¹¹ Tekst objavljen na antikorupcijskom portalu „Čiste ruke“ novinske agencije Beta, 17.02. 2006.godine.

u sl. Pronevere, trgovina na osnovu privilegovanih informacija (*insider trading*), mito i šeme kompjuterizovanih prevara takođe mogu doneti velike profite i stvarati motivaciju za „ozakonjenje“ protivpravno stečene dobiti putem pranja novca. Takođe, pri analizi toga koje su najzastupljenije tehnike pranja novca, primećuje se trend koji se odnosi na povećanje interesa „perača“ para za korišćenjem nebankarskih finansijskih institucija, odnosno korišćenje menjačnica, osiguravajućih kompanija i slično. Tako, na primer, neke od delatnosti, kao što su unovčavanje čekova i menjački poslovi, imaju vrlo značajnu ulogu u etapi plasmana. Druge, kao što je delatnost životnog osiguranja, imaju više udela u fazi prikrivanja i integracije. Na primer, gotov novac se može iskoristiti za kupovinu polise životnog osiguranja. Kada se jednom novac tako plasira, ova polisa može naknadno da se proda ili pretvori u neku vrstu investicionog ulaganja.

Konačna etapa, etapa integracije, podrazumeva prekidanje svih kontakata ili prelaz na druge oblike investicija (Gilmor, 2004:37). Ovde se mora primetiti da je sektor osiguranja grana finansijske industrije koja se naglo razvija i zbog toga je realno očekivati da će u budućnosti sa razvojem novih proizvoda i ponuda „privlačiti“ prljav novac. Sumnja će se svoditi na „sporne identifikacije“ klijenta (nezaposlena lica, sumnjiva delatnost, prikrivenost izvora sredstava za veće uplate premija) i za polise kod kojih se razlikuju osiguranici u odnosu na neposredne korisnike, ili će pak uplate premija dolaziti od trećih lica. Posebnu pažnju treba obratiti na to da li će doći do razvoja investicionih proizvoda koja postaju vrlo interesantna peraćima novca, a tu se pre svega misli da se životne polise mogu iskoristiti kao stimulativna štednja ili kao dobijanje kredita.¹²

Može se pretpostaviti da je trend korišćenja nebankarskih institucija u pranju novca odraz povećanja stepena usvajanja preventivnih mera protiv pranja novca od banaka, odnosno finansijskih institucija. Ovde svakako veoma značajnu ulogu imaju indikatori sumnjivih transakcija za banke, čija analiza može jasno da nam ukaže na moguće tehnike i trendove pranja novca. Neki od najznačajnijih indikatora su:

1. polaganje ili isplate većih iznosa efektivnog novca (u domaćoj ili stranoj valuti) koji znatno odstupaju od uobičajenih transakcija klijenta, jer nisu u skladu sa prihodima ili statusom klijenta, posebno ukoliko su transakcije netipične za poslovnu aktivnost klijenta;
2. kupovina ili zamena velikog broja putničkih čekova ili hartija od vrednosti za gotovinu, posebno ukoliko su takve transakcije netipične za klijenta;
3. polaganje većeg iznosa gotovine kao depozita za dobijanje kredita, a potom neočekivani zahtev klijenta da kredit otplati pre roka;
4. klijent obavlja transakcije na veće iznose preko računa koji je duži vremenski period bio neaktivan, i eventualno daje nalog da se račun ugasi;
5. klijent polaže velike iznose na račun i daje nalog banci da se iznosi transferišu na račune većeg broja lica, posebno u slučajevima kada se uoči da za takve transakcije ne postoji racionalno objašnjenje i ekonomska opravdanost;
6. transakcije između privatnog i poslovnog računa preduzeća koje ne ukazuju na jasnu ekonomsku opravdanost;
7. političar, članovi njegove porodice ili saradnici (učestalo) polažu gotovinu (u velikim iznosima), s tim da je poreklo novca nepoznato ili se ne može utvrditi.¹³

Sve češće i nebankarske institucije preduzimaju ozbiljnije mere za sprečavanje pranja novca, te su i ovde propisani određeni indikatori sumnjivih transakcija, kako za menjačnice,

¹² Više o tome na: www.apml.org.rs, Izveštaj o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za 2010. godinu.

¹³ Videti više na službenoj Internet stranici (sajtu) Uprave za sprečavanje pranja novca: www.apml.org.rs – Indikatori.

tako i za osiguravajuća društva, brokere, lica koja pružaju računovodstvene usluge i sl.¹⁴ Prema podacima iz Izveštaja o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za 2011. godinu, trend pranja novca preko menjačnica koji potiče od organizovanog kriminala, nastaviće se i dalje. U kom obimu će se odraziti na kretanje kurseva i tražnju najpopularnijih valuta u Srbiji (EUR, USD, CHF), zavisice od monetarne politike Narodne banke Srbije, ali i svetske ekonomske krize koja utiče na ekonomsku i finansijsku situaciju u zemlji.

Oblici pranja novca su sve složeniji, a razvoj tehnike, proces globalizacije i internacionalizacije finansijsko-tržišnog sistema, doveli su i do internacionalizacije ove kriminalne aktivnosti. Tako se koristi brz transfer novca preko granice, slabosti unutar nacionalnih zakonodavstava, kao i razlike između raznih nacionalnih zakonodavstva i slično. Međutim, jasno je da se za pranje novca najčešće koriste liberalni bankarski sistemi, koji nisu pod neposrednom kontrolom državnih organa. Ovde je interesantno pomenuti zapažanje Gilmora koji kaže da postoje različiti načini na koje legitimne finansijske institucije mogu da budu iskorišćene od onih koji peru novac bez njihovog znanja ili pristanka, a da se takve delatnosti kreću u rasponu od kazina i drugih delatnosti vezanih za kockanje do uličnih prodavaca luksuzne robe. Primera radi, u mnogim zakonodavstvima kockanje je ozakonjeno, a veliki deo javnosti verovatno ne zna da moderna kazina uglavnom nude i veliki broj bankarskih usluga svojim klijentima (unovčavanje čekova, promena strane valute, izdavanje sefova i slično). Budući da je kockanje bazirano prvenstveno na gotovom novcu, to pruža mogućnost pojedincima koji peru novac u fazi plasmana da budu anonimni. Takođe, kockanje pruža mogućnost da se prihod koji je ostvaren na nezakonit način (kriminalom) prikaže kao dobitak na kocki, čime se i prikriva poreklo novca i vrši njegova legalizacija.

Jedna od najnovijih tehnika za pranje novca, odnosno za sakrivanje gotovog novca je i upotreba *cyber cash* metode, koja se sastoji u tome da kartica koja sadrži čip ima u sebi gotovinu koja se može podizati telefonom ili u bankomatima, a može se i prenositi sa jedne kartice na drugu. Pri tom, ne postoji način da se uđe u trag transakcijama kartica, jer ne postoji registrovanje transakcije, kao što postoji kod Viza ili Master Kard kartica. Tako novac slobodno može da cirkuliše sa jedne kreditne kartice na drugu, ili sa kartice na kupovinu, a samo jednim pritiskom po tastaturi milioni odlaze na drugu stranu planete.

Perači novca se često služe i uslugama malih preduzetnika preko čijih bankovnih računa prolaze ogromni iznosi. Tako pranje novca može biti izvršeno preko računa dve male trgovine, pri čemu nerealno veliki promet na njima može da ukaže na to da je u pitanju pranje novca. Jedan od novijih oblika je i pranje novca koje se vrši kod nas tako što se, na primer, vrši otkup poljoprivrednih proizvoda, koji je moguć za gotovinu, pa se to koristi za pranje novca, do iznosa od 15.000 evra, koliko iznosi zakonski uslov kažnjivosti.

Tržište zlata je takođe veoma interesantno za pranje novca, budući da je zlato jedina sirovina koja se može uporediti sa novcem i koje kao takvo ima ulogu primarnog sredstva pri razmeni u određenim transakcijama. Zlato se najčešće kupuje nelegalno stečenim sredstvima preko strukturiranih kupovina, čime se zaobilaze propisi o prijavljivanju kupoprodaje zlata, zatim se to zlato izvozi, krijumčari, ili se njime plaća roba namenjena za crno tržište.

Kada je reč o našoj zemlji, proteklih godina najčešći načini za plasiranje prljavog novca bili su investiranje u nekretnine i konverzija bivših valuta evrozona u evro, koja je rađena bez prethodno osposobljenih institucija koje bi utvrđivale pranje novca. Pretpostavlja se da je prelaskom na evro u menjačnicama oprano 9 milijardi maraka, jer u tom trenutku nije postojao Zakon o sprečavanju pranja novca. Iako je na saveznom nivou usvojen u septembru 2001. godine, Zakon je imao odloženi rok primene, te se počeo primenjivati tek u julu 2002. godine. U međuvremenu su nicalne menjačnice u kojima se novac mogao oprati besplatno i bez ikakvog rizika.

¹⁴ Videti na: www.apml.org.rs – Indikatori.

Još jedan sektor postaje veoma privlačan za sofisticirano pranje novca, a to je sektor hartija od vrednosti. Navedeni sektor u globalnim razmerama karakteriše velika raznovrsnost, mogućnost da se trgovina obavlja veoma jednostavno, na primer, elektronskim putem. Kada se navedene karakteristike udruže zajedno sa ogromnim obimom posla koji se obavlja na većini tržišta, i sa mogućnostima za dobru zaradu, jasno je zašto je tržište hartija od vrednosti privlačno za pranje novca. Postoji nekoliko načina da se promet akcijama ili obaveznicama iskoristi za pranje novca: kupovina HoV na berzi nelegalno stečenim novcem; ponuda za preuzimanje akcija nelegalno stečenim novcem; poklon ili ostavljanje u nasleđstvo HoV stečenih „prljavih” novcem; osnivanje akcionarskog ili društva sa ograničenom odgovornošću uz osnivački ulog HoV stečenih „prljavih” novcem; plaćanje polisa osiguranja obaveznicama stare devizne štednje stečenih „prljavih” novcem (Nikolić, 2009:27). Činjenica da je u celom svetu procesuirano svega nekoliko slučajeva pranja novca posredstvom HoV, dovoljno govori o teškoćama ulaženja u trag ovoj kriminalnoj delatnosti.

Jedan od vidova veštog i skrivenog pranja novca koji će i dalje ostati aktuelan je slučaj kada se aktivno trguje hartijama od vrednosti preko kastodi računa, sa posebnim akcentom na grupu klijenata koji stoje iza računa kod stranih kastodi banaka u kojima se primenjuje načelo stroge poslovne tajne. Takođe se može očekivati da će se i dalje koristiti razne tehnike manipulacija na tržištu kapitala, koje imaju za cilj da se aktivira „prljavi” kapital, kao što su, na primer, povezana delovanja više investitora u cilju sticanja ili otuđenja određenih ciljnih akcija ili, na primer, lažna fiktivna trgovanje akcijama sa ciljem da se „razigra tržište”.¹⁵

Iako je tržište lizinga proteklih godina imalo dinamičan rast, prema Izveštaju Uprave za sprečavanje pranja novca¹⁶, u protekloj godini zabeležen je trend pada, pretpostavlja se jer se sa rastom iskustva u lizing kompanijama iskristalisala i slika realnih mogućnosti zaduženja privrede i fizičkih lica, te su uočene varijante prevara i zloupotrebe vezane za korišćenje predmeta lizinga od strane korisnika. Međutim, procene su da će vlasnici nelegalnog novca, sa razvojem tržišta lizinga, ubuduće sve više koristiti posrednike koji će služiti za protok nelegalnog novca, kome će se na taj način davati prividan legalitet.

Učesnici u pranju novca za realizaciju svojih ciljeva sve češće koriste znanja finansijskih stručnjaka, i to pre svega računovođa, beležnika, advokata, itd. i ovaj trend je primećen u skoro svim zemljama¹⁷. Ovo je sasvim logično ukoliko se ima u vidu raznovrsnost usluga, odnosno obim poslova koji oni obavljaju: zastupanje, vođenje knjiga, poreski saveti, pravni saveti i slično. Oni služe kao neka vrsta „vratara ili čuvara kapije”, pošto imaju sposobnost da obezbede pristup (namerno ili iz nepažnje) različitim funkcijama koje pomažu kriminalcu da prenese ili prikrije novac. Tako Teofilović i Jelačić navode da su funkcije koje se najčešće koriste za pranje novca u ovom slučaju sledeće:

- kreiranje korporacijskih mehanizama ili drugih složenih zakonskih sporazuma, na primer trustova;
- kupovina ili prodaja imovine, budući da imovinski transferi mogu da služe kao pokriće za prenos nezakonito stečenog novca ili da predstavljaju finalnu investiciju tog novca nakon što je prošao proces pranja;
- izvršavanje finansijskih transakcija - ponekad profesionalci vrše razne finansijske operacije u ime klijenta (na primer ulaganje ili podizanje gotovine, inostrana razmena, kupovina ili prodaja deonica, izdavanje i unovčavanje čekova);

¹⁵ Više o tome videti u Izveštaju o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za 2011. godinu, <http://www.apml.gov.rs/srp35/tdoc/Godišnji-izveštaji.html>, pristup 17.09.2012.

¹⁶ Više o tome na: www.apml.org.rs, Izveštaj o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za 2010. godinu.

¹⁷ Vidi FATF-XI Report on Money Laundering Typologies, 1999/2000 i Financial Action Task Force on Money Laundering Typologies for 2000-2001, februar 2001. god., dostupno na adresi: <http://www.oecd.org/fatf/typology>.

- finansijski i poreski saveti: kriminalci koji raspolažu velikom količinom novca za investicije mogu se pretvarati da su pojedinci koji žele da smanje svoje poreske obaveze, ili žele da sklone svoju imovinu kako bi izbegli buduće oporezivanje (Teofilović, Jelačić, 2006:143).

Poslednjih godina među članicama FATF-a, ali i u drugim zemljama, sazreva stanovište da trustovi zajedno sa ostalim formama kompanijskih entiteta često olakšavaju posao pranja novca. Trust se kao koncept pojavio u Evropi kao legitiman način zaštite svojine ili imovine, tako da se oni mogu koristiti za dobrobit nekog pojedinca ili za neku posebnu svrhu, pa se danas često koristi za dodelu nasledstva, za pomoć u finansijskom upravljanju kompanija, upravljanje dobrotvornim radom, sponzorisanje kulturnih događaja, itd. Trust se može definisati kao zakonska veza koju uspostavlja bilo *inter vivos* ili nakon smrti osoba, kada se imovina stavlja pod kontrolu druge osobe u korist jedne ili više osoba ili u korist neke određene svrhe. Iz ove definicije proizlazi da za validan trust moraju biti ispunjeni sledeći uslovi:

1. mora da postoji mogućnost da se subjekat trusta (imovina ili sredstva) jasno identifikuje;
2. osnivač mora jasno da naglasi da tu imovinu ili sredstva ne poklanja, već da ih stavlja u trust (aktom o trustu);
3. mora postojati mogućnost identifikacije određenih korisnika (Banović, 2002:150).

Nažalost, poslednjih godina primećeno je da se trustovi sve manje koriste u navedene svrhe, a sve češće olakšavaju posao pranja novca, i to na razne načine, ali pre svega radi skrivanja identiteta osoba koje su umešane u nezakonite aktivnosti. Na primer, kada nelegalna imovina jednom uđe u bankarski sistem, trust može da služi kao sredstvo da se dodatno sakriju veze između tog novca i nezakonite aktivnosti kojom je stečen, jer oni mogu biti formirani sa namerom da se zloupotrebe striktna pravila o privatnosti ili tajnosti, koja postoje sa ciljem da se prikrije pravi vlasnik ili korisnik trusta. Naime, u nekim pravnim sistemima ne postoji zakonska obaveza da se otkriju identiteti osnivača i korisnika trusta, čak i u slučajevima kada oni mogu biti povezani sa nekom vrstom sumnjive finansijske aktivnosti. Isplata korisniku trusta može biti upotrebljena u procesu pranja novca, pošto se takve isplate ne moraju pravdati kao prenos sredstava ili naplata usluga. Pored toga, u nekim pravnim sistemima je dopušteno formiranje trusta sa „slobodnim klauzulama“, koje omogućavaju automatski transfer trusta u drugi pravni sistem, ako on postane cilj bilo kakve istrage.

Novinu u zakonodavstvu Republike Srbije predstavlja prepoznavanje ovog instituta (koji inače nije karakterističan za kontinentalni pravni sistem) i posebnih obaveza prilikom uspostavljanja i praćenja saradnje sa takvim entitetima poput trusta.

U svrhe pranja novca koristi se i korespondentno bankarstvo, odnosno pružanje bankarskih usluga jedne banke drugoj banci, što podrazumeva postojanje korespondentnog računa jedne finansijske institucije koji ona drži kod druge finansijske institucije za svoj račun i u svoje ime. Tako korespondentni bankarski odnosi stvaraju situaciju u kojoj jedna finansijska institucija obavlja transakcije za klijente druge banke. Priroda ovakvog odnosa u kome korespondentna banka pruža bankarske usluge fizičkim i pravnim licima za koja ne postoje informacije iz prve ruke i potvrda identiteta, upućuje korespondentnu banku da se osloni na informacije respondentne banke. Činjenice koje upućuju na postojanje pranja novca korišćenjem korespondentnih računa najčešće se odnose na nemogućnost dobijanja podataka o pravnom licu za čiji se račun vrši transakcija, česte i velike bezgotovinske transfere, transakcije koje se odvijaju po neobičnim modelima u kojima pravac bezgotovinskih transfera ne odgovara normalnoj i očekivanoj poslovnoj aktivnosti, itd. (Bošković, 2005:38).

Sa aspekta korespondentnog bankarstva u svrhu pranja novca i finansiranja terorizma, normativna aktivnost na međunarodnom i lokalnom nivou odgovorila je adekvatno, predviđajući poseban postupak uspostavljanja saradnje između banaka i otvaranja loro korespondentskih računa, zatim mogućnost identifikacije stranke preko trećeg lica i propisivanja adekvatnih uslova za takvu identifikaciju i dr. (Tanjević, 2012:162).

Pažnju privlače i pomoć i donacije iz inostranstva. Ovo je veoma sporno pitanje, jer se radi o pomoći i donacijama iz inostranstva civilnom sektoru, odnosno nevladinim organizacijama, posebno onim koje imaju određeno političko usmerenje. Zbog toga je „veoma nezahvalno, čak i u neku ruku opasno vršiti knjigovodstvenu kontrolu takvih nevladinih organizacija u kojima se mnogi predstavljaju kao „reperi“ u borbi za demokratiju“ (Petrović, 2010:174).

Najzad, razvoj Interneta kao globalne računarske mreže je stvorio niz mogućnosti za njegove zloupotrebe i otežao njihovo otkrivanje. Danas gotovo svaki čovek ima pristup Internetu, a ako imamo u vidu i to da su elektronske transakcije preko Interneta veoma brze i da kontakt između korisnika i institucije nije ličan, jasno je zašto tako lako može doći do zloupotreba. Na primer, osoba koja vrši elektronsku transakciju može finansijskoj instituciji da da lažne identifikacione podatke. Ili kasnije, kada se obavi ta početna identifikacija korisnika, sledeća poteškoća za finansijsku instituciju je što ona ne može da zna da li, na primer, neko drugi pristupa računaru umesto vlasnika, niti može da otkrije geografsku lokaciju sa koje pristupa. Kao primer za pranje novca preko Interneta često se navodi i osnivanje kompanije koja nudi usluge koje se mogu platiti putem Interneta. Onaj koji pere novac zatim „koristi“ te usluge i plaća ih pomoću kreditne ili debitne kartice koja je povezana sa računom pod njegovom kontrolom (koji se može nalaziti u „ofšor“ oblasti) i na kome se nalazi nezakonito stečen novac. Kompanija onoga koji pere novac zatim šalje profakturu kompaniji koja je izdala kreditnu karticu, a koja sa svoje strane prosleđuje isplatu za ostvarenu navodnu uslugu. Kompanija onoga ko pere novac sada može da pravda ovaj novac kao nadokandu za ostvarenu uslugu.

Razvoj Interneta i elektronskog poslovanja uopšte zahtevao je dodatno prilagođavanje normativnih akata i razvoj odgovarajućih alata (pre svega softverskih) od strane finansijsko-obaveštajnih službi i subjekata koji direktno podležu pomenutim normativnim aktima. Fazu između donošenja normativnih akata i razvoja adekvatnih alata čini, pre svega, kreiranje odgovarajućih elektronskih baza podataka koje bi se mogle pretraživati, analizirati, ukrštati i razmenjivati. Upravo nepostojanje tako organizovanih i kvalitetnih baza podataka odlika je ekonomski slabo razvijenih zemalja (zemalja u tranziciji) i predstavlja veliki problem u odgovoru novim vidovima kriminala, potpomognutim digitalizovanim i elektronskim alatima (Tanjević, 2012:163).

5. Zaključna razmatranja

Pranje novca je velika pretnja integraciji finansijskih ustanova koje dovode u nepovoljan položaj one pravne subjekte koji legalno posluju. Posledice pranja novca su višestruke, a šteta koja se na ovaj način nanosi društvu ima velike razmere. Navešćemo samo neke od njih: opadanje poslovanja legalnog privatnog sektora, uticaj na devizne kurseve i kamatne stope kao i ostali ekonomski poremećaji, ugrožavanje programa reformi, opadanje reputacije zemlje, itd. Zbog činjenice da učesnici pranja novca ne vrše reinvestiranje u aktivnosti sa većim stopama povraćaja, već samo tamo gde neće biti otkriveno njihovo poreklo, posledice mogu biti smanjenje monetarne stabilnosti zbog neadekvatne alokacije

sredstava, neočekivane promene u tražnji novca, povećana nestabilnost deviznih kurseva i slično. Istovremeno, pošto učesnici pranja novca nisu zainteresovani za povećanje profita, već za zaštitu i prikrivanje prirode ovih sredstava, oni često ulažu u manje profitabilne investicije koje ne moraju biti korisne za određenu zemlju, i na taj način smanjuju njen potencijalni ekonomski rast. Na primer, u mnogim zemljama su bile finansirane aktivnosti u određenim privrednim oblastima, kao što su građevinarstvo, hotelijerstvo, ali ne zbog stvarne tražnje, već zbog kratkoročnih interesa onih koji peru novac. Kada te oblasti više ne odgovaraju akterima pranja novca, oni ih napuštaju, izazivajući pritom velike gubitke u njima, ekonomske poremećaje i nestabilnost. Na taj način pranje novca vodi ka sve većoj kriminalizaciji društva, jer se na samom početku stvara utisak da zemlja napreduje, da bi ubrzo peraći novca stekli ugled, bogatstvo i moć i pokušali da preuzmu kontrolu celokupnog finansijskog i privrednog sistema.

Zbog toga je veoma važno preduzeti efikasne instrumente za suzbijanje i sprečavanje ove opasne pojave. Iako je Srbija poslednjih godina preduzela ozbiljne korake u pravcu efikasnije borbe protiv pranja novca (usvojen je novi Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, novi Krivični zakonik i Zakonik o krivičnom postupku, koji sadrže odredbe relevantne za otkrivanje, dokazivanje i suzbijanje slučajeva pranja novca), čime je zakonodavstvo Srbije umnogome inovirano i usklađeno sa međunarodnim aktima koje je naša zemlja ratifikovala, konačni uspeh zavisice pre svega od efikasne primene zakona od strane svih institucija, odnosno učesnika u društveno-ekonomskom sistemu, a najpre obveznika i nadzornih organa (prvenstveno Uprave za sprečavanje pranja novca). Borba protiv ove pojave mora imati najširi kontekst, a to sa aspekta institucionalnog okvira znači da se rešenja u propisima moraju i dalje međusobno ažurno usklađivati, te da tako usklađena rešenja postanu osnova za tehničku nadgradnju alata za borbu protiv modernih oblika pranja novca. Ujedno, važnu ulogu moraju imati i različite preventivne mere kojima ja potrebno otkloniti stanja i sprečiti uslove koji dovode do toga da se protivpravno stečeni novac, drugi predmeti i imovina na različite načine uključuju u legalne finansijske i privredne tokove.

6. Literatura

1. BANOVIĆ, B. (2002) „Obezbeđenje dokaza u kriminalističkoj obradi krivičnih dela privrednog kriminaliteta“, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd.
2. BOŠKOVIĆ, G. (2005) „Pranje novca“, BeoSing, Beograd.
3. GILMOR, V. (2004) „Prljavi novac“, Puls, Beograd.
4. DERENČINOVIĆ, D. (2001) „Mit o korupciji“, Nocci d.o.o, Zagreb.
5. VESIĆ, D. (2008) „Ekonomska i politička komponenta korupcije i pranja novca“, Međunarodni problemi, vol 60, br. 4.
6. IGNJATOVIĆ, Đ. (2008) „Kriminologija“, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
7. KLASSENS, R. (2006) „Sprečavanje pranja novca“, Udruženje banaka Srbije, Beograd.
8. MRŠEVIĆ, Z. (1992) „Sprečavanje pranja novca merama nacionalnog zakonodavstva“, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, br. 1-2, Beograd.
9. PETKOVIĆ, A. (2010) „Forenzička revizija – Kriminalne radnje u finansijskim izveštajima“, Proleter AD Bečej, Novi Sad.
10. PETROVIĆ, D. (2010) „O proučavanju savremenih formi privrednog kriminaliteta“, Strani pravni život, br. 4.

12. TANJEVIĆ, N. (2011), Prilagođavanje Srbije savremenim međunarodnim trendovima u borbi protiv pranja novca – Značaj novog Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma“, Revija za bezbednost, br. 3.
13. TANJEVIĆ, N. (2012), Privredni kriminal u uslovima ekonomske tranzicije, Institut za uporedno pravo, Beograd,
14. TASEVA, S. (2003) „Perenje pari“, Ministerstvoto za vnatresni raboti, Skopje.
15. TEOFILOVIĆ, N., JELAČIĆ, M. (2006) „Sprečavanje, otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela korupcije i pranja novca“, Policijska akademija, Beograd.
16. FATF-XI Report on Money Laundering Typologies, 1999/2000 i Financial Action Task Force on Money Laundering Tipologies for 2000-2001, februar 2001.god., dostupno na adresi: <http://www.oecd.org/fatf/tipology>
17. Annex to the 1998-1999 FATF Report on Money Laundering Typologies, Paris, p.19.
18. Izveštaj o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za 2010. godinu, dostupno na www.apml.org. Rs
19. Izveštaj o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za 2011. godinu, dostupno na www.apml.org. R

FORMS, TRENDS AND TECHNIQUES OF MONEY LAUNDERING

Summary

As a result of the new tendencies in the social, political and economic relations, primarily because of the inclusion of the needs of the domestic economy in the international economic and financial trends, there are new forms of economic and organized crime, which is believed to be much more profitable and much less risky at the same time, and on the other hand, it is difficult to provide adequate mechanisms to counteract. Among these forms of socially dangerous behavior, stand out crimes through which offenders for themselves or others obtain unlawful material benefit, with the aim to legalize or „launder“ it, by putting it into legal flows of money and other goods. Launderers are constantly looking for new ways to work around regulations and minimize the chances for their criminal profits to become subject of seizure or to be discovered. In this paper, we pointed out the most important forms and techniques of money laundering, in order to draw attention to the danger and damage that is inflicted in this way upon the state or the society.

UTICAJ POLICIJSKE SUPKULTURE NA USPEŠNOST U FINANSIJSKIM ISTRAGAMA¹

Oliver Lajić²

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Sa opštim napretkom društva, kao i društveno štetnih pojava kojima se društvo suprotstavlja na institucionalan način, uvećava se i usložnjava i policijski aparat. Međutim, u kontekstu bavljenja delatnostima usmerenim na prikupljanje informacija i dokaznog materijala vezanog za krivična dela, uključujući i krivična dela iz sfere organizovanog kriminala i korupcije, kao i istraživanje tokova imovine stečene tim delima, posebnu pažnju zauzima uloga kriminalističke policije, odnosno njenih organizacionih jedinica koje su specijalizovane za borbu protiv organizovanog kriminala, odnosno drugih specijalizovanih tela (najčešće agencija ili posebnih istražnih subjekata). Interakcije različitih činilaca, u okviru policijske službe ili šire, čije delatnosti pronalaze ishodište u istoj misiji, potencijalni su izvor nesuglasica, što u prvi plan stavlja karakteristike policijske profesije, odnosno pripadajuće supkulture. U radu su analizirane opšte karakteristike pripadnika policijske profesije koje mogu imati reperkusije na uspešnost u finansijskim istragama kao i neophodne pretpostavke koje idu u prilog njihove uspešnosti, odnosno procesi kojima su izloženi policajci angažovani u finansijskim istragama, u cilju poboljšanja efikasnosti. Takođe, identifikovani su i druge okolnosti, na strategijskom i operativnom nivou, čije ostvarenje može znatno uticati na ostvarene rezultate u istraživačkom procesu.

Ključne reči: policijska profesija, finansijske istrage, karakteristike policijske profesije, specijalizacija, međuagencijska saradnja.

¹ Rad je rezultat realizovanja naučnoistraživačkog projekta pod nazivom *Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija*. Projekat finansira Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. 179045), a realizuje Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu (2011–2014).

² dr Oliver Lajić, predavač Kriminalističko-policijske akademije u Zemunu, e-mail: oliver.lajic@kpa.edu.rs

1. Uvod

Porast organizovanog kriminaliteta i plasiranja tzv. prljavog novca u regularne finansijske tokove izazvao je veće interesovanje stručne javnosti i javnosti uopšte za problematiku efikasnog oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalom (Bošković, Marinković 2010: 88). Policija, u tom smislu, zauzima zapažen položaj, a u kontekstu bavljenja delatnostima usmerenim na prikupljanje podataka i informacija vezanih za krivična dela, uključujući i krivična dela iz sfere organizovanog kriminala i korupcije, kao i oduzimanje imovine stečene tim delima, za predmet ovog rada bitna je prvenstveno kriminalistička policija, odnosno njene organizacione jedinice koje su specijalizovane za borbu protiv organizovanog kriminala. Pored ovog vida policijske službe, kao ključnog nosioca kriminalističkih i finansijskih istraga u većini pravnih sistema, izuzetan značaj pripada i specijalizovanim policijskim telima za realizaciju finansijskih istraga, koje mogu biti u sastavu ili izvan kriminalističke policije, zavisno od organizacione strukture subjekata za borbu protiv kriminala, koja je različita u različitim pravnim sistemima.

Specijalizovanu policijsku formaciju poznaje i organizacioni model prisutan u Srbiji, a predstavlja je Jedinica za finansijske istrage (u daljem tekstu JFI), organizaciona jedinica u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, u čijoj je neposrednoj nadležnosti sprovođenje ove vrste istraživanja. Tačnije, JFI je organizacioni deo Službe za borbu protiv organizovanog kriminala (u daljem tekstu SBPOK), organizacione jedinice Uprave kriminalističke policije u sedištu Ministarstva, u čijoj prvenstvenoj nadležnosti je borba protiv ovog vida kriminala. Jedinica je organizovana po teritorijalnom principu, odnosno pored organizacione jedinice u sedištu SBPOK, ona ima isturena odeljenja u regionalnim centrima. Ostali policijski organi, u smislu pomenutog predmeta istraživanja, imaju značaj samo kao izvor za informacije o kriminalnim aktivnostima kojima je stečena značajnija imovinska korist i, eventualno, u pružanju logističke podrške vezane za realizaciju konkretnih akcija na terenu (Banović, Lajić, 2008: 78).

U nastavku rada i dalje će biti korišćen termin "policija" podrazumevajući pod njim kriminalističku policiju, dok će se odgovarajući izrazi upotrebljavati za specijalizovane policijske jedinice za suzbijanje organizovanog kriminala i sprovođenje finansijskih istraga. No, pre nego se detaljnije osvrnemo na razmatranje ostalih faktora koji mogu uticati na kvalitet postupka istraživanja tokova dobiti stečene kriminalom, u prvi plan biće stavljeno nekoliko opštih pitanja vezanih za pripadnike policijske profesije i iskustva koja u tom pogledu potiču iz uporedne policijske prakse.

2. Uopšte o policijskoj supkulturi

Pripadnike policijske profesije, u kontekstu bavljenja ovom vrstom posla, moguće je posmatrati kao specifičnu kategoriju. Nastanak posebne profesionalne policijske supkulture potenciran je osećajem socijalne izolovanosti, rizicima posla, specifičnim ovlašćenjima i odgovornostima, nužnošću međusobne solidarnosti u zajedničkim akcijama, internim sistemom obuke i sticanja profesionalnog znanja u praksi i prirodom informacija koje se koriste u radu (Milosavljević, 1997: 587). Istraživanja policijske kulture sprovedena od šezdesetih godina prošlog veka i kasnije ukazuju na nekoliko njenih dominantnih karakteristika, koje su aktuelne i u današnje vreme. Milosavljević, pozivajući se na Rajnera (Reiner), navodi da se radi o (1) posvećenosti misiji, (2) cinizmu, (3) sumnji, (4) socijalnoj izolaciji i solidarnosti, (5) konzervativizmu, (6)

mačizmu, (7) rasnim predrasudama³ i (8) pragmatičnosti (Milosavljević, 1997: 588-590). Bavljenje policije bilo kojom vrstom istražne delatnosti, pa sledstveno tome, i bavljenje finansijskim istraživanjima, potrebno je posmatrati u svetlu izloženih karakteristika policijske supkulture, budući da one izvesno utiču na odnose u radnom okruženju i meru uspeha u preduzetim aktivnostima.

U svetlu finansijskih istraživanja čine se najbitnijim karakteristike prethodno označene brojevima (1), (3), (5) i (8), pa će u nastavku biti kratko prokomentarisane. Kao centralna kategorija u policijskoj kulturi pojavljuje se osećanje dužnosti, odnosno svest da rad u policiji nije običan posao, već nešto poput načina ili stila života (Milosavljević, 1997: 588). "Posvećenost misiji", kako je naziva Reiner, odnosno predanost poslu, neophodna je karakteristika policijskih službenika koji se bave finansijskim istraživanjima. Ovakve vrste istraga, kao i bilo koji drugi poslovi vezani za suzbijanje organizovanog kriminala, uvek predstavljaju kompleksne zadatke, čije rešavanje zahteva dodatno angažovanje. Stoga, za policajce na ovakvim i sličnim radnim mestima ne postoji klasično radno vreme. Ono je ustupilo mesto angažovanju "po potrebi", pri čemu se ovakav vid raspodele radnog vremena ne smatra teretom, nego neophodnošću, dok se samom poslu ne pristupa zbog obaveznosti proizašle iz normativnih pravila, nego iz uverenja.

U istraživanju policijske prakse vezane za finansijske istrage Levi i Osofsky beleže da se, i pored očigledne preopterećenosti poslom, nijedan od policajaca angažovanih na ovom vidu posla nije ni u jednom trenutku požalio na uslove rada. Štaviše, bili su spremni da pomognu svojim kolegama i u radu na krivičnim aspektima predmeta, iako su u tim trenucima finansijske istrage "tapkale u mestu" (Levi, Osofsky, 1995: 38). Pomenuti autori vide ovu okolnost kao specifičnu osobinu psihološkog profila policajaca, koji vole da pomognu u hitnim slučajevima, što čini i suštinu njihovog poziva. Takođe, ukazuju i na činjenicu da policajci najviše brinu o ishodu postupka oduzimanja imovine, s obzirom da su upravo oni ti koji su proveli najviše vremena tragajući za osumnjičenim i njegovim finansijama (Levi, Osofsky, 1995: 53), što im daje za pravo da na uspešno urađen posao gledaju kao na svojevrsno priznanje vlastitom angažovanju.

U vezi druge bitne karakteristike policijske supkulture može se reći da sumnja predstavlja karakternu crtu svakog policajca, koja se usađuje u mentalni sklop počev od osnovne policijske obuke, a zatim razvija kroz učenje od starijih kolega i praktično postupanje. Dekart je pre četiri veka rekao *cogito ergo sum*, a ova čuvena izreka, široko prihvaćena u kriminalistici, predstavlja radni moto svakog posvećenog policajca. U suštini, radi se o korisnoj osobini policajaca, koja može doprineti prepoznavanju čitavog spektra različitih znakova u okruženju koji ukazuju na nedozvoljena ponašanja uopšte, odnosno na moguće tokove nelegalno pribavljenih sredstava. Međutim, ukoliko je prenaplašena, može doneti više štete nego koristi, s obzirom da sumnja može prerasti u paranoično ponašanje (Milosavljević, 1997: 589).

Konzervativizam i pragmatičnost, kao obeležja koja određuju policijsku supkulturu, imaju različite uticaje na praktične efekte u policijskom radu. Konzervativizam, shvaćen kao nespremnost ili otpor prema primeni novih tehnika ili tehnologije, obično šteti, s obzirom da vodi traćenju potencijala i bespotrebnom trošenju vremena tamo gde to nije neophodno, uz izostanak svih pogodnosti koje sa sobom nose automatizovane pretrage ili druge blagodeti informatičkih tehnologija. U policiji uopšte beleži se trend otpora prema novinama koje donosi tehnološki razvoj, i pored očiglednih prednosti koje on donosi. Prema navodima šefa jednog kanadskog policijskog odeljenja, policajci ne vide potrebu za traganjem u bazama podataka, s obzirom da "tamo neće naći osumnjičenog" (Le Beuf, 2001: 15). Činjenica je da pojedini policajci vide rad za kompjuterom kao

³ Ova karakteristika odnosi se na područja SAD, Velike Britanije i Kanade, odakle i potiču istraživanja policijske kulture na osnovu kojih su izvedene navedene karakteristike. U našim uslovima pre bi se moglo reći da se radi o nacionalnim ili etničkim predrasudama.

gubljenje vremena, kao i da mlađi policijski službenici obično imaju više sklonosti ka novim tehnologijama, ali bi bilo pogrešno stvari generalizovati na ovaj način, jer "neki mladići se plaše tehnologije, dok stariji, s dvadesetpet godina službe, uživaju u njoj" (Le Beuf, 2001: 9). Konzervativizam se može ogledati i u odsustvu proaktivnih finansijskih istraživanja, koja bi težila da se unapred sačine finansijski profili "ciljanih prestupnika". Levi i Osofsky, u tom smislu, primećuju da su policijske akcije uglavnom okrenute reaktivnom postupanju (Levi, Osofsky, 1995: 39). Suprotno konzervativizmu, pragmatičnost kao opšte obeležje policajske kulture može se smatrati korisnom osobinom, s obzirom da podrazumeva usmerenost na praktična rešenja koja donose neposrednu korist i poboljšanja.

3. Podela poslova u policijskoj organizaciji posmatrana u svetlu finansijskih istraga

U okvirima kriminalističke policijske službe postoje različite vrste poslova, što je u uskoj vezi s procesima specijalizacije, o kojima je će kasnije biti nešto više reči. Specijalizacija je poželjna, budući da se na taj način stiču usko stručna znanja i veštine, koja omogućavaju kraće vreme angažovanja, uz postizanje boljih rezultata. Treba pomenuti da policijske službe konstantno rade pod pritiskom efikasnosti, koja se nameće spolja, usled uticaja javnog mnjenja, koje kao glavni uzrok za ekspanziju kriminala često vidi izostanak odgovarajuće policijske aktivnosti. Pritisci potiču i iznutra, zbog zahteva najvišeg policijskog rukovodstva, koji linijom subordinacije idu prema bazi, a u cilju ostvarenja politike suzbijanja kriminala proklamovane od strane vrha izvršne vlasti. Pri tome se prioritet daje nasilničkom i imovinskom kriminalu, s obzirom da je percepcija ugroženosti građana kriminalom direktno uslovljena brojnošću krivičnih dela koja pripadaju prethodno pomenutim vidovima kriminala. Zbog toga se može desiti da u centru pažnje policijskih snaga ne budu krivična dela na koja bi zaista trebalo staviti akcenat.

Opisana pojava može se reflektovati i na svest policijskih službenika, te se može desiti ono što uočavaju Levi i Osofsky, da većina policijskih službenika angažovanih na poslovima finansijskih istraga nije zadovoljna viđenjem tog posla od strane svojih kolega, koji smatraju da to nije "pravi" policijski posao. Čak i kada vrh policijskog menadžmenta načelno podržava finansijske istrage, policajci su ponekad frustrirani nedostatkom suštinskog razumevanja njihovog rada (Levi, Osofsky, 1995: 38). Policijski posao bi trebalo da bude zabavan, izazovan, uzbudljiv, igra moždanih vijuga i znanja, dok praćenje finansijskih tragova kroz papire teško da zadovoljava ijedan standard ponašanja koji postoji u policiji (Nelen, 2004: 527). U svakom slučaju, da bi se dao adekvatan odgovor na zahteve u pogledu ostvarenja postavljenih ciljeva u suzbijanju kriminala, osnivaju se posebna, usko specijalizovana odeljenja. Ovakva struktura policijske organizacije nameće se kao nužnost. Treba naglasti da prethodno iznete okolnosti, ipak, nisu opredeljujući faktor koji je doveo do procesa specijalizacije, s obzirom da je u pitanju opšti trend prisutan među subjektima suzbijanja kriminala. Međutim, postojanje posebnih policijskih odeljenja ima i svoje negativne strane, s obzirom da ono najčešće remeti kontakte među policajcima, iz tradicionalnih ili kulturoloških razloga (Le Beuf, 2001: 14). Zajednički policijski rad danas je svojstven manjim policijskim jedinicama, u kojima "svi rade sve" i u takvim okruženjima obično se ne osećaju tenzije koje nastaju usled različitih pogleda na zajedničku misiju, a ređa su i razmimoilaženja iz mnogo nižih pobuda, poput sujete ili ličnih animoziteta.

S obzirom na činjenicu da i policijske jedinice za finansijske istrage pripadaju posebnim i usko specijalizovanim policijskim formama, uobičajeno je da ih prate sve negativne pojave koje u današnje vreme proizlaze iz neformalnog rangiranja policijskih odeljenja. Visoko mišljenje o sebi, koje se obično pripisuje pripadnicima specijalizovanih policijskih jedinica, suprotstavljeno je osećaju inferiornosti drugih, "manje važnih policijskih službi". Takođe, može se raditi i o rivalstvu između pojedinaca koji rade u istom odeljenju koje je visoko pozicionirano u neformalnom vrednovanju policijskih struktura. Sa druge strane, treba imati u vidu da finansijske istrage ne mogu biti pokrenute spontano, i da obično prva saznanja o imovini koja je zarađena na nelegalan način potiču upravo od službi koje se bave klasičnim policijskim poslovima, odnosno istraživanjem krivičnih dela i prikupljanjem dokaza. Zbog toga je više nego značajno da ovi subjekti pravilno uoče elemente koji ukazuju na postojanje imovine stečene kriminalom i da o tome obaveste nadležne organe, ukoliko i sprovođenje finansijskih istraživanja ne pripada u njihovu nadležnost. Ranije pomenuti animoziteti, kombinovani s nedostatkom znanja i/ili interesovanja, mogu predstavljati smetnju u tom smislu, pa je rešenje neophodno tražiti u pravilnom usmeravanju resursa od strane rukovodilaca u policijskim službama klasičnog tipa, kao i u adekvatnoj edukaciji njenih pripadnika o okolnostima značajnim za prepoznavanje "simptoma" koji ukazuju na postojanje ilegalno stečene imovine (u bilo kom obliku), odnosno njeno dalje kretanje.

Za uspeh finansijskih istraga neophodna je, dakle, čvrsta veza i dobra koordinacija između prethodno pomenutih subjekata, kao i započinjanje finansijskih istraga odmah po saznanju za izvršeno delo, odnosno pribavljenu nelegalnu dobit. Mnogi autori apostrofiraju ove činjenice i ukazuju na okolnost da finansijska istraživanja moraju biti pravovremeno započeta (v. Levi, 2000: 6; Vettori, 2006: 6; Banović, Lajić, 2008: 73; Golobinek i sar., 2006: 47) i da samo tada mogu dati dobre rezultate. U protivnom, ukoliko se osumnjičenima ostavi dovoljno vremena, sasvim izvesno je da će imovina koju su stekli na nelegalan način promeniti formu i titulara, čime će se značajno otežati, a možda i onemogućiti dalja istraživanja, a očekivani rezultati će vrlo verovatno izostati. Neophodnost započinjanja finansijskih istraživanja u početnim fazama uvrštena je kao pravilo u normativnim rešenjima pojedinih država. Tako je u zakonodavstvu Nemačke predviđeno da finansijska istraga mora biti sprovedena u ranoj fazi u slučajevima organizovanog kriminala,⁴ nad osumnjičenima i svim licima koja su označena kao pomagači (Vettori, 2006: 63). Iznete okolnosti dodatno naglašavaju potrebu dobre saradnje među istražiteljima klasičnog tipa i finansijskim istražiteljima, zbog čega bi se između kvaliteta saradnje i mere kasnijeg uspeha mogli staviti znaci direktne proporcionalnosti.

4. Specijalizacija policijskih službenika angažovanih na poslovima finansijskih istraga, međuagencijska saradnja i neki praktični problemi

Suštinska različitost, koja dovodi do odvojenosti postupaka krivične i finansijske istrage, u suštini, proizvodi praktične posledice i u drugim segmentima koji se odnose na realizaciju aktivnosti usmerenih na istraživanje različitih elemenata krivičnog dela. Može se reći da je različitost postupaka neposredno utiče i na potrebu specijalizacije subjekata koji se bave finansijskim istraživanjima. S obzirom na činjenicu da se u krivičnim

⁴ U Nemačkoj faza krivične istrage prolazi dva stepena: (1) tzv. "tajnu istragu", u kojoj osumnjičeni ne zna da je pod istragom, i (2) tzv. "otvorena istraga", u kojoj je osumnjičeni obavešten da je pod istragom. Finansijske istrage uvek počinju od samog početka, tj. dok je u toku tajna istraga.

i finansijskim istragama radi o potpuno drugačijim okolnostima koje su predmet istraživanja, izvesno je da posedovanje znanja i veština neophodnih za rasvetljavanje okolnosti krivičnih dela koje se odnose na utvrđivanje krivice i okolnosti vezanih za ličnost učinioca neće nužno dati garancije da će i istraživanja finansijskih aspekata tog i drugih krivičnih dela biti korektno sprovedeno. Ovi činioci nužno se reflektuju i na poželjan profil policajca koji se pojavljuje u funkciji finansijskog istražitelja. Dok su kod istraživanja "klasičnih" okolnosti vezanih za krivično delo potrebna standardna kriminalističko-forenzička znanja i veštine, kod istraživanja tokova dobiti stečene krivičnim delima potrebna je druga vrsta specijalističkih znanja, koja su prvenstveno zasnovana na ekonomskim i računovodstvenim disciplinama.

Normativno-pravni okvir finansijskih istraživanja uglavnom opredeljuje policijske organe ili vladine agencije kao primarni subjekt njihove realizacije, samostalno ili pod kontrolom javnog tužioca. Zato je veoma značajno da ovi organi, ukoliko plediraju na uspešnost u istraživačkim poduhvatima, moraju imati u svom sastavu iskusan i kompetentan kadar, s profilima stručnjaka koji poseduju adekvatan nivo odgovarajućih specijalistička znanja i veština. Bowles i saradnici navode da kriminalci postaju sve efikasniji u prikrivanju imovine, što predstavlja veliki izazov za organe reda. Zbog toga, ukoliko ti organi žele da efikasnije upotrebe mogućnost oduzimanje ilegalne dobiti za otklanjanje nedostataka standardnih krivičnih sankcija, neophodno je da paralelno rade na razvoju forenzičko-računovodstvenih kapaciteta (Bowles et al., 2000: 547).

U inostranoj literaturi obično se govori o tzv. "multiagencijskoj saradnji" (*multi-agency cooperation*), koja podrazumeva zajedničko učešće više državnih organa i agencija u borbi protiv organizovanog kriminala, u svim njegovim segmentima, koja obuhvata i poslove vezane za istraživanje finansijskih tokova novca zarađenog kriminalnim aktivnostima. Bell, u tom smislu, pravi poređenje s angažovanjem stručnjaka odgovarajuće ekspertize od strane kriminalnih organizacija. Ako narko-karteli, kako navodi, koriste poslovne menadžere školovane na najboljim fakultetima, onda i organi suzbijanja kriminala moraju reagovati na isti način, kako bi uspeali da utvrde poreklo ilegalno stečenih sredstava (Bell, 2000: 20). Ovaj autor ukazuje na potrebu pažljivog utvrđivanja nivoa i vrste ekspertize potrebne za sprovođenje kvalitetnih finansijskih istraga, te zagovara tezu prema kojoj će multidisciplinarni tim sačinjen od policajaca, carinika, poreskih i trgovinskih inspektora, kao i veštaka računovodstvene struke, specijalista za informacione tehnologije i tužilaca, predstavljati pravo rešenje, kada je reč o preduzimanju istražnih radnji. Manning takođe ukazuje na neophodnu saradnju subjekata suzbijanja kriminala sa stručnjacima računovodstvene struke tokom realizacije finansijskih istraga, te navodi da je postalo vrlo jasno i očigledno da retko dolazi do gubljenja krivičnih sporova u predmetima u kojima su pomenuti subjekti delovali kao tim (Manning, 2005: VII).

S ozbirom da fenomeni organizovanog kriminala i terorizma, u čijem kontekstu se najčešće pojavljuje istraživanje tokova kriminalne dobiti, skoro po pravilu podrazumevaju delovanje na teritoriji više država, multiagencijski pristup dobija i nove perspektive, materijalizovane u različitim vidovima prekogranične saradnje. Schneider i Hurst navode da je poslednjih godina postignut gotovo univerzalni konsenzus po pitanju potrebe za usvajanjem koordinisanog pristupa angažovanju usmerenom ka suzbijanju teških krivičnih dela i pretnji bezbednosti država, uz zajedničko delovanje vladinih agencija različitih država, uključujući subjekte suzbijanja kriminala, zakonodavne, upravne, vojne i organe nacionalne bezbednosti (Schneider, Hurst, 2008: 360). Ovakva saradnja pokazala se neophodnom, imajući u vidu da izvršavanje krivičnih dela iz domena organizovanog kriminala i terorizma obuhvata delovanje na teritoriji više jurisdikcija, uz istovremenu očiglednu ograničenost nacionalnih resursa namenjenih suzbijanju ovih pojava.

Međutim, pored uočene neophodnosti zajedničkih poduhvata i prednosti koje donosi multiagencijski pristup, u dostupnim stručnim i naučnim radovima identifikovani su problemi koji stoje kao prepreka na putu realizacije ovog koncepta. Le Beuf navodi da se stare navike usadene tokom osnovne obuke teško menjaju, te sarkastično iznosi primedbu da je, izgleda, manje značajno započeti "krstaški rat protiv organizovanog kriminala" nego naterati policijske odseke da saraduju (Le Beuf, 2001: 9). Još pre više od deceniju i po Levi i Osofsky su, takođe, zapazili da proaktivna saradnja među agencijama može postati izvor kritičizma (Levi, Osofsky, 1995: 41). Schneider i Hurst detaljno su analizirali probleme u saradnji različitih vladinih agencija na suzbijanju oranzovanog kriminala. Njihov rad pod nazivom "Prepreke zajedničkom pristupu u suzbijanju organizovanog kriminala" predstavlja istraživanje novijeg datuma koje identifikuje čitav niz problema koji se javljaju kao smetnja u radu, kako u smislu prepreka za njegovo započinjanje, tako i sprečavanje njegove pune efikasnosti u sistemima u kojima je uspostavljen (Schneider, Hurst, 2008). Pomenuti autori navode veći broj faktora koji loše utiču na saradnju među agencijama, kao što su strogo određene granice njihove teritorijalne nadležnosti, različit nivo ovlašćenja, rivalitet,⁵ rad policije zasnovan u prvom redu na statističkim podacima, kao i neadekvatna komunikacija i razmena informacija među akterima (Schneider, Hurst, 2008: 360). S druge strane, tipični problemi sa kojima se suočavaju zajednički timovi su odbijanje aktivnog učešća od strane pojedinih agencija, odnosno njihovo formalno učešće bez aktivnog doprinosa, elitizam, neadekvatna razmena podataka između aktera, kao i sukobi koji nastaju usled nedosledno definisanih ovlašćenja i zadataka agencija (Schneider, Hurst, 2008: 361).

Čini se da je u osnovi većeg dela prethodno pomenutih problema nedostatak međusobnog poverenja među pripadnicima različitih agencija. Istraživanja praktičnog policijskog postupanja pokazala su da bliska saradnja i lično poznavanje pripadnika jedinica za finansijske istrage s pripadnicima kriminalističke policije štedi vreme i energiju finansijskih istražitelja. Naime, u slučajevima dobre međuagencijske saradnje finansijski istražitelji ne osećaju potrebu da učestvuju u pretresanjima i drugim radnjama koje vrše kriminalistički policajci, jer smatraju da će posao biti dobro obavljen i bez njihovog učešća. Nasuprot tome, kada se pretresanje vrši od strane organizacione jedinice s kojom finansijski istražitelji nemaju blisku saradnju, oni joj se pridružuju (Levi, Osofsky, 1995: 61).

Rešenje većine nabrojanih problema moglo bi se pronaći u menjanju i usklađivanju sistema osnovne obuke stvarnim potrebama, s obzirom da je prethodno već ukazano da se ranije stečene navike teško menjaju. Takođe, trebalo bi aktivno i u dužem vremenskom periodu raditi na približavanju stavova rivalskih agencija i jačanju međusobne saradnje, prvenstveno od strane njihovih rukovodstava. Izvesno je da *status quo* protekom vremena neće doneti nikakav boljitak u međuagencijskoj saradnji, jer prepuštene same sebi, uz nedostatak sistemskih podsticaja, stvari obično teže od lošeg ka gore. Ukoliko se želi postići napredak u tom pogledu nesumnjivo mora uslediti aktivno delanje odgovornih rukovodilaca. Najpogodniji vid za prevazilaženje problema koji s praktične strane utiču na međuagencijsku saradnju je upravo sistem specijalističke obuke, putem koga se na najbolji način može delovati u željenom pravcu. Naravno, ovaj sistem nije svemoguć, te treba voditi računa i o drugim faktorima, kao što su uticaji sredine i ustaljenog načina rada, da bi se novostečeni metodi "primili" u praksi. U protivnom i sama obuka bi predstavljala bespotrebno trošenje vremena, kadrovskih i materijalnih potencijala.

⁵ Pomenuti autori, pozivajući se na izvore iz SAD, navode da se dugotrajno rivalstvo i minimalna razmena podataka između agencija nacionalne bezbednosti i istražnih agencija smatra jednim od razloga zbog kojih američke vlasti nisu otkrile, predvidele i sprečile terorističke napade od 11. septembra 2001 godine (Schneider, Hurst, 2008: 374).

5. Ostali faktori vezani za policijske službenike od značaja za uspešnu realizaciju finansijskih istraga

Dobra saradnja među subjekatima krivične i finansijske istrage, započinjanje finansijskih istraživanja u najranijim fazama po saznanju za krivično delo i pribavljenju korist, kao i nepohodna specijalizacija subjekata koji su angažovani u sprovođenju finansijskih istraga samo su osnovni preduslovi uspešnosti, a pored toga potrebno je delovanje niza drugih faktora kako bi se identifikovala nelegalno stečena imovina i preduzele mere za njeno obezbeđenje. Većina ovih faktora je direktno ili posredno vezano za policijske službenike iz reda finansijskih istražitelja. Poznavanje propisa i sposobnost njihove primene obično se podrazumevaju od strane aktivnih učesnika finansijskih istraga, ali se *faktor volje* javlja kao ključni element koji može značajno uticati na uspeh istraživanja i učiniti da sprega prethodno navedenih elemenata zaista i da očekivane rezultate. Zbog toga je poželjno da opšti interes, predstavljen u normativnom okviru, bude u saglasnosti s preovlađujućim uverenjima istražnih subjekata, tj. neophodno je da ovi subjekti imaju visok stepen uverenosti u svrhu i ispravnost onoga što rade. Nelen apostrofira čvrstu povezanost pomenutih elemenata i ukazuje na rezultate brojnih studija koje su označile element volje kao presudan (Nelen, 2004: 527). Kako navodi ovaj autor, implementacija novih zakonskih propisa osuđena je na propast ukoliko su opšti interesi u neskladu sa interesima i verovanjima službi koje sprovode zakon i interesima pojedinačnih službenih lica.

I pored svega, ispunjenje svih pomenutih pretpostavki, *per se*, ne mora uvek garantovati da će istraživanja sredstva na kraju biti i u svakom slučaju oduzeta, s obzirom na niz objektivnih okolnosti koje se mogu isprečiti na tom putu, kao i na činjenicu da je odlučivanje o krajnjem ishodu u ovom postupku povereno nezavisnoj sudskoj instanci. Praćenje tokova kriminalom stečene imovine mukotrpan je posao koji može biti praćen brojnim frustracijama. Istraživači koji su proučavali ovaj postupak, a naročito njegove praktične aspekte, bili su u prilici da primete odsustvo sistemskih podsticaja za efikasnije sprovođenje finansijskih istraga, čak i u onim pravnim sistemima kod kojih takva mogućnost predstavlja sastavni deo pravnog sistema skoro dve decenije. Komentarišući jedno takvo istraživanje, Levi i Osofsky zaključuju da se svi benefiti koje stiže osoblje angažovano u finansijskim istragama svode na osećaj zadovoljstva koje policija i tužioci dobijaju (a) usled dobro završenog posla protiv lukavih "protivnika" i/ili (b) usled izazivanja stresa privremeno onesposobljenih krijumčara zbog udaljavanja od "obrnog kapitala" (Levi, Osofsky, 1995: VI).

U istom radu, pomenuti autori govore o još nekoliko pretpostavki, odnosno preduslova, čije bi ostvarenje nesumnjivo doprinelo uspešnosti finansijskih istraga, kao i povećanju obima sredstava koja potiču od kriminala, a objekat su postupka istraživanja i oduzimanja. U iznošenju okolnosti koje bi mogle unaprediti postupak finansijskih istraživanja oni govore o merama i radnjama različitih subjekata (v. Levi, Osofsky, 1995: IX), koje bi, mada autori to ne čine, bilo moguće razvrstati u dve kategorije. Naime, radi se o pretpostavkama koje obuhvataju različite nivoe na kojima bi se trebalo operacionalizovati, od stratejskih do operativnih. Prvonavedenoj grupi pripadale bi sledeće pretpostavke: (a) stalna komunikacija između kreatora politike, odnosno političke elite, zakonodavca i subjekata odgovornih za implementaciju zakona i (b) razmatranje ideje o finansiranju jedinica za finansijske istrage i drugih subjekata za borbu protiv kriminala delom sredstavima dobijenim oduzimanjem imovine stečene kriminalom. U grupu pretpostavki koje imaju potencijal da na operativnom nivou unaprede efikasnost finansijskih istraga mogle bi se svrstati: (a) stalna komunikacija između nadležnih tužilaštava, sudova i policijskih jedinica, (b) standardizacija policijskog

materijala (dokumentacije) koji predstavlja ishod finansijske istrage, što bi znatno olakšalo posao tužiocima, sudijama i advokatima, zatim (v) edukacija policijskog kadra u oblasti finansijskih istraga, odnosno ranije već pomenuta specijalizacija i, na kraju, (g) izbegavanje odliva kadrova, naročito iskusnog i kompetentnog osoblja iz jedinica za finansijske istrage. Među preduslovima koje nabrajaju moguće je uočiti i jedan koji ne doprinosi neposredno jačanju kapaciteta u sprovođenju finansijskih istraga, ali doprinosi sagledavanju i proceni njihove uspešnosti, čime posredno može uticati i na njihov kvalitet, odnosno ukazati na potrebu za određenim izmenama, kako u propisima, tako i u praktičnom postupanju. Takvom bi se pretpostavkom moglo označiti usvajanje *jednoobraznih statističkih kriterijuma* koji se odnosi na finansijske istrage, što je jedna od osnovnih pretpostavki za bilo kakvu iole ozbiljniju analizu rada subjekata uključenih u njihovu realizaciju.

6. Zaključak

U realizaciji finansijskih istraga značajnu ulogu imaju istražni subjekti. Kada se govori o oduzimanju imovine stečene kriminalom vezanoj za krivični postupak, u većini pravnih sistema ovi subjekti dolaze iz reda specijalizovanih policijskih službi. Prethodno izložene opšte karakteristike policijske supkulture, kao i posledice koje proizvodi formalno ili neformalno rangiranje policijskih odeljenja, nužno se reflektuju na kvalitet interpersonalnih odnosa, a samim tim i na saradnju policijskih odeljenja "klasičnog" tipa s odeljenjima specijalizovanim za finansijske istrage. Ova saradnja je izuzetno bitna, jer u pojedinim predmetima više je nego značajno da "klasični istražitelji" pravilno uoče elemente koji ukazuju na postojanje imovine stečene kriminalom i da o tome obaveste specijalizovane službe zadužene za finansijske istrage. Ranije pomenuti animoziteti, kombinovani s nedostatkom znanja i/ili interesovanja, mogu predstavljati smetnju u tom smislu, pa je rešenje neophodno tražiti u pravilnom usmeravanju resursa od strane rukovodilaca u policijskim službama klasičnog tipa, kao i u adekvatnoj edukaciji njenih pripadnika o okolnostima značajnim za prepoznavanje "simptoma" koji ukazuju na postojanje ilegalno stečene imovine (u bilo kom obliku), odnosno njeno dalje kretanje. S druge strane, neophodno je relaksirati međusobne odnose opštih i specijalizovanih službi, što je prvenstveni zadatak rukovodilaca u tim subjektima, i ukazivati policijskim službenicima da se u pitanju različite metode borbe protiv istog zla. Značajan doprinos na tom planu mogu dati i zaposleni, s obzirom na to da stvaranje i jačanje interpersonalnih veza među pripadnicima pomenutih klasičnih i specijalizovanih odeljenja značajno olakšavaju buduću saradnju.

Dobra saradnja među subjekatima krivične i finansijske istrage, započinjanje finansijskih istraživanja u najranijim fazama po saznanju za krivično delo i pribavljenu korist, kao i preko potrebna specijalizacija subjekata koji su angažovani u sprovođenju finansijskih istraga samo su osnovni preduslovi njihove uspešnosti. Osim pomenutih, moguće je identifikovati još niz faktora objektivne ili subjektivne prirode, koji mogu imati uticaja na uspešnost u realizaciji finansijskih istraga, a koji su pomenuti u radu. Posebnu pažnju, naročito u kontekstu društava s nedovoljno razvijenim institucijama sistema i upitnom vladavinom prava zaslužuje faktor volje. Naime, poznavanje propisa i sposobnost njihove primene obično se podrazumevaju na strani aktivnih učesnika finansijskih istraga, ali se pomenuti faktor javlja kao ključni element koji može značajno uticati na uspeh istraživanja i učiniti da sprega prethodno navedenih elemenata zaista i da očekivane rezultate. Zbog toga je poželjno da opšti interes, predstavljen u normativnom okviru, bude u saglasnosti s preovlađujućim uverenjima istražnih subjekata, tj.

neophodno je da ovi subjekti imaju visok stepen uverenosti u svrhu i ispravnost onoga što rade. U suprotnom rezultati će izostati, a normativni okvir će se pokazati praznom formom, bez smisla i sadržine.

7. Literatura

1. Бановић, Б., Лајић, О. (2008). Улога полиције у поступку утврђивања имовинске користи стечене извршењем кривичних дела. *Ревија за кривиминологију и кривично право*, 46(2), 71-87.
2. Bell, R.E. (2000). Proving the Criminal Origin of Property in Money-Laundering Prosecutions, *Journal of Money Laundering Control*, 4(1), 12-25.
3. LeBeuf, M.-E. (2001). *Organized Crime and Cybercrime Criminal Investigations and Intelligence on the Cutting Edge*. Ottawa: Police Sciences School, Canadian Police College.
4. Bowles, R., Faure, M., Garoupa, N. (2000). Economic analysis of the removal of illegal gains. *International Review of Law and Economics*, 20 (2000), 537-549.
5. Бошковић, Г., Маринковић, Д., (2010). Финансијске истраге у сузбијању организованог криминала. *НБП – Журнал за криминалистику и право*, 2(XV), 87-100.
6. Vettori, B. (2006). *Tough on Criminal Wealth - Exploring the Practice of Proceeds from Crime Confiscation in the EU*. Dordrecht: Springer.
7. Голобинек, Р., Вуичић, А., Трнинић, Д., Богић, Ј., Миловановић, М. (2006). *Финансијске истраге и одузимање имовине стечене кривичним делима – приручник за припаднике полиције и правосуђа*, Стразбур: Савет Европе.
8. Илић, Г. П., Бановић, Б. (2007). Међународни стандарди одузимања имовине стечене криминалом и домаће законодавство, *Правна ријеч*, IV(12), 299-317.
9. Laudati, A. (2007). Il sistema di contrasto alla ricchezza illecita nella legislazione europea. *International Conference on Asset Forfeiture*. Belgrade: Special Prosecutor's Office Belgrade, US Department of Justice OPDAT & US Embassy of Belgrade, OSCE – Mission to Serbia.
10. Levi, M., Osofsky, L. (1995). *Investigating, seizing and confiscating the proceeds of crime*, London: Home Office Police Department.
11. Manning, G. A., (2005). *Financial Investigation and Forensic Accounting*. Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group.
12. Милосављевић, Б. (1997.) *Наука о полицији*. Београд, Полицијска академија.
13. Nelen, H. (2004). Hit them where it hurts most? – The proceeds-of-crime approach in the Netherlands. *Crime, Law & Social Change*, 41(5), 517-534.
14. Prichard, S. (2007). A suggested methodology for estimating the value of criminal assets available for seizure. У: *Organised crime: revenues, economic and social costs, and criminal assets available for seizure - Home Office Online Report 14/07 (52-77)*. London: Home Office.
15. Schneider, S., Hurst, C. (2008). Obstacles to an integrated, joint forces approach to organized crime enforcement – A Canadian case study. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 31(3), 359-379.
16. Council of Europe (2005). *Organised crime situation report 2005 – Focus on the threat of economic crime*. Strasbourg: Council of Europe.

POLICE SUBCULTURE'S IMPACT ON THE EFFICIENCY OF FINANCIAL INVESTIGATIONS⁶

Summary

The overall progress of society, as well as socially damaging phenomena which society confronts in an institutional manner, is increasing and complicating the police apparatus. However, in the context of dealing with activities aimed at gathering information and evidence related to criminal offenses, including offenses in the sphere of organized crime and corruption, and research trends of property acquired with those works, takes special attention to the role of the Criminal Investigation Department, or its organizational units specialized in the fight against organized crime, or other specialized bodies. The interactions of various factors within the police service and outside, which find the origin of activity in the same mission, are a potential source of disagreement, and it emphasizes the characteristics of the police profession, and the associated subculture. This paper analyzes the general characteristics of the police profession that can have repercussions on the efficiency of financial investigations and the necessary conditions that favor their success, and processes in which police officers involved in financial investigations are exposed to, in order to improve efficiency. Also, the paper identifies other circumstances, at the strategic and operational level, which can significantly affect the results achieved in the investigation process.

Good cooperation among the subjects of criminal and financial investigations, starting financial investigations immediately after getting information about the crime and the assets obtained, and specialization of investigative subjects are only basic elements needed for success in financial investigations. Besides these, it is possible to identify a number of objective or subjective factors, which may affect the success of the implementation of financial investigations, which are mentioned in the paper. Special attention, especially in the context of societies with underdeveloped institutions and the questionable rule of law, deserves the will factor. Aforementioned factor emerges as a key element that can significantly affect the success of the research team, and indeed the expected results. It is therefore desirable that the general interest, presented in the normative framework, is consistent with the prevailing beliefs of research subjects, i.e. it is essential that these entities have a high degree of belief in the purpose and validity of what they do. Otherwise, the results will be absent, and the regulatory framework will appear as an empty form, without meaning and content.

⁶ This paper is the result of the realisation of the Scientific Research Project entitled „Development of Institutional Capacities, Standards and Procedures for Fighting Organized Crime and Terrorism in Climate of International Integrations“. The Project is financed by the Ministry of Education and Science (No 179045), and carried out by the Academy of Criminalistics and Police Studies in Belgrade (2011–2014).

THE TECHNOLOGY OF FORENSIC EXAMINATION OF BURNED COPPER CORD

Veljko Milašinović¹

Faculty of Mechanical Engineering, University of Belgrade

Nikola Milašinović²

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: Technical forensics is a very broad scientific field. This paper reports one of its aspects, which refer to the testing of electrical conductors following a fire in order to identify the real cause of its appearance, namely providing information whether or not the electric cord damage caused the fire and to offer contribution to the authorities. For this purpose, sectional tests of copper electric cord were conducted using microstructure optical microscope as well as X-ray diffraction analysis. The sample preparation process has been also described. The interpretation of the obtained results with the adopted conclusions based on the above-mentioned tests was presented. Based on these analyses, it was concluded that there was a local melting of the conductors influenced by high temperatures achieved in oxygen atmosphere, and that melting was apparent within all samples.

Keywords: forensics, optical microscopy, X-ray diffraction analysis.

1. Introduction

Technical forensics as a multidisciplinary science is directly related to the technological development and therefore requires continuous training and research, as well as brand new equipment. It is difficult to discover and prove crimes, particularly in the terms of evidence (Maksimović et al., 1998). The main objective is to obtain as accurate results as possible on the basis of which it is possible to draw more certain conclusions. The

¹ Veljko Milašinović, Mašinski fakultet, Univerzitet u Beogradu

² Nikola Milašinović, Kriminalističko-policijska akademija, e-mail: nikola.milasinovic@kpa.edu.rs

main objective of each analysis is risk mitigation, and depending on the parameters that characterize it, there is a wide choice of available methodologies (Mašković, 2009).

Rapid technological and scientific development leads to new physicochemical and chemical methods, which have become very efficient in the process of detecting and solving various criminal events (Maksimović et al., 1998; Mašković et al., 2009). Modern technical forensics has allowed the elimination of such doubts. Results obtained by forensic tests are often the only evidence regarding the aforementioned events. These results often determine the nature of the event uniquely, so there is no room for any attempt of manipulation, which simplifies further proceeding steps of the Ministry in charged. In addition to the basic methods used in modern crime laboratories (Cox et al., 2000; Cengiz et al., 2004; Kruesemann, 2009; Lendev & Virkler, 2009), commonly used techniques are microstructural analysis using optical microscopy, X-ray diffraction and X-ray analysis (Rendle, 2003; Ruffell & Wiltshire, 2004). The data obtained, with the help of forensic procedures, can assist in gathering the necessary information to solve the task. The choice of methods for identification itself and detailed characterization of this material is very important, along with necessary evidence revealed and mandatory testing in practice (Maksimović et al., 1998).

The aim of this paper is to bring technology of electrical conductors and in regard to this to reveal if the fire at the time of installation was under voltage, or whether it was a short circuit that caused the fire. A fire caused by a short circuit in the electrical installation is one of the most frequently cited reason for that kind of accidents, beyond which often human carelessness, envy, greed and so on was hidden.

2. Experimental Sample Analysis

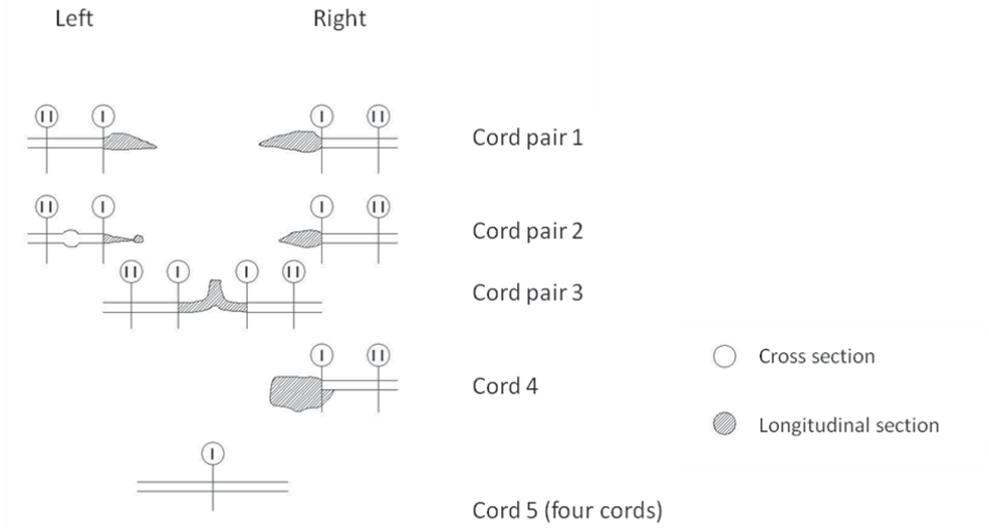
The obtained samples for the analysis were copper cords of the mean diameter of 1.4 mm and in length of about 23 cm. Prior to performing the microstructural analysis, the visual inspection of cords were carried out, and it was observed that all the samples were heavily oxidized.

Prior to any experiment, it is necessary to prepare the sample, which is just as important as the test itself. The sample preparation for metallographic examination begins with sampling itself. It is necessary to form and customize the size of the investigated sample to the conditions of the next phase. Applying the diamond saw (chosen as small as possible cutting width, optimally about 0.3 mm) one cuts off the sample, with mandatory water cooling in order to avoid structure deformation along the cut. Two cross-sections along the conductor were made, approximately at 25 mm and 35 mm of the fused cord tops. Sharp edges need to be rounded in order to avoid damage of the polishing grit. Longitudinal sections were made from fused cord tops by grinding using SiC papers. In addition, Al_2O_3 with 15-30% of Fe_2O_3 and Al_2O_3 can be used with mandatory cooling in order to avoid possible change in the structure if the sample was heated.

The obtained samples are dipped in two-component cold-hardening acrylate and are prepared by grinding with SiC papers of 100-240 fineness (0.149 to 0.062 mm grain size). The process begins using the roughest paper while the pattern runs in the same plain axis and in both directions while on the surface does not remain grinded only in that direction. Then the sample is carefully cleaned and the process is repeated with a finer paper in the direction perpendicular to the previous one, until the scratches of previous drilling are lost. The process is repeated using finer papers (Đorđević & Vukićević, 1994). Mechanical preparation is completed by polishing which removes sanding scratches and until the gloss

surface is achieved (Đorđević & Vukićević, 1994). Polishing is made with discs coated in fabrics with the mandatory use of alumina (Al_2O_3 and MgO) or diamond paste.

After mechanical preparation, electrolytic etching of surfaces is applied, in order to expose the structure. Polished metallographic sample is immersed in a solution of HNO_3 in methyl alcohol in the ratio of 1:2 at a voltage of 20V and current of 150 mA for 20 s after which the sample is rinsed with distilled water and alcohol, and then dried with paper and in hot air.

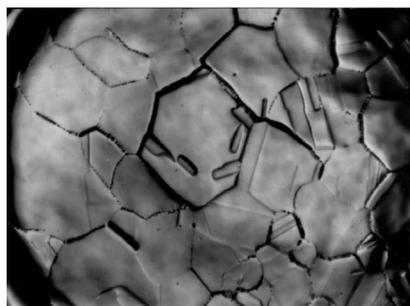

Scheme of the analyzed samples

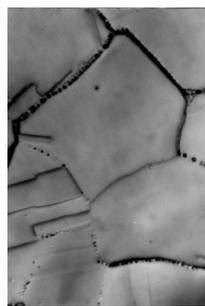
3. Results and Discussion

3.1 Results Obtained by Optical Microscopy

Figures 1 show an overview of the microstructure of the first pair of cords. If the attention to the cord cross-sections which make pairs was paid, it was noted that large and polygonal grains appear. It is also evident in grains, twins that are characteristic of the annealed structure. At the grain boundaries, some globular inclusions were pronounced. On longitudinal sections the dendrite structure is apparent, i.e. the structure formed by melting and solidification of metallic conductors. The dark microconstituent that was isolated during the curing process exists in the interdendritic space. The figure also denotes the sharp line between the structures, appeared as a result of melting and solidification of grain that were under the influence of high temperature.

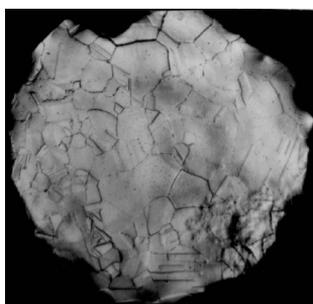

a)

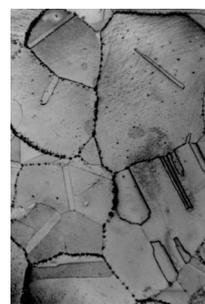

b)

Figure 1.1: *The microstructure of the first cross section of the left part of cord 1 with a magnification of a) 112 b) 224*

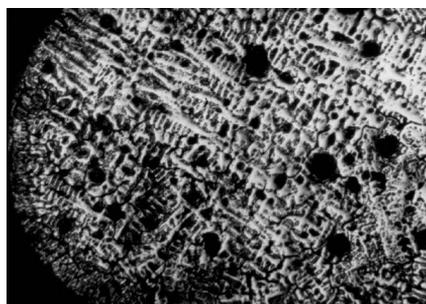

a)

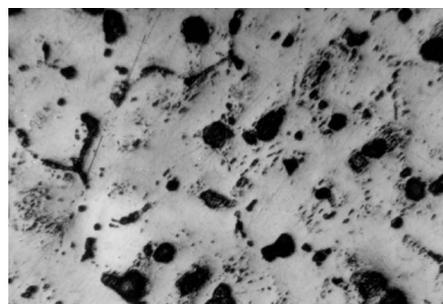

b)

Figure 1.2: *The microstructure of the second cross section of the left part of cord 1 with a magnification of a) 84 b) 224*

a)

b)

Figure 1.3: *The microstructure of the longitudinal section of the left part of the cord 1 with a magnification of a) 56 b) 224*

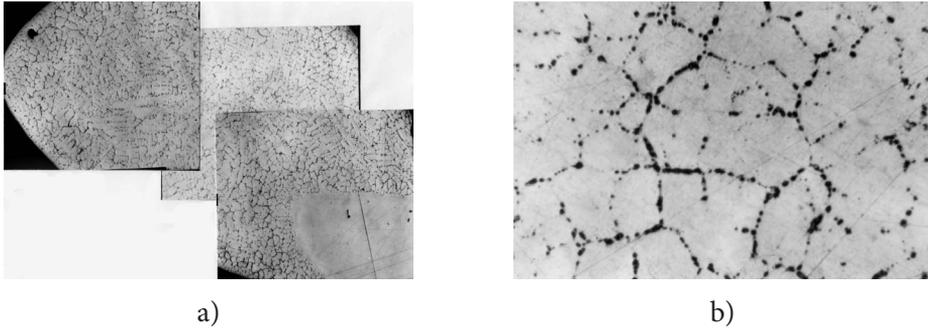

Figure 1.4: *The microstructure of the longitudinal section of the right part of the cord 1 with a magnification of a) 56 b) 224*

The microstructure of the second pair of cords is not significantly different from the first pair of cords, which was confirmed in Figures 2.1 and 2.2, which show the grains after the effect of high temperature and the dendrite structure formed by melting and solidification. However, Figure 2.3 shows the reduction in the section behind the hardened metal droplets, regarding the termination of conductors after the separation of the drop.

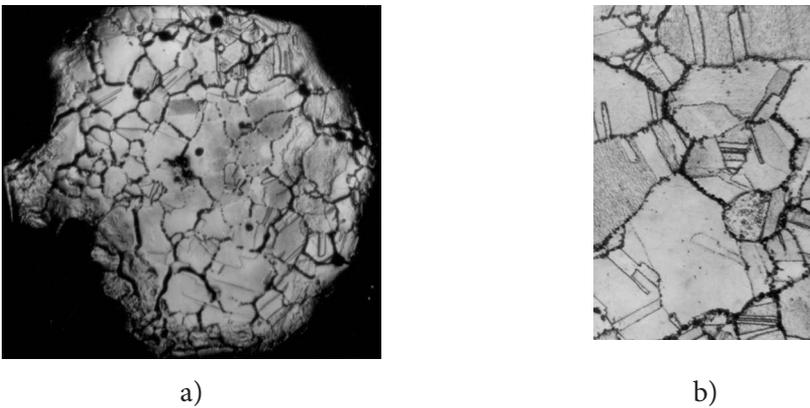

Figure 2.1: *The microstructure of the cross section of the left part of cord 2 with a magnification of a) 84 b) 224*

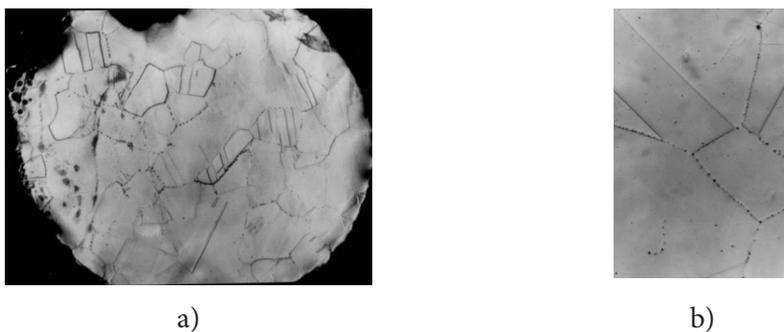

Figure 2.2: *The microstructure of the cross section of the right part of cord 2 with a magnification of a) 84 b) 224*

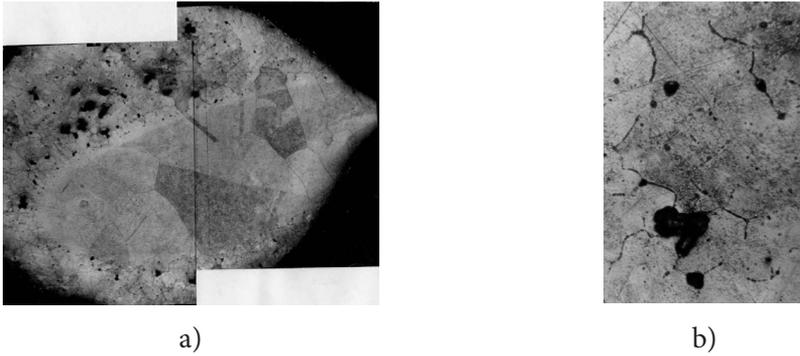

Figure 2.3: *Microstructure of droplet separated from the top left part of cord 2 with a magnification of a) 56 b) 224*

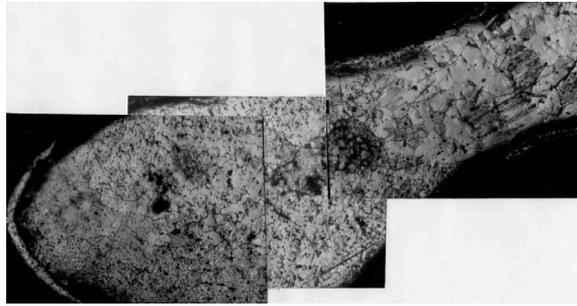

Figure 2.4: *The microstructure of the longitudinal section of the right part of cord 2 with a magnification of 56*

Cross section of twisted pair cord 3 (Figure 3) shows large polygonal grains with inclusions. On longitudinal section it can be seen that there has been a merging of the two conductors as well as that the structure is dendritic. There is a noticeable difference in the size of dendritic branches as well as in the quantity of interdendritic microconstituents within the width of longitudinal section.

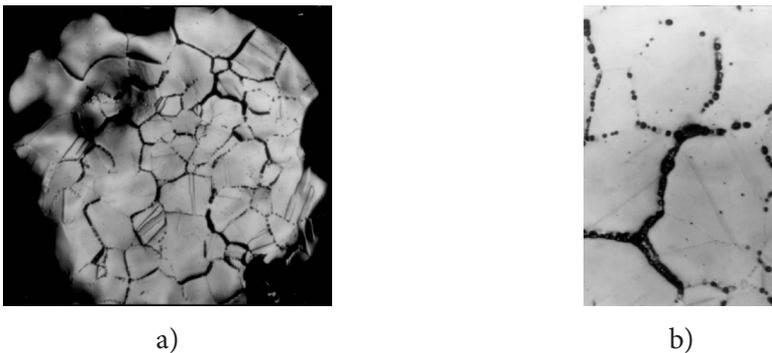

Figure 3.1: *The microstructure of the first cross section of cord 3 with magnification of a) 84 b) 336*

Figure 3.2: *The microstructure of the longitudinal section of cord 3 with magnification of a) 56 b) 224*

On cross section of cord 4, grains are irregular and roughed. Globular inclusions in the structure are visible at the edges of cord 4, which is different from the others. It is a structure formed by annealing cast and not deformed structure, as is the case with other cords. This is even more evident in the second cross section. Longitudinal section shows the cord together with fused material (Figures 4). Dendrites of fused materials, diffusion zones and large polygonal cord grains are observed. Cord grain edges are very bold, which indicates the beginning of the local cord melting. Segregation presence in dendrites of the fused material indicates that this material is solid solution based on copper.

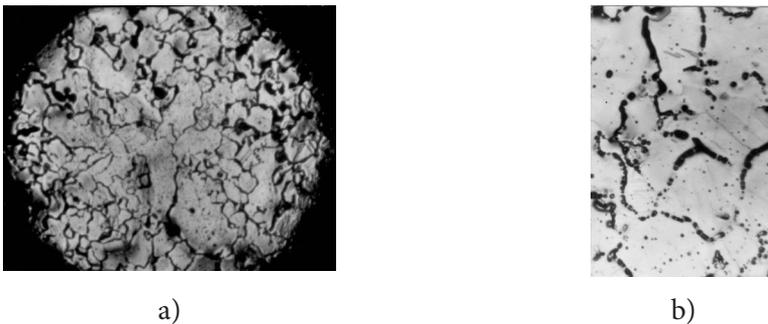

Figure 4.1: *The microstructure of the cross section of cord 4 with magnification of a) 56 b) 336*

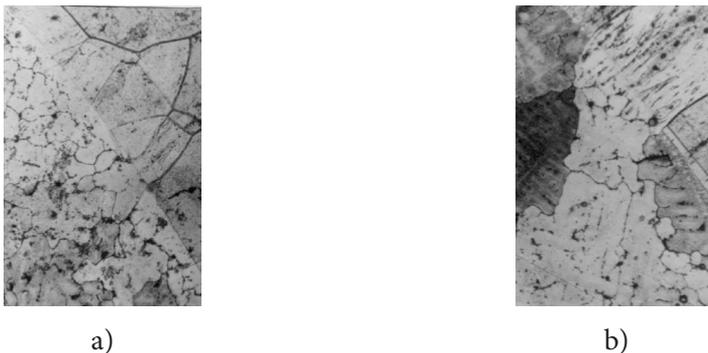

Figure 4.2: *The microstructure of the longitudinal section of cord 4 with magnification of a) 56 b) 336*

The microstructure of the sample cut out from one of the cords (all 4 cords show the same structure) is shown in Figure 5. Polygonal grains with double annealing and single inclusions at grain edges are observed.

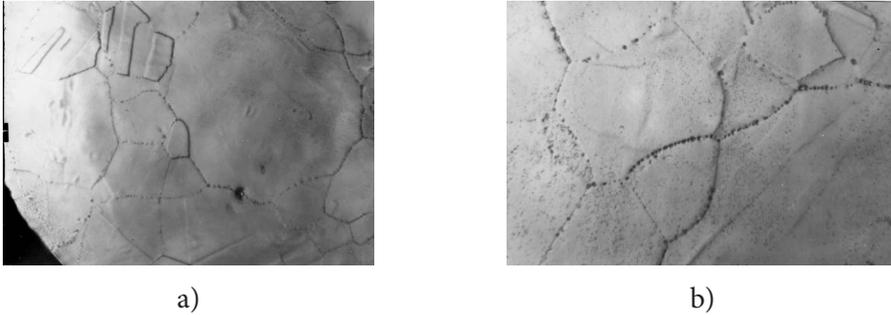

Figure 5: *The microstructure of the cross section of cord 5 with a magnification of a) 112 b) 224*

3.2 Results Obtained By X-Ray Analysis

Figure 6 shows the radiographs of examined cords. Depending on the cords, except a reflection of Cu, reflections of Cu_2O , Pb and solid solution based on Cu were detected. Pb is present in the cords labeled 1 and 4 while Cu_2O was detected in cords 3 and 4. As the reflections (peaks) for Cu_2O and Pb are matching, perhaps a reflection of Cu_2O is present in the sample cord 1, especially as this phase is observed in micrograph of this sample cord. Solid solution based on Cu is present in the sample fourth cord.

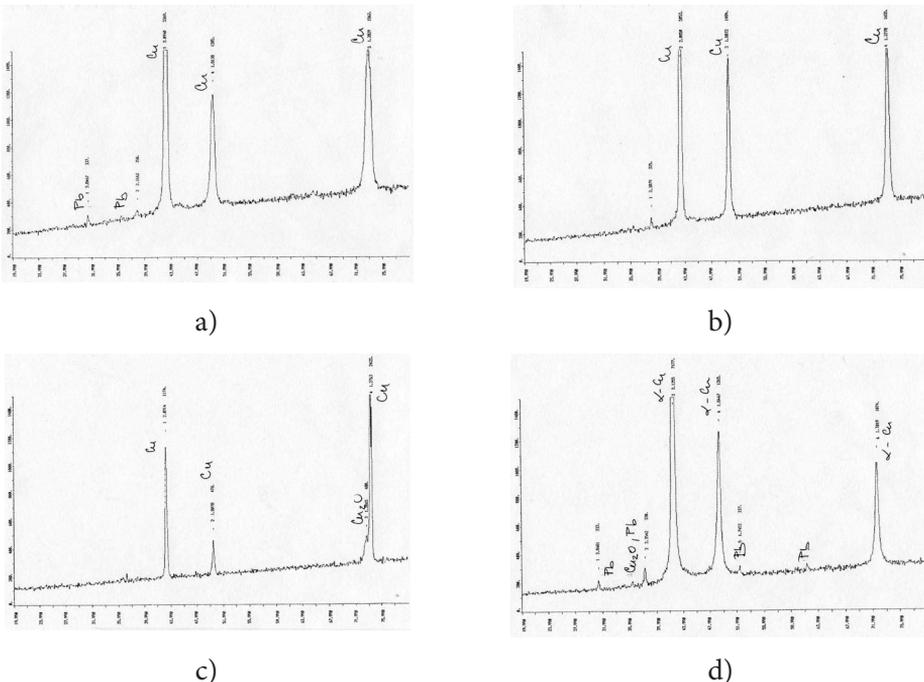

Figure 6: *Radiographs of a) cord 1, b) cord 2, c) cord 3 and d) cord4*

The microstructure of the cord possesses two different structures, the structure formed by melting and solidification and the structure emerged upon high-temperature annealing. At the cord tips, a dendrite structure appears, i.e. structure that was formed by melting and solidification of the copper cord. Microconstituents that is present in the interdendritic gap is dual eutectic of Cu-Cu₂O type. In order to reach the conductor melting, the temperature had to exceed 1083 °C (Đorđević, 2000), and to form a Cu-Cu₂O eutectic, the atmosphere around the conductor had to be rich in oxygen so it could diffuse in the liquid metal. The absence of oxygen, i.e. Cu₂O in grains between melted material and grains themselves, can be explained by the large difference in the solubility of oxygen in liquid and solid copper (Hansen, 1958). This probably indicates that the oxygen, except from the atmosphere, also diffused from a solid to a liquid metal during solidification.

Large polygonal grains are approximately two orders of magnitude larger than the grains in the commercial cord of the same cross section. The grains are not uniform in size and annealing twins are present which indicates that these grains grown under the influence of temperature. The presence of globular inclusions of Cu₂O along the grain edges indicate the diffusion of oxygen upon heating as well as that the temperature of conductor was above 375 °C (Hansen, 1958), the temperature above which the Cu₂O is stable, and probably even above 600 °C, above which the oxygen shows significant diffusion coefficient (Smithells, 1967) in solid copper.

The microstructure of the labeled 4 conductor has grains that are formed by melting, solidification and high-temperature annealing of dendrites in the presence of oxygen. This indicates that this cord was heated to a higher temperature than the other tested cords. The presence of Pb in the radiograms of the cord 1, and especially of the cord 4, indicates the type of material fused to the cord labeled 4, which is probably fused hard brass with a lead content up to 2 % (Schumann, 1981). The fact that Zn vapors at temperatures above 907 °C (especially above 1000 °C) and that its vapors immediately react with oxygen forming ZnO and that the conductor temperature exceeded 1083 °C at spots of local melting, suggests that most of the Zn evaporated, thus explaining its absence as well as the presence of a solid solution based on Cu and Pb on radiographs. The presence of Pb is explained by its vaporization temperature of 1750 °C (Davis, 2001), which also shows that the temperature has not reached that value.

4. Conclusion

The local melting of the conductors when high temperatures were applied was apparent. The presence of Cu-Cu₂O eutectic in the conductor structure indicated that the melting occurred in an atmosphere that contained oxygen. Melting was observed in all 4 cord pairs. All tested conductors had coarse grain structure of Cu₂O inclusions at grain edges, indicating that the conductors were at a temperature higher than 375 °C and in an atmosphere that contained oxygen. Conductor 4 was exposed to the temperatures higher than the other three conductors. The material that was found fused to the conductor 1 and conductor 4 was probably a hard brass according to the lead residues.

From the above, it was concluded that there was no fire at the time of conductors melting, since the atmosphere was rich in oxygen, which was able to bind to molten copper. Otherwise the oxygen would be consumed during combustion which would prevent the formation of Cu₂O. This confirms that the melting of the conductors was due to a short circuit, i.e. that the installation was under voltage at the time of the fire.

5. References

1. Cengiz, S., Karaca, A. C., & Akir, I. C. (2004). SEM/EDS analysis and discrimination of forensic soil. *Forensic Sci. Int.*, 141, 33-37.
2. Cox, R. J., Peterson, H. L., Yong, J., Cusik, C., & Espinoza, E. O. (2000). The forensic analysis of soil organic by FTIR. *Forensic Sci. Int.*, 108, 107-116.
3. Davis, J.R. (2001). *Copper and copper alloys*. Ohio, USA: ASM International.
4. Đorđević, V. (2000). *Mašinski Materijali – Prvi deo*. Belgrade: Faculty of Mechanical Engineering, University of Belgrade.
5. Đorđević, V., & Vukićević, M. (1998). *Mašinski materijali, praktikum za vežbe – prvi deo*. Belgrade: Faculty of Mechanical Engineering, University of Belgrade.
6. Hansen, M. (1958). *Constitution of Binary Alloys*. New York, USA: McGraw-Hill.
7. Kruesemann, H. (2009). Innovations in Scanning Electron Microscopy Preserve Sample Integrity and Validity in Forensic Analysis. *Forensic magazine*.
8. Maksimović, R., Bošković, M. V., & Todorić, U. (1998). *Metode fizike, hemije i fizičke hemije u kriminalistici*. Belgrade: Police Academy.
10. Mašković, Lj. (2009). Forenzički metodi u teoriji rizika. *NBP: Journal of Criminalistics and Law*, 1, 13-32.
11. Mašković Lj., Radovanović R., & Bjelovuk I. (2009). Prevencija eksplozija i požara u objektima mogućih terorističkih napada. *NBP: Journal of Criminalistics and Law*, 3, 1-21.
12. Rendle, D. F. (2003). X-ray Diffraction in Forensic Science. *Rigaku J.*, 19(2), 11-22.
13. Ruffell, A., & Wiltshire, P. (2004). Conjunctive use of quantitative and qualitative X-ray diffraction analysis of soil and rocks for forensic analyses. *Forensic Sci. Int.*, 145, 13-23.
14. Schumann, H. (1981). *Metalografija*. Belgrade: Faculty of Technology and Metallurgy, University of Belgrade.
15. Smithells, R. (1967). *Metals Reference Book. Vol 2*. London.

TEHNOLOGIJA FORENZIČKOG ISPITIVANJA BAKARNE ŽICE NAKON POŽARA

Rezime

Tehnička forenzika je jako široka naučna oblast. U ovom radu će se govoriti o jednom njenom segmentu koji se odnosi na ispitivanje električnih provodnika nakon požara, u cilju otkrivanja njegovog stvarnog uzroka, tj. prihvatanja ili odbacivanja kvara na elektoinstalacijama kao uzroka požara i pribavljanja informacija istražnim organima za rašavanje postavljenog zadatka. U tu svrhu su izvršena mikrostrukturna ispitivanja preseka bakarne žice korišćenjem optičkog mikroskopa i rendgenostrukturalna analiza istih. Opisan je, takođe, i proces pripreme uzoraka kao i tumačenje dobijenih rezultata sa zaključcima donesenim na osnovu pomenutih rezultata ispitivanja. Na osnovu urađenih analiza je zaključeno da je došlo do lokalnog topljenja provodnika pod dejstvom visoke temperature u atmosferi kiseonika, a topljenje je uočeno kod svih ispitivanih uzoraka.

OSTVARIVANJE PRAVA POLICIJSKIH SLUŽBENIKA NA DODATKE NA PLATU

Velisav Marković¹

Poslovni fakultet Valjevo, Univerzitet Singidunum

Sažetak: Policijski službenici su državni službenici. Njihova prava iz radnog odnosa se štite pred sudom opšte nadležnosti kada je u pitanju naknada štete, i pred Upravnim sudom kada su u pitanju ostala prava. U radu je obrađena sudska praksa pri zaštiti individualnih prava policijskih službenika iz radnog odnosa. Obrađena je sudska zaštita, problemi koji se pojavljuju pred sudovima opšte nadležnosti i upravnim sudovima, kao i zaštita prava pred Ustavnim sudom povodom ostvarivanja prava na dodatke na platu za prekovremeni rad, rad noću i rad na dane praznika. Imajući u vidu sudske prakse, autor u radu postavlja opravdano pitanje – da li policijski službenici uopšte mogu ostvariti svoja prava iz radnog odnosa.

Ključne reči: policijski službenici, zaštita prava, dodaci na platu, problemi u sudskoj praksi.

1. Uvod

Policija obavlja zakonom utvrđene policijske i druge poslove, pruža podršku vladavini prava u demokratskom društvu i odgovorna je za ostvarivanje bezbednosti u skladu sa zakonom. Obavljanjem policijskih poslova, policija svima pruža zaštitu njihovih prava i sloboda. Prilikom pružanja zaštite, policija pojedina prava i slobode može ograničiti samo pod uslovima i na način utvrđen Ustavom i zakonom.² Međutim, postavlja se pitanje kako se štite prava policijskih službenika s obzirom na to da su oni obavezni da svima drugima pružaju zaštitu njihovih prava i sloboda. Dosadašnja sudska praksa, nažalost, pokazuje da su prava policijskih službenika iz radnog odnosa najugroženija i da ih oni vrlo teško mogu ostvariti, ili gotovo nikako.

¹ doc. dr Velisav Marković, Poslovni fakultet Valjevo, Univerzitet Singidunum, e-mail: vmarkovic@singidunum.ac.rs

² Zakon o policiji („Sl. glasnik RS“, br. 101/2005, 63/2009, 92/2011), član 1. stav 2. i 3.

Državni službenik je lice čije radno mesto se sastoji od poslova iz delokruga organa državne uprave.³ Policijski službenici su državni službenici i na njih se primenjuje Zakon o državnim službenicima. Pored ovog zakona, na prava policijskih službenika se primenjuju i Zakon o policiji kao poseban zakon i Poseban kolektivni ugovor za policijske službenike.⁴

O pravima i dužnostima državnog službenika odlučuje rukovodilac rešenjem, ako zakonom ili drugim propisom nije drugačije određeno. Rukovodilac može pismeno da ovlasti državnog službenika koji ima stečeno visoko obrazovanje na studijama drugog stepena (diplomske akademske studije – master, specijalističke akademske studije, specijalističke strukovne studije), odnosno na osnovnim studijama u trajanju od najmanje četiri godine i najmanje pet godina radnog iskustva u struci, da umesto njega odlučuje o pravima i dužnostima državnih službenika. Pri odlučivanju o pravima i dužnostima državnog službenika primenjuje se zakon kojim se uređuje opšti upravni postupak, izuzev kod odlučivanja o odgovornosti za štetu.⁵

Rešenje o pravima i obavezama rukovodioca policijski službenici moraju najpre pobijati žalbom u upravnom postupku, pa tek onda tužbom u upravnom sporu.⁶ Sporove za naknadu štete policijski službenici vode pred sudom opšte nadležnosti u parničnom postupku.

Za zaštitu ustavom zajemčenih prava, policijski službenici mogu ostvariti ustavnosudsku zaštitu po ustavnoj žalbi pred Ustavnim sudom.⁷

U radu će biti reči o sudskoj praksi i problemima u ostvarivanju prava policijskih službenika, i to prava na dodatke na platu za prekovremeni rad, rad noću i rad na dane državnih praznika.

2. Ostvarivanje prava na dodatke na platu za prekovremeni rad, rad noću i rad na dane državnih praznika

2.1 Ostvarivanje prava pred sudom opšte nadležnosti

Više hiljada policijskih službenika podnelo je sudu opšte nadležnosti tokom 2006. godine (pre početka primene Zakona o državnim službenicima, koji je počeo da se primenjuje od 1.07.2006. godine), tužbe protiv Republike Srbije, Ministarstva unutrašnjih poslova, radi isplate dodatka na platu za prekovremeni rad, rad noću i rad na dane državnih praznika, koji im nisu isplaćivani. Naime, svi policijski službenici su primali platu za 174 sata mesečno, bez obzira na to koliko su radili prekovremeno (neki i preko 240 sati mesečno), noću ili na dane praznika.

Po navedenim tužbama, Opštinski sud u Valjevu je presudom P1. broj 861/06 od 16.04.2007. godine⁸ usvojio tužbeni zahtev tužilaca i obavezao tuženu Republiku Srbiju,

³ Zakon o državnim službenicima (*“Službeni glasnik RS”*, br. 79/2005, 81/2005, 83/2005, 64/2007, 67/2007, 116/2008, 104/2009), član 2.

⁴ *“Službeni glasnik RS”*, br. 18/2011

⁵ Zakon o državnim službenicima, član 140.

⁶ Vidi više u Zoran Ivošević, Razgraničenje i problemi nadležnosti u zaštiti prava po osnovu rada, *Pravni zapisi*, broj 2/2011, str. 447-466. Ruža Urošević, Upravnosudska zaštita prava državnih službenika, *Izbor sudske prakse*, broj 7-8/2011, str. 13-16.

⁷ Vidi Dragiša Slijepčević, Ustavna žalba u funkciji zaštite prava iz radnih odnosa, u: Zoran Ivošević (redaktor), „Izvori, ostvarivanje i zaštita prava iz radnog odnosa“, *Glosarijum*, 2009. str. 51-66, Ustavna žalba u sferi radnih odnosa, u: Zoran Ivošević (redaktor), „Zaštita prava u oblasti rada“, *Glosarijum*, 2011. str. 48-71.

⁸ Sve presude i odluke Ustavnog suda navedene u radu nalaze se u arhivi autora ukoliko nije naveden izvor.

MUP RS, PU Valjevo, da tužiocima isplati novčane iznose sa zakonskom zateznom kamatom na ime dodataka na platu za prekovremeni rad, rad noću i rad na dane državnih praznika. Međutim, Okružni sud u Valjevu je stavom 2 izreke presude Gž1. 394/07 od 31.10.2007. godine, preinačio presudu Opštinskog suda u Valjevu i odbio tužbeni zahtev tužilaca za isplatu dodataka na platu za prekovremeni rad, rad noću i rad na dane državnih i verskih praznika za period od decembra 2005. do juna 2006. godine, odnosno za period važenja Zakona o policiji, a usvojio za period važenja Zakona o unutrašnjim poslovima.⁹ Rešavajući po ustavnim žalbama policijskih službenika, Ustavni sud Republike Srbije doneo je Odluku broj UŽ. 292/2008 od 18.05.2010. godine, kojom je usvojio ustavnu žalbu i utvrdio da je stavom 2 izreke presude Okružnog suda u Valjevu, Gž1. 22/08 od 21. januara 2008. godine, povređeno pravo podnosioca ustavne žalbe na pravičnu naknadu za rad, a koje je zajemčeno odredbom člana 60, stav 4 Ustava Republike Srbije. Navednom odlukom poništena je presuda Okružnog suda u Valjevu, Gž1. 22/08 od 21. januara 2008. godine i određeno da Apelacioni sud u Beogradu donese novu odluku. Takođe, određeno je da Odluka ima pravno dejstvo i prema licima koja nisu podnela ustavnu žalbu, a nalaze se u istoj pravnoj situaciji, saglasno odredbi člana 87 Zakona o ustavnom sudu.

U svojoj Odluci, UŽ. 292/08, Ustavni sud je ocenio da su se „na plate zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih poslova, uključujući i dodatke na platu i nakon stupanja na snagu Zakona o policiji primenjivale odredbe do tada važećih propisa, a sve do donošenja akta o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u skladu sa novodonetim zakonom i rešenja o raspoređivanju na konkretno radno mesto na osnovu tog akta, pri čemu je Zakon, u odredbi člana 195 odredio rok od godinu dana od dana stupanja na snagu ovog zakona za donošenje novog opšteg akta i pojedinačnih rešenja državnim službenicima u Ministarstvu, a kojima se prilikom raspoređivanja na radna mesta utvrđuju i koeficijenti za obračun plata, saglasno Zakonu.“

Prema oceni Ustavnog suda, Okružni sud u Valjevu je pogrešno primenio odredbe Zakona o policiji, kada je u stavu 2 izreke osporene presude usvojio žalbu tužene i preinačio presudu Opštinskog suda u Valjevu. Polazeći od rešenja koja su sadržana u prelaznim i završnim odredbama Zakona o policiji, kao i činjeničnog stanja utvrđenog u osporenoj presudi, iz koga sledi da podnosiocu ustavne žalbe i drugim tužiocima u predmetnom postupku nisu odmah po stupanju na snagu Zakona doneta rešenja o raspoređivanju na radno mesto saglasno tom zakonu, te činjenice da faktički, a ni pravno nije postojala mogućnost da istog dana kada je stupio na snagu navedeni zakon bude donet i stupi na snagu i opšti akt o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta, imajući u vidu propisanu proceduru za donošenje ovog opšteg akta, a posebno nije bilo moguće da istog dana na osnovu tog akta budu doneta i pojedinačna rešenja o raspoređivanju svakog pojedinačnog službenika na radno mesto, Ustavni sud je ocenio da je drugostepeni sud pogrešno našao da podnosilac ustavne žalbe i drugi tužiocima nemaju pravo na isplatu dodataka na platu za traženi period, jer im je od dana stupanja na snagu Zakona o policiji takav rad vrednovan kroz uvećanje osnovnog koeficijenta.

Nakon ove Odluke Ustavnog suda policijski službenici su podneli predlog za ponavljane parničnog postupka.

U vezi s tim, Apelacioni sud u Beogradu doneo je Rešenje Gž1. 6423/10 od 17.12.2010. kojim je ukinuo presudu Okružnog suda u Valjevu Gž.1 394/07 od 31.10.2007. godine u stavu II izreke i presudu Opštinskog suda u Valjevu P1. 861/06 od 16.04.2007. godine u delu stava I izreke, i uputio je Osnovnom sudu u Valjevu na ponovno suđenje.

Osnovni sud u Valjevu je presudom 3 P1. 86/11(2006) od 13.04.2011. godine usvojio tužbeni zahtev policijskih službenika protiv Republike Srbije, MUP RS, PU Valjevo na ime neisplaćenih dodataka na platu za prekovremeni rad, rad noću i rad na dane

⁹ „Sl. glasnik RS“, br. br. 44/91, 79/91, 54/96, 25/2000, 8/2001 i 106/2003

državnih i verskih praznika za period od decembra 2005. godine do maja 2006. godine sa zakonskom zateznom kamatom i troškovima postupka. U obrazloženju prvostepene presude Osnovni sud u Valjevu je pravilno zaključio da tuženi u spornom periodu nije primenio odredbu člana 147 Zakona o policiji.

Rešenja o utvrđivanju koeficijenata tužilaca, koja su važila u spornom periodu, doneta su na osnovu Pravilnika o platama i Zakona o unutrašnjim poslovima, kao i Zakona o platama u državnim organima i javnim službama. Takođe je u delu pravnosnažne odluke, koja nije bila obuhvaćena predlogom za ponavljanje postupka, u toku postupka utvrđeno da tužiocima nije plaćen dodatak za prekovremeni, noćni i rad u dane praznika. Pravnosnažno je na osnovu svih izvedenih dokaza utvrđeno da je tuženik postupao suprotno članu 47 Zakona o unutrašnjim poslovima, i uvećanje koje je Zakonom propisano za određene kategorije zaposlenih u MUP-u po osnovu odgovornosti, težine i prirode poslova i zadataka primenio na sve zaposlene, kao i da Zakonom o unutrašnjim poslovima i Pravilnikom o platama nije posebno vrednovan rad u dane praznika, noću i prekovremeni rad. Iz rešenja o koeficijentima tužilaca se jasno vidi šta čini strukturu koeficijenta, odnosno da im je koeficijent određen po članu 2, 3 i 7 Pravilnika o platama zaposlenih u MUP-u. Član 2 Pravilnika o platama utvrđuje koeficijent radnog mesta, član 3 uvećanje koeficijenta radnog mesta od 30%, a član 7 koeficijent za čin, odnosno zvanje. Zaposleni u MUP-u koji ne radi noću, prekovremeno i u dane državnih i verskih praznika ima koeficijent koji se utvrđuje po članu 2, 3 i 5 Pravilnika. Dakle i radnik koji nema nikakvih neredovnosti u radu ima po članu 3 Pravilnika uvećanje koeficijenta, iz čega nedvosmisleno proizilazi da tužiocima kroz uvećanje koeficijenta nije vrednovan rad duži od punog radnog vremena, noćni, kao ni rad u dane državnih praznika.

Tužioci su takođe isticali da Zakon o unutrašnjim poslovima i Pravilnik o platama nisu definisali posebne uslove rada, što je još jedan argument u prilog tvrdnji tužilaca da im nije plaćen prekovremeni, noćni i rad u dane praznika.

Članom 47 Zakona o unutrašnjim poslovima bilo je propisano da se zbog posebnih uslova rada, težine i prirode poslova i zadataka ovlašćenim službenim licima i radnicima na određenim dužnostima obezbeđuju za najmanje 30% uvećana sredstva za plate, u odnosu na sredstva koja se obezbeđuju za ostale radnike Ministarstva, a nigde se ne pominje da su u uvećanja uračunati dodaci na ime prekovremenog rada, rada na dan državnog praznika i rad noću. U toku postupka je kao nesporno utvrđeno da pravo na uvećani koeficijent imaju svi zaposleni u MUP-u, radnici u računovodstvu, šalterski službenici, mehaničari u radionicama i drugi radnici koji po prirodi posla nikada ne rade prekovremeno, na dan praznika ili noću.

Tužioci su isticali da Zakon o unutrašnjim poslovima ne sadrži odredbe kojima se reguliše način obračuna plata zaposlenih u Ministarstvu, već se članom 32 Zakona propisuje da se na zaposlene u Ministarstvu primenjuju propisi o državnoj upravi. Samim tim, na radnike Ministarstva se primenjuje Zakon o radnim odnosima u državnim organima, Zakon o platama u državnim organima, Uredba o naknadama i drugim primanjima zaposlenih u državnim organima i izabranih, odnosno postavljenih lica, odnosno propisi koji su važili u spornom periodu.

Kako je kasnije Zakon o policiji regulisao ovu materiju nije od uticaja za ovaj konkretni spor, s obzirom na to da su Pravilnik o platama zaposlenih i rešenja o utvrđivanju koeficijenata po njemu stupili na snagu i počeli da se primenjuje nakon perioda na koji se odnosi tužbeni zahtev.

Tužioci su ponovo isticali da je pravnosnažno utvrđeno da u periodu primene Zakona o unutrašnjim poslovima tužiocima nisu isplaćeni dodaci za prekovremeni, noćni i rad u dane praznika, a što je utvrđeno veštačenjem od strane veštaka ekonomske struke, koji je prilikom izrade i davanja mišljenja naveo na osnovu kojih rešenja i pravilnika je plata obračunavana. To se odnosi na ceo period potraživanja, bez obzira što je u međuvremenu donet Zakon o policiji, koji tuženik nije primenio.

Takođe, u već navedenoj Odluci, Ustavni sud je ocenio da je drugostepeni sud pogrešno našao da podnosilac ustavne žalbe i drugi tužioci nemaju pravo na isplatu dodataka na platu za traženi period, jer im je od dana stupanja na snagu Zakona o policiji takav rad vrednovan kroz uvećanje osnovnog koeficijenta.

Međutim, i pored svega, Apelacioni sud u Beogradu doneo je presudu Gž1. 3305/11 od 9.04.2012. godine, kojom se preinačuje presuda Osnovnog suda u Valjevu P1. 86/11(2006) od 13.04.2011. godine, i odbija tužbeni zahtev tužilaca kao neosnovan, uz ignorisanje stava i ocene Ustavnog suda Srbije iz Odluke Už. 292/2008 od 18.05.2010. godine i Už. 279/2008. od 28.07.2010. godine i drugih odluka u istoj pravnoj i činjeničnoj situaciji.

Mišljenja smo da u osporenoj presudi Apelacioni sud pogrešno primenjuje materijalno pravo i konstatuje da bi pravno shvatanje Ustavnog suda bilo aktivirano u situaciji da zaposleni u ovoj radnoj sredini nemaju isplaćeno uvećanje plate po osnovu neredovnosti iz naznačenog osnova, a zatim pogrešno navodi da je tužiocima izvršeno uvećanje plate za 30% zbog naznačenih neredovnosti – prekovremenog rada, rada na dan praznika i rada noću, što znači da je tužena strana u celosti ispunila obligaciju prema tužiocima.

Nesporno je utvrđeno u postupku da tužioci nisu primili rešenja po novom Zakonu o policiji, te da samim tim nisu mogli dobiti uvećanje od 30% po osnovu neredovnosti, što je propisano Zakonom o policiji.

Iz navednog proizilazi da je Apelacioni sud u Beogradu, presudom Gž1. 3305/11 od 9.04.2012. godine, povredio pravo na pravičnu naknadu za rad podnosioca ustavne žalbe predviđenu odredbom člana 60 stav 4 Ustava Republike Srbije, uz grubo ignorisanje pravnog stava koji je izražen u Odluci Ustavnog suda Srbije, Už. 279/2008 od 28.07.2010. godine, kao i u drugim odlukama Ustavnog suda.¹⁰

Postavlja se pitanje, zašto Apelacioni sud u Beogradu ne poštuje odluke Ustavnog suda Srbije i da li je u pitanju nestručnost ili nešto drugo?¹¹

Sa druge strane, u istoj činjeničnoj i pravnoj situaciji, Apelacioni sud u Kragujevcu zauzeo je pravni stav da policijski službenici imaju pravo na navedene dodatke na platu i za period važenja Zakona o policiji, kao i po rešenjima donetim na osnovu ovog Zakona. Kao na primer, presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž1. 82/12 od 18.01.2012. godine, kojom je potvrđena presuda Osnovnog suda u Kragujevcu, P1. 4541/10 od 10.11.2011. godine, a kojom je usvojen tužbeni zahtev tužioca protiv Republike Srbije, MUP, PU Kragujevac za isplatu dodataka na platu za prekovremeni rad, rad na dane praznika i rad noću za period od 10.05.2007. godine do 10.05.2010. godine, kao i presuda Osnovnog suda u Kragujevcu 4 P1. 2581/10 od 5.07.2010. godine, koja je potvrđena presudom Apelacionog suda u Kragujevcu Gž1. 3231/10 od 12.01.2011. godine, kojom je usvojen tužbeni zahtev tužioca protiv Republike Srbije, MUP, PU Kragujevac za isplatu dodataka na platu za prekovremeni rad, rad na dane praznika i rad noću za period od 1.11.2003. godine do 1.11.2006. godine. Apelacioni sud u Kragujevcu doneo je na desetine ovakvih presuda. Apelacioni sud u Beogradu doneo je sasvim drugačije odluke u istoj pravnoj i činjeničnoj situaciji. Na primer, presudom Gž1. 4780/11 od 18.01.2012. godine, potvrđena je presuda Osnovnog suda u Šapcu, 1 P1. br. 703/10 od 06.09.2011. godine, kojom je odbijen tužbeni zahtev tužilaca na ime dodataka na platu za period od 1.04.2007. godine do 1.06.2010. godine.

¹⁰ Nižestepeni sudovi su shodno članu 171. Ustava Republike Srbije i člana 104. Zakona o Ustavnom sudu dužni da prihvate pravno shvatanje Ustavnog suda, iz rešenja Vrhovnog kasacionog suda Rev2 834/11 od 03.11.2011. godine, preuzeto sa <http://www.vk.sud.rs/rev2-83411-gradjansko-procesno-pravoponavlanje-postupka-razlozi-za-ponavlanje-postupka-odluka-ustavnog-suda.html> (20.07.2012.).

¹¹ S tim u vezi sudija Apelacionog suda Borivoje Živković smatra da se navedenom shvatanju Ustavnog suda može prigovoriti iz više razloga. Vidi Borivoje Živković, Pravo na uvećanu platu policijskih službenika i primena zakona, *Sudska praksa*, broj 9-10/2010, str. 3-9.

Apelacioni sud u Beogradu u navedenim presudama, kojima preinačava presude Osnovnog suda u Valjevu, konstatuje da postoji različita pravna praksa, ali da navodno nije reč o različitom tumačenju prava koje zadire u povredu ljudskog prava, već o različitim činjeničnim elementima koje opredeljuju prethodno naznačeni razlozi. Sve to navodno iz tri razloga: da se radi o različitim policijskim upravama, da u postupku donošenja odluka nije vršena provera obračuna plata sa stanovišta člana 147 Zakona o policiji, i da sud odlučuje na osnovu stranačke dokazne dispozicije.

Ovo obrazloženje nikako se ne može prihvatiti iz sledećih razloga: Prvo, bez obzira što se radi o različitim policijskim upravama, radi se o primeni istih propisa koji važe za sve policijske službenike, bez obzira na to u kojoj policijskoj upravi rade. Drugo, ne može se vršiti provera obračuna plata sa stanovišta člana 147 Zakona o policiji, kada isti zakon nije primenjen u konkretnim slučajevima i treće, dokazni predlozi stranaka nisu mogli bitno da utiču na ishod sporova, s obzirom na to da je u pitanju prvenstveno primena materijalnog prava.

Očigledno je da je u istim činjeničnim i pravnim situacijama Apelacioni sud u Beogradu doneo odluke koje se razlikuju od odluka Apelacionog suda u Kragujevcu, čime je direktno učinio povredu ljudskih prava – prava na pravično suđenje i jednaku zaštitu prava. Iz tog razloga, ovi slučajevi ponovo su se našli pred Ustavnim sudom Srbije, radi zaštite prava po ustavnoj žalbi.

2.2 Ostvarivanje prava pred Upravnim sudom

Pri odlučivanju o pravima i dužnostima državnog službenika primenjuje se zakon kojim se uređuje opšti upravni postupak, izuzev kod odlučivanja o odgovornosti za štetu po Zakonu o državnim službenicima, koji je počeo da se primenjuje 1.07.2006. godine. Više hiljada policijskih službenika je i po ovom Zakonu podnelo zahtev za ostvarivanje prava na dodatke na platu za prekovremeni rad, rad noću i rad na dane državnih praznika i pokrenulo upravni postupak tražeći ostvarivanje prava za poslednje tri godine, a imajući u vidu zauzeti stav sudova opšte nadležnosti za ostvarivanje prava za vreme važenja Zakona o unutrašnjim poslovima.

Međutim, rukovodioci policijskih uprava su prvostepenim rešenjima odbijali zahteve policijskih službenika, a Žalbena komisija Vlade Republike Srbije je potvrđivala navedena rešenja.

Po podnetim upravnim tužbama, Upravni sud je donosio različite odluke, presude kojima se usvaja tužbeni zahtev i poništava kao nezakonito rešenje Žalbene komisije Vlade¹² i presude kojima se tužba odbijala kao neosnovana.¹³

Na odluke kojima je odbijen tužbeni zahtev podnete su ustavne žalbe Ustavnom sudu. Ustavni sud je usvajao ove ustavne žalbe i poništavao presude i Vrhovnog suda Srbije (upravnog odeljenja), i kasnije Upravnog suda.¹⁴

Iako se više ovih postupaka u upravnom postupku i upravnom sporu vodi još od 2006. godine, faktički, nijedan spor još nije pravosnažno rešen?!

¹² Presuda Upravnog suda br.1 U. 10343/11 od 29.02.2012. godine kojom usvaja tužbeni zahtev i poništava rešenje Žalbene komisije Vlade Republike Srbije broj 795-120-01-06316/2007-01 od 28.08.2007. godine, Presuda Upravnog suda br.19 U. 4340/10 (2008) od 14.04.2011. godine kojom se tužba usvaja i poništava rešenje Žalbene komisije Vlade Republike Srbije br. 120-01-145/2008-01 od 12.06.2008. godine

¹³ Presuda Upravnog suda br. U. 9912/10 od 12.03.2010. godine

¹⁴ Odluka Ustavnog suda UŽ. 1993/2009 od 07.03.2012. godine kojom je usvojena ustavna žalba i utvrđeno da je presudom Vrhovnog suda Srbije, U. 5927/08 od 10.06.2009. godine povredeno pravo podnosioca ustavne žalbe na pravično suđenje zajemčeno odredbom člana 32. stav 1. Ustava Republike Srbije. Odluka Ustavnog suda UŽ. 3287/2010 od 23.05.2012. godine kojom se usvaja ustavna žalba i utvrđuje da je presudom Upravnog suda U. 9912/10 od 12.03.2010. godine povredeno pravo podnosioca ustavne žalbe na pravično suđenje zajemčeno odredbom člana 32. stav 1. Ustava Republike Srbije.

Nakon poništavanja rešenja Žalbene komisije Vlade, upravni postupak je ponovo vođen, ali upravni organi doneli su iste odluke ne postupajući po odlukama Upravnog suda. Upravnom sudu više puta je podnet veliki broj tužbi u kojima su policijski službenici tražili da ovaj sud sam reši stvari u sporu pune jurisdikcije. Međutim, Upravni sud još uvek nije otvorio raspravu po ovim predmetima.

Policijski službenici nisu u mogućnosti da ostvare svoja prava, jer upravni postupak i upravni spor se kreću u krugu. Policijski službenici su na kraju prinuđeni da podnesu ustavne žalbe i zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku.

2.3 Ostvarivanje prava pred Evropskim sudom za ljudska prava

Imajući u vidu brojne različite odluke sudova po pitanju dodataka na platu, Evropski sud za ljudska prava u Strazburu je odlukom broj ECHR-LE4.1aR RZ/nzi od 23.01.2012. godine, u postupku po predstavci policijskih službenika Nebojše Obradovića i Obrada Josifovića protiv MUP RS, a koji su zahtevali naknadu troškova za prekovremeni rad, noćni rad i rad za vreme praznika za 2003, 2004. i 2005. godinu, zaključio sledeće: „Čini se da su u stotinama drugih presuda donesenih u periodu od 3.11.2005. godine do 9.02.2010. godine, Apelacioni sudovi širom Republike Srbije istovremeno presuđivali u korist i protiv kolega podnosilaca predstavke (povodom identičnih zahteva za isplatu prekovremenog, prazničkog i noćnog rada, plus interesna kamata i sudski troškovi). Na osnovu navedenog zaključka Sud je doneo odluku da Vladi RS da rok do 14.05.2012. godine za pismeno izjašnjavanje o primedbi prihvatljivosti i meritumu predmeta. Od Vlade RS, Sud za ljudska prava u Strazburu traži da se izjasni o sledećim pitanjima:

1. Da se razjasni i dokumentuje pravna priroda Pravilnika o platama radnika MUP-a tj. da li se Pravilnik o platama smatra izvorom prava?
2. Ako se Pravilnik o platama radnika MUP-a smatra opštim pravnim aktom, da li je to u skladu sa zahtevima koje predviđa Konvencija 6§1?
3. Ako se uzmu u obzir navodi podnosilaca tužbi da sudovi u Republici Srbiji primenjuju drugačiju sudsku praksu za identične građanske parnice i ujedno ističu drugačiji pristup pravnoj kategorizaciji Pravilnika o platama radnika MUP-a, da li je princip pravne sigurnosti ispoštovan?
4. Vlada RS je ujedno pozvana da razjasni i dokumentuje da li su sudovi u Republici Srbiji počeli da donose jednoobrazne presude po istim pravnim stvarima (formalno-pravnim i drugim), i ako to jesu, da tačno precizira kada?
5. Sud je Vladi RS naložio da se do 14.05.2012. godine izjasni i eventualno da ponudu za mirno rešavanje spora.¹⁵

Evropski sud za ljudska prava će tek meritorno doneti odluku po ovakvom postupanju sudova u Srbiji.

3. Zaključak

Pravo i moral su u osnovi identični sistemi normi, pri čemu su pozitivne pravne norme podređene osnovnim moralnim principima (prirodna pravna teorija).¹⁶

¹⁵ Obaveštenje predsednika Policijskog sindikata Srbije od 01.03.2011. godine, preuzeto sa http://www.policijskisindikatsrbije.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=683%3Aobavetenje-zalanova-i-ostale-zaposlene-u-mup-u-rs-srbije&catid=41%3Aobavetenja&Itemid=189&lang=sr (19.06.2012.).

¹⁶ O pravu i moralu vidi više u Dejan Vuk Stanković, Moral i pravo u savremenoj filozofiji, *Filozofija i društvo*, 19-20, str. 203-212., dostupno na <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0353-5738/2002/0353-57380209203S.pdf> (15.06.2012.).

Međutim, pravni poredak će funkcionisati dobro samo pod pretpostavkom da se barem deo njegovih nosilaca – sudija, službenika, članova vlade, upravlja prema moralnim vrlinama, uključujući i odanost zakonu, pravičnost, lični integritet, nepristrasnost, ispravnost i istinoljubivost.¹⁷

Imajući u vidu sudsku praksu – veoma veliki broj različitih odluka u bitno istim činjeničnim i pravnim situacijama, kao i dužinu trajanja postupaka, postavlja se opravdano pitanje poštovanja osnovnih moralnih vrлина nosilaca pravosudne funkcije i državnih službenika, naročito njihovog ličnog integriteta i nepristrasnosti, što dovodi gotovo do nemogućnosti ostvarivanja prava policijskih službenika iz radnog odnosa.

4. Literatura

1. Зоран Ивошевић, „Разграничење и проблеми надлежности у заштити права по основу рада“, *Правни записи*, број 2/2011, стр. 447-466.
2. Петер Колер, „Право, морал и врлина“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 2/2005, стр. 59-78.
3. Драгиша Слијепчевић, „Уставна жалба у функцији заштите права из радних односа“, у: Зоран Ивошевић (редактор), „Извори, остваривање и заштита права из радног односа“, Глосаријум, 2009. стр. 51-66.
4. Драгиша Слијепчевић, „Уставна жалба у сфери радних односа“, у: Зоран Ивошевић (редактор), „Заштита права у области рада“, Глосаријум, 2011. стр. 48-71.
5. Дејан Вук Станковић, „Морал и право у савременој филозофији“, *Филозофија и друштво*, 19-20, стр. 203-212. доступно на <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0353-5738/2002/0353-57380209203S.pdf> (15.06.2012)
6. Ружа Урошевић, „Управносудска заштита права државних службеника“, *Избор судске праксе*, број 7-8/2011, стр. 13-16.
7. Боривоје Живковић, „Право на увећану плату полицијских службеника и примена закона“, *Судска пракса*, број 9-10/2010, стр. 3-9.
8. Закон о полицији („Сл. гласник РС“, бр. 101/2005, 63/2009, 92/2011).
9. Закона о државним службеницима („Службени гласник РС“, бр. 79/2005, 81/2005, 83/2005, 64/2007, 67/2007, 116/2008, 104/2009).
10. Закон о унутрашњим пословима („Сл. гласник РС“, бр. бр. 44/91, 79/91, 54/96, 25/2000, 8/2001 и 106/2003).
11. Закона о платама у државним органима и јавним службама („Сл. гласник РС“, бр. 34/2001, 62/06, 116/08, 92/11).
12. Закон о платама државних службеника и намештеника („Службени гласник РС“, бр. 62/2006, 63/2006, 115/2006, 101/2007, 99/2010).

¹⁷ Peter Koler, *Pravo, moral i vrlina, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 2/2005, str. 59-78,

REALIZATION OF POLICE OFFICERS RIGHTS TO BONUSES FOR NIGHT WORK, OVERTIME AND WORK ON PUBLIC HOLIDAYS

Summary

Police officers are civil servants. Their employment rights are protected in court of general jurisdiction when it comes to compensation and the Administrative Court with regard to other rights. This article deals with the case law in protecting individual employment rights of police officers. Article explains legal protection and the problems that arise in the courts of general jurisdiction and administrative courts and the protection of rights before the Constitutional Court on the occasion of exercising their right to bonuses for overtime, night work and work on public holidays. Considering the given case law, the article addresses the question of whether reasonable police officers in general can exercise their employment rights.

ZNAČAJ KRIMINALISTIČKOG UČENJA O FIKSIRANJU DOKAZNE INFORMACIJE

Mile Šikman¹

Uprava za policijsko obrazovanje, MUP Republike Srpske

Sažetak: Informacija, u semantičkom smislu, ima mnoštvo značenja. Ne ulazeći u semantiku i sintaksu riječi informacija, razmatraćemo kriminalističke aspekte informacije. Naime, osnovna polazna premisa u kriminalistici jeste informacija, odnosno činjenice koje ukazuju na postojanje krivičnog djela, učinioca, te bližu ili dalju vezu krivičnog djela i učinioca. S tim ciljem postavljaju se heurističke verzije i preduzimaju operativne i dokazne radnje za njihovu proveru. Zapravo, postavljanje verzija zasniva se na cjelokupnosti izvora koji sadrže kriminalističke informacije o devet zlatnih pitanja kriminalistike. U tom smislu, prihvatamo stavove da kriminalistička informacija ima retrospektivnu (misaona i stvarna rekonstrukcija krivičnog događaja), perspektivnu (planiranje pretkrivičnog i krivičnog postupka) i operativnoupavljačku funkciju (stvaranje algoritama i preduzimanje operativno-taktičkih i dokaznih radnji). Ovo bi mogao biti pojednostavljen koncept kriminalističkog konteksta informacije. Dakle, nije svaka informacija kriminalistički relevantna. Ona (informacija) mora biti kriminalistički obrađena (otkrivena, prikupljena, obezbjeđena i fiksirana), sistemom kriminalističkih metoda protumačena (operativna informacija), te krivičnoprocesnim pravilima obezbjeđena (dokazna informacija), kako bi imala relevantan kontekst. Put od operativne do dokazne informacije je naporan, dug i težak, definisan kriminalističkim i krivičnopravnim procedurama. Ipak, u novijoj teoriji, ali i praksi, čini se zapostavljenim koncept kriminalističkog učenja o informacijama (otkrivanju, prikupljanju, obezbjeđivanju i fiksiranju), a posebno o fiksiranju dokaznih informacija, kao višetruko značajnih informacija. Ovo pitanje se vrlo često tretira kao „opštepoznato“ i „razjašnjeno“ i samim tim ne pridaje mu se dužna pažnja. U tom kontekstu, cilj ovoga rada jeste ukazivanje na značaj kriminalističkog učenja o informacijama, a posebno o fiksiranju dokazne informacije. Postavljeni problem dobija na još većoj aktuelnosti kako se

¹ dr Mile Šikman, načelnik Uprave za policijsko obrazovanje, MUP Republike Srpske, e-mail: nacelnik@education.muprs.org

širi krug subjekata nadležnih (ovlašćenih) za prikupljanje i obezbjeđivanje dokaza. U tom smislu, posebno je značajno razmatrati tužilački, odnosno tužilačko-polijski koncept istrage.

Ključne riječi: kriminalistika, informacija, operativna informacija, dokazna informacija, fiksiranje dokazne informacije, istraga.

Kriminalista stoji i pada sa (ne)organiziranošću, (ne)sistematičnošću, (ne)dosljednošću očuvanja signala u njihovom totalitetu i otkrivanju novih informacija u stalnom (dis)kontinuitetu.

Prof. dr Vladimir Vodinelić (1918–1994)

1. Uvod

Informacija (lat. *informatio*) označava vest, poruku, obavještenje koje se u užem smislu odnosi na neke činjenice, a u širem na oblike mišljenja². Informacija u okviru teorije informacija ima striktno formalno značenje koje omogućava određivanje količine informacije nezavisno od njenog semantičnog sadržaja, te predstavlja kvalitativno svojstvo nekog skupa čestica određeno njihovim brojem i vjerovatnoćom pojavljivanja (Modli, Šuperina & Korajlić, 2008). Kriminalističke informacije se shvataju kao promjene nastale u vezi sa izvršenjem krivičnog djela, koje mogu imati operativni ili dokazni značaj (Aleksić, Škulić, & Žarković, 2004). Svaka, pa i kriminalistička informacija, može nastati samo kao odraz nečega da bi se uopšte mogla koristiti u procesu upravljanja (otkrivanja i ustanovljavanja). Osnov informacije nije objekt sam po sebi, niti upravljani sistem (krivični događaj, njegov prouzročivač i ostali učesnici i posmatrači), nego njihovo uzajamno djelovanje u situaciji odražavanja (Matijević, 2010). Putem kriminalističkih informacija istražilac (policijski službenik) i tužilac, odnosno sudija za prethodni postupak (istražni sudija) otkrivaju i spoznaju krivični događaj kome nisu prisustvovali. Naime, svaki krivični događaj je praćen saopštenjima (materijalne ili lične prirode), ali informacija može biti takvo saopštenje koje ima određeni smisao u konkretnom kriminalističkom sistemu. Smisao imaju samo ona saopštenja koja omogućavaju izbor između više alternativnih ponašanja kriminaliste, jer ograničavaju ili koji put čak ukidaju raznolikost. Dakle, kriminalistička informacija jeste veličina koja izražava ograničavanje i čak ukidanje neodređenosti, nesređenosti, dezorganizovanosti, jer smanjuje entropiju sistema, „kriminalitet“, čime povećava njegovu neentropičnost (Vodinelić, 1985).

Cilj svake kriminalističke istrage, odnosno krivičnog postupka, je razrešenje pitanja da li je osumnjičeni/optuženi počinio određeno krivično djelo, da li je prema uslovima materijalnog krivičnog prava za to djelo odgovoran, pa ako jeste, da se u skladu sa njima na optuženog primjeni određena krivična sankcija. Odgovor na ovo pitanje nalazi se prvenstveno u informacijama i činjenicama o krivičnom događaju čije postojanje sud u krivičnom postupku mora utvrditi i na njima zasnivati svoju presudu. Utvrđivanje činjenica i njihovo podvođenje pod određenu pravnu normu zahteva znatne napore upravo onda kada sudija ne raspolaze nespornom činjeničnom podlogom, nego mora na bazi prikupljenih dokaza mukotrpno graditi prihvatljivu verziju spornog događaja o kojem se vodi postupak. Od pravilnog utvrđivanja činjeničnog stanja zavisi pravilna primjena prava, kao garancija zakonitosti sudskih odluka (Simović, 2009). Cilj da se

² U društvenim odnosima poseban značaj imaju javne informacije (namjenjene obavještanju javnosti) i naučne informacije kojima se izražavaju zakonomernosti u objektivnom svijetu (Bošković, 1999).

činjenice u krivičnom postupku pravilno utvrde, prate mnogobrojne teškoće. Pre svega, najveći interes da oteža prikupljanje dokaza i spriječi utvrđivanje istine ima sam osumnjičeni, odnosno optuženi, ako je zaista kriv. U krivičnom postupku dokazi mogu imati različite stepen objektivnosti (iskaz svjedoka može biti netačan zbog pogrešne percepcije). Neke od ovih teškoća dolaze i otuda što uspjeh u dokazivanju činjenica u krivičnom postupku zavisi i od toga koliko sudija poznaje druge nepravne nauke, tehnike i vještine. Ovome treba dodati i novi zadatak utvrđivanja kriminološke ličnosti osumnjičenog, odnosno optuženog, radi pravilnog izricanja krivične sankcije, što iziskuje angažovanje kadrova raznih specijalnosti (pored vještaka) i otvara problem odnosa suda sa tim kadrovima (Simović, 2009).

2. Kriminalističke (operativne i dokazne) informacije

U kriminalističkoj praksi se pod izrazom „informacija“ podrazumeva vijest, obavještenje, saopštenje, pismeni ili usmeni izvještaj, koji ima prirodu novosti, ali i situacija krivičnog događaja, trag, predmet krivičnog djela i slično (Vodinelic, 1985). Zapravo, kriminalistička informacija predstavlja promjenu nastalu u vezi sa izvršenjem krivičnog djela, koja se primenom kriminalističkih metoda otkrila i protumačila i koja upućuje kriminalistu u pravcu otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnog djela i učinioca. Potrebno je naglasiti da se krivični događaj kao realna životna pojava ne nalazi u statičnom stanju, nego u brzom i stalnoj dezintegraciji i dezorganizaciji. U trenutku kada su signali krivičnog događaja nastali, oni počinju da se mijenjaju, preobražavaju i iščezavaju, svedeno da li je riječ o personalnim ili realnim nosiocima informacija. Materijalne nosioce informacija uništavaju tokom vremena, vremenske neprilike, izvršilac koji pokušava da uništi tragove, i drugo. Psihički nosioci informacija, odnosno sećanje, blede i menja se tokom vremena. Krivični događaj karakterišu entropija, gubitak informacija. Zapravo, informacioni deficit je zakonomeran i univerzalan³. Kriminalistička informacija, prema učenju profesora Vodinelica, posjeduje svoje spremište nosioca (signal) koji determiniše njenu prirodu i načine postupanja sa njom, i sadržaj, odnosno značenje koje upućuje na razjašnjavanje krivičnog događaja (Vodinelic, 1990)⁴. Signali, kao nosoci kriminalističkih informacija (bez obzira na to da li su materijalni ili lični) nastali su izvršenjem krivičnog djela, i nakon toga oni imaju samostalnu sudbinu, egzistiraju u spoljnjem svijetu i sadrže u sebi informaciju o djelu i učiniocu koja je najčešće prikrivena, latentna. One mogu biti materijalne ili lične prirode. Materijalni nosioci kriminalističkih informacija su, prema tome, predmeti i tragovi krivičnog djela, i njihovim otkrivanjem, fiksiranjem i tumačenjem (dešifrovanjem, veštačenjem) bavi se, prije svega, kriminalistička tehnika (odnosno trasologija). Nosilac ličnih informacija, iskaza, je sećanje (engram) ljudi koji su bili u kontaktu sa krivičnim djelom (Simonović, & Pena, 2011). Njihovim otkrivanjem, tumačenjem i fiksiranjem bavi se kriminalistika (kriminalistička taktika), ali i sudska psihologija i sudska psihijatrija, kao i druge forenzičke nauke⁵. Zbog toga je neophodno da se kriminalistička djelatnost preduzima u skladu sa

3 Informativno stanje svakog krivičnog događaja se (brzim) protekom vremena bitno pogoršava. Dakle, dolazi do nepovratnog informacionog deficita (Vodinelic, 1985).

4 Prihvatamo Vodinelicevo učenje o kriminalističkoj informaciji i dokazima. Za produbljeno izučavanje upućujemo na mnogobrojne radove u kojima se pomenuti autor bavio tim pitanjima. Videti na primer: Dokazni i kriminalistički aspekti uzročno-posledične veze u krivičnom postupku, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, broj 2/1992; Naučni problemi na relaciji dokazni izvor–dokaz–dokazivanje u krivičnom procesnom pravu, *Analiz*, br. 3–4/1994; *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje*, 1. i 2. tom. (1985). Skoplje: Fakultet za bezbjednost.

5 Operativno-taktičkim radnjama postiže se samo otkrivanje kriminalističkih informacija, međutim, da bi se trajno sačuvala od uništenja, neophodno je da se prikupljene operative informacije obezbijede primjenom dokaznih radnji. Obezbeđivanje kriminalističke dokazne informacije vrši se njenim izvođenjem,

načelom brzine i operativnosti kako bi se blagovremeno otkrile i fiksirale kriminalističke informacije, jer se samo takvim postupanjem mogu sprečiti njihov gubitak i uništenje. Značajan doprinos za otkrivanje i analizu kriminalističkih informacija predstavlja trougao analize i teorija rutinske aktivnosti (Đurđević, 2007).

Uobičajna je podjela kriminalističkih informacija na operativne i dokazne. Operativne informacije otkrivaju se operativno-taktičkim radnjama u toku istrage. Njih otkrivaju ovlašćena lica organa unutrašnjih poslova. Operativne informacije nemaju karakter dokaza u pravnom smislu riječi, ne mogu se kao takve pojavljivati u krivičnom postupku, i predstavljati osnovu za donošenje presude. Međutim, operativne informacije imaju karakter logičkog dokaza. One su dokaz u heurističkom (spoznajnom) smislu riječi, zato što upućuju djelatnost istrage u pravcu u kome treba tragati za drugim operativnim informacijama i dokazima. One predstavljaju orijentaciono-eliminacione indicije. Operativna informacija može da ima preventivni i represivni karakter (Bošković, 1990). Dokazne informacije ili dokazi su informacije koje su fiksirane u formi i na način propisan procesnim krivičnim zakonom (npr. Zakonom o krivičnom postupku) i od strane subjekta koji je po ovom zakonu ovlašćen da preduzima dokazne radnje. Formu čulno-predmetne djelatnosti organa krivičnog postupka određuje Zakon o krivičnom postupku, a njen materijalni sadržaj daju kriminalistika i forenzičke nauke kao što su sudska hemija, sudska medicina, sudska psihologija, sudska psihijatrija itd. (Vodinelić, 1994). Radnje dokazivanja koje se preduzimaju u fazi istrage preduzima tužilac, odnosno ovlašćena lica agencije za sprovođenje zakona (u slučajevima predviđenim ZKP-om, i u skladu sa odredbama ZKP-a).

3. Kriminalističko učenje o fiksiranju dokazne informacije

Kriminalističko učenje o fiksiranju dokazne informacije predstavlja značajan teorijski koncept kojim se objašnjava proces sticanja dokaznog karaktera kriminalističkih informacija. Nema dileme da svaka kriminalistička informacija nije i dokazna informacija. Da bi dobila to svojstvo ona mora zadovoljiti najmanje dva kriterijuma: prvi, materijalni ili kriterijum kvaliteta (korisnost, vrijednost, i druga svojstva njenog sadržaja) i drugi, formalni, kriminalistička informacija mora biti fiksirana na odgovarajući, zakonom definisan način, od strane zakonom određenog subjekta i u zakonom određenoj formi. Egzaktano, pravilno usmjereno, svestrano istraživanje djela i učinioca, nerazdovjno je sadržano u otkrivanju, fiksiranju, operativnom i procesnom korišćenju informacija. Prvo je potrebno prikupljati informacije o stvarnom postojanju ili fingiranju krivičnog djela (šta se dogodilo?). Paralelno s tim (zbog neumoljivosti protoka vremena i informacionog deficita), moraju se pribavljati i obrađivati takve informacije koje određuju i sužavaju krug osumnjičenih i usredsređuju se sve više na određenog osumnjičenog. Poklanja se puna pažnja pribavljanju informacija o radnji izvršenja, o ličnosti (nepoznatog ili poznatog) učinioca, o uslovima, uzrocima, motivima i ciljevima djela, eventualnim drugim djelima koja su poznata ili latentna. Na kraju, informacije koje imaju krivičnopravni relevantan karakter, treba obezbjeđiti (fiksirati) na odgovarajući način i u propisanoj formi, kako bi imale dokazni značaj. Ovo učenje posebno dolazi do izražaja kako se širi krug subjekata nadležnih (ovlašćenih) za prikupljanje dokaza. Tipičan primjer bila bi tužilačka, ili još bolji, tužilačko-policijska istraga, kada u obezbjeđivanju dokaza pored tužioca mogu

tj. prezentovanjem njenog sadržaja u formi i na način propisan Zakonom o krivičnom postupku (npr., saslušanjem svedoka, veštačenjem) i fiksiranjem izvedenog sadržaja (na način dozvoljen ZKP-om) kako bi se sačuvalo od uništenja, menjanja i zaboravljanja.

učestovovati i policijski službenici⁶. Naime, ovo bi trebalo da bude i jedna od osnovnih prednosti tužilačke (i policijske) istrage, u smislu njene efikasnosti, jer se jedan dokaz ne izvodi više puta. Međutim, ovakvo postupanje u istrazi (npr. obezbjeđivanje dokaza od strane policijskih službenika), može biti problematično, povezano sa čitavim nizom krivičnoprocesnih implikacija (npr. sekundarno nezakoniti dokazi⁷ i dr.). Da bi se izbegle ove situacije, posebno je važno kriminalističko učenje o fiksiranju dokazne informacije koje je u svojom naučnom opusu zastupao naš doajen kriminalistike, profesor Vodinelić⁸. Razlog više ovom pristupu imamo i u činjenici da je ovo pitanje s jedne strane zapostavljeno, dok s druge strane smatra se opštepoznatim i jasnim.

Profesor Vodinelić polazi od toga da je za kriminalističku informaciju važan smisao, njena informativnost, jer neosmišljena količina informacija ne znači ništa. Tako navodi da pragmatička informacija jeste informacija čiju vrijednost ocjenjuje primalac sa stanovišta svoje funkcije, djelatnosti, interesa. Vrijedna je ona informacija koja može biti korišćena. Dalje, Vodinelić smatra da odnos koji nastaje između odašiljaoca i primaoca je odnos između gnoseološkog subjekta i kriminalističkog objekta. Sadržaj informacije (semantički pragmatički aspekt) zavisi i od unutrašnjeg modela kojim raspolaže primalac informacije. Da bi nastala informacija, primalac mora imati adekvatan stručni potencijal za analizu znakova, značenja, odredaba informacije. Informacija je izomorfni odnos u kome primalac putem sistema između više raznih mogućnosti (stanje neodređenosti i neizvesnosti) odabira onu pravu, ako je, naravno, pravilno postupio. Uvijek se radi o potpunom ili delimičnom saznanju novog, za šta primalac mora biti pripremljen. Podaci postaju informacija tek psihičkim procesima kriminaliste (npr. mišljenjem u okviru učenja o indicijama). Do ovog stadija govorimo o operativnim informacijama. Zapravo, operativna informacija i nema mnogo smisla ukoliko ne služi dokazanoj informaciji i djelom ne prerasta u nju. Otkrivanje je vezano uvijek uz odsustvo ili nedovoljan broj i kvalitet kriminalističkih informacija bilo o samom krivičnom djelu, bilo o učiniocu, ili i o jednom i drugom. U tom smislu, informacije koje se pokažu kao krivičnopravno relevantne moraju se obući u procesno ruho, operativne informacije pretvaraju se u dokaze. Dakle, dok god se preduzimaju operativno-taktičke radnje, informacije, koje se njima dobijaju, ne mogu se smatrati dokazima, nego samo i jedino operativnim informacijama, koje bi eventualno mogle da dobiju oblik dokaza tek u krivičnom postupku, odnosno preduzimanjem istražnih radnji prije pokretanja krivičnog postupka. Krivični postupak obraća glavnu pažnju na rezultate preduzimanja istražnih i raspravnih radnji, dok ga operativno-taktičke radnje po pravilu ne zanimaju, dok kriminalistika akcentira materijalnu stranu istražnih i raspravnih radnji, proučavajući zakonomernosti sadržinskog aspekta tih radnji i operativno-taktičkih radnji (koje i nemaju procesnu formu), naglašavajući važnost samih metoda pribavljanja informacija. Ovakvo shvatanje je usko povezano sa našom odredbom kriminalistike kao nauke, koja ne proučava samo najadekvatniju tehniku, taktiku i metodiku ostvarivanja informacionih procesa u postupku, nego i u kriminalističko-operativnoj djelatnosti (kontroli i obradi). Naš problem je u uskoj vezi i sa pojmom kriminalističkog objekta.

6 Tako, aktuelnim krivičnoprocesnim zakonodavstvom u Republici Srpskoj i BiH tužilac ima aktivnu ulogu tokom cjele istrage, bilo da neposredno preduzima radnje dokazivanja, bilo da upravlja aktivnostima ovlašćenih službenih lica vezanim za pronalaženje osumnjičenog i prikupljanje izjava i dokaza. Tako je i uloga ovlašćenih službenih lica izmijenjena. Ovlašćena službena lica u istrazi imaju posebna ovlašćenja, pri čemu je dokazima koje oni prikupе u istražnom postupku dat validan dokazni karakter, pod uslovom da su pribavljeni na zakonit način, čime je znatno ojačan položaj ovlašćenih službenih lica u istražnom postupku.

7 Sekundarno nezakoniti dokazi – „plod otrovne voćke“, su dokazi pribavljeni na način koji je sam za sebe zakonit, ali se za te dokaze saznalo iz nekog izvora dokaza pribavljenog na nezakonit način (na primer: u toku pretresanja u skladu sa zakonom oduzeti pribavljeni izvršenjem krivičnog dela su izdvojeni kao nezakonito pribavljeni, zato što u trenutku njihovog pronalaska sa policijskim službenicima u sobi gde su pronađeni nisu bili svjedoci).

8 Neki od radova na ovu temu profesora Vodinelića navedeni su u popisu korišćene literature.

Ne može se izraz „dokaz“ upotrebljavati za označavanje objekata koji to uopšte nisu ili još nisu to. Kriminalistika izučava informacije o djelu i učiniocu, a krivično procesno pravo kako se te informacije u krivičnom postupku pretvaraju u dokaze i koriste u tom svojstvu. Pored toga, veliki niz kriminalističkih objekata ne postaje nikada dokazima, jer nisu u vezi sa konkretnim krivičnim djelom. Tu spadaju svi objekti kriminalističkih evidencija, na primjer daktiloskopske zbirke, ali i objekti raznih operativnih obrada kada nije nastupila realizacija. Postoji i kategorija objekata koji imaju karakter dokazne informacije, ali nije pretvorena u dokaz (Vodinić, 1985) (npr. iskazi svedoka o nestalim licima, neutralni komparativni uzroci i slično).

Prema učenju profesora Vodinića, informaciona strana povezuje operativne i dokazne informacije. Otkrivanje informacije i proces dokazivanja zanimaju kriminalistiku sa sadržajne strane, pa ova apstrahuje procesni aspekt. Nju interesuje informacioni aspekt, dok se u procesnu stranu ne upušta. Ne smatramo da se kriminalistika ne bavi dokazima, jer ona izučava istražne i raspravne radnje, kao i dokaze – njihove rezultate, ali opet samo sa informacionog stajališta. Taktika, tehnika i metodika izučavaju one zakonomernosti koje su specifične za pojedinačne izvore informacija na psihičkom i materijalnom planu, osobitosti krivičnog djela kao realnog događaja (vrsta djela, način i sredstvo izvršenja, vrsta i priroda štete, itd.). Sa gledišta otkrivanja, sva se krivična djela mogu podeliti na sledeći način: u zavisnosti od sadržaja polazišnih (i kasnijih) informacija. U prvoj grupi su informacije o djelima koje učinilac ne namjerava da sakrije. Ovdje se lakše dolazi do informacija o samom djelu nego o njegovom učiniocu. U drugu grupu spadaju djela koja učinilac hoće da prikrije: ovdje se mora otkrivati ne samo učinilac nego i krivično djelo. Kako pretkrivični i krivični postupak u gnoseološkom smislu čine cjelovit proces (pretkrivični postupak postoji samo radi krivičnog i prerasta s njim u organsku celinu), pojam otkrivanja ima svoju definitivnu, ali i privremenu odredbu (Vodinić, 1985).

4. Dokazna informacija i osnovi sumnje

Kriminalističko učenje o fiksiranju dokazne informacije dolazi do izražaja i kod još jednog „jasnog i jednostavnog“ pitanja u aktuelnoj tužilačkoj istrazi u Republici Srpskoj i BiH, to je pitanje osnova sumnje. Naime, postupanja u istrazi ukazuju da osnovi sumnje predstavljaju bitnu kariku, jer faktički bez osnova sumnje nema ni istrage. Otkrivanje krivičnih dela i izvršilaca je dinamičan proces, što zavisi o dubini prodiranja u nepoznato, i obično započinje sticanjem početnih (indicijalnih) osnova sumnje o postojanju krivičnog djela i izvršioca djela. U tom kontekstu, indicijalni metod predstavlja nužan metodički pristup spoznaje, koji ima vrlo značajnu ulogu u daljem toku krivičnog postupka. Nadalje, metodično postupanje sa osnovama sumnje dovodi do heurističkog postupanja, istovremeno u različitim smjerovima, tj. do planiranja i provjeravanja kriminalističkih verzija.

Dakle, za pokretanje istrage dovoljno je da postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo. Do ovog niova sumnje ovlašćena službena lica dolaze kroz određene operativne aktivnosti u okviru svojih redovnih poslova i radnih zadataka ili na drugi način (ostali izvori saznanja za krivična djela i učinioca)⁹. To znači da policija, da bi prijavila

⁹ Zakonodavac je kao prvi zadatak ovlašćenog službenog lica, nakon saznanja da postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo i obavještavanja tužioca, propisao preduzimanje potrebnih mjera da se pronade učinilac krivičnog djela. Pod pojmom pronalaznje učinioca krivičnog djela podrazumijeva se u najširem smislu, otkrivanje nepoznatog učinioca, i sticanje saznanja gdje se nalazi poznati ili sumnjivi učinilac krivičnog djela. Koje su to potrebne mjere cijeni ovlašćeno službeno lice u svakom konkretnom slučaju, samostalno ili pod nadzorom, odnosno naredbi tužioca. Zadatak preduzimanja potrebnih mjera da se spriječi skrivanje ili bjekstvo osumnjičenog ili saučesnika, se odnosi na dužnost preduzimanja mjera koje imaju za cilj obezbjeđenje

djelo, prethodno mora utvrditi osnov sumnje da je krivično djelo izvršeno¹⁰. Osnovi sumnje se javljaju kao vid kretanja subjekata krivičnog postupka (prije svega tužioca, ali i policijskih službenika, u širem značenju) preko njegovog objekta (krivične stvari) prema osumnjičenom. Osnovi sumnje se, prvo, odnose na probleme ustanovljavanja postojanja krivičnog djela uopšte i drugo, na otkrivanje učinioca i utvrđivanje njegove krivice. Iz ovog proizlazi da se činjenice ustanovljavaju sa manjim stepenom vjerovatnoće, koja kroz dalju istragu i preduzimanje radnji dokazivanja (uključujući i posebne istražne radnje) treba da preraste u veći stepen vjerovatnoće (osnovanu sumnju), a potom kroz dalji krivični postupak u potpunu izvjesnost. Naime, činjenično stanje je onakvo kakvo je u stvarnosti – krivično djelo je izvršeno (na neki način, nekim sredstvima, u neko vrijeme, na nekom mjestu, itd.), ili nije izvršeno. Osumnjičeni je učinilac ili to nije. Prema tome, odgovori na ova pitanja mogu biti sa da ili ne. Činjenice (indicije) na osnovu kojih činimo vjerovatnim da je izvršeno krivično djelo mogu biti različite, tačne ili pogrešne, možemo ih upotupunjavati, ali one ne mogu uticati na realno zbivanje, koje je, dakle, onakvo kakvo jeste. Obično na početku činjenice utvrđujemo sa manjom vjerovatnoćom (osnovi sumnje), koje postepeno prerastaju u veću vjerovatnoću (osovana sumnja). Postizanje izvjesnosti jeste onaj viši princip koji omogućava utvrđivanje istine u konkretnom slučaju. To je poseban kvalitet koji može biti samo jednoznačan, apsolutan, jedinstven, ali samo kao rezultat svih procesnih radnji i misaonih procesa, koji su stvarajući vjerovatnost, od najnižeg do najvišeg stepena, pripremili dijalektički prelaz kvantiteta (sve veće vjerovatnoće) u novi kvalitet: izvjesnost (Vodinić, 1985). Znači, sistem dokaza (materijalnih, ličnih) u konkretnoj krivičnoj stvari treba da bude takvog kvaliteta da isključuje mogućnost svakog drugačijeg tumačenja utvrđenog činjeničnog stanja. Dakle, progresiju broja i kvaliteta indicijalnih činjenica (uključujući materijalne i lične dokaze), prati progresija stepena vjerovatnoće. Što je veći i kvalitetniji broj indicijalnih činjenica (uključujući materijalne i lične dokaze), to je veći stepen vjerovatnoće da je izvršeno krivično djelo i da ga je izvršilo neko lice¹¹.

prisustva poznatog učinioca krivičnog djela u krivičnom postupku osumnjičenog ili saučesnika, (lišenje slobode i zadržavanje od strane policijskih organa, zadržavanje lica zatečenih na mjestu izvršenja krivičnog djela, zadržavanje lica zatečenih na izvršavanju krivičnog djela, i dr.). Realizacija zadatka otkrivanja i čuvanja tragova krivičnog djela i predmeta koji mogu poslužiti kao dokaz podrazumijeva preduzimanje mjera i radnji usmjerenih na pronalaženje i obezbjeđenje predmeta koji mogu poslužiti za utvrđivanje činjenica u postupku, odnosno za obezbjeđenje materijalnih dokaza, (privremeno oduzimanje predmeta; pretresanje stana, prostorija i lica; uviđaj i vještačenje; i dr.). Dakle, radi izvršenja zadataka koji se odnose na: pronalaženje učinioca krivičnih djela, sprečavanje skrivanja ili bjekstva osumnjičenog ili saučesnika, otkrivanje i čuvanje tragova krivičnih djela i predmeta koji mogu poslužiti kao dokazi, i na prikupljanju svih informacija koje mogu biti korisne u krivičnom postupku, ovlaštena službena lica su nadležna (imaju pravo i obavezu), odnosno imaju ovlaštenje da mogu (čl. 227. st. 1. ZKP RS): 1) prikupljati potrebne izjave od lica; 2) izvršiti potreban pregled prevoznih sredstava, putnika i prtljaga; 3) ograničiti kretanje na određenom prostoru za vrijeme potrebno da se obavi određena radnja; 4) preduzeti potrebne mjere u vezi s utvrđivanjem identiteta lica i predmeta; 5) raspisati potragu za licem i stvarima za kojima se traga; 6) u prisustvu odgovornog lica pretražiti određene objekte i prostorije državnih organa, javnih preduzeća i ustanova; 7) obaviti uvid u određenu njihovu dokumentaciju, 8) druge potrebne mjere i radnje.

10 Ova obavijest – prijava krivičnog djela se odnosi na krivično djelo ali ne i učinioca, zbog čega prijava krivičnog djela po aktuelnom Zakonu o krivičnom postupku nije nužno protiv nekog lica kao učinilac, dok se krivična prijava po starom zakonu od strane policije u principu podnosi protiv konkretnog učinioca, jer je policija bila ovlaštena da sama utvrdi osnov sumnje da je konkretno krivično djelo učinjeno od konkretnog prijavljenog – osumnjičenog lica, što je bila pretpostavka za procesne radnje tužioca, jer se istraga vodila u odnosu na konkretno krivično djelo i u odnosu na konkretnog počinioca krivičnog djela. Prema tome, shodno izloženim principima, obavještenje tužiocu o postojanju osnova sumnje da je učinjeno krivično djelo je prijava krivičnog djela, a s obzirom na stepen izvjesnosti utvrđenih činjenica ne mora sadržavati činjenice o osumnjičenom licu.

11 Ukoliko bi navedeno prikazivali grafički možemo uočiti x osu u kojoj je osnovana sumnja najmanja vrijednost, a osnovi sumnje najveća vrijednost, i y osu na kojoj je vjerovatnoća izražena od 0% do 100%, što je analogno gradaciji malo vjerovatno, vjerovatno i vrlo vjerovatno. Kriva na grafikonu bi označavala količinu indicijalnih činjenica (po kvalitetu i kvantitetu). Zbog ovakve podjele dobija se aproksimativno približavanje krive x i y osi, a grafikon je udubljen. To je proces koji, sledom određenih indicijalnih činjenica, preduzetim operativno-taktičkim i procesnim radnjama dokazivanja, od opšte sumnje (bez određenog

Pored toga, kriminalistička informacija (saznanje) da postoji ili da se priprema kriminalna radnja jedan je od najvažnijih operativno-organizacionih zadataka, budući da je to presudan momenat za donošenje odluke o taktičkom postupanju i planiranju operativne djelatnosti, čime se na početku pravi razlika u odnosu na to da li saznanja upućuju na izvršeno krivično djelo (ali ne upućuju na učinioca), ili na izvršeno krivično djelo i stvaraju sumnju u pogledu učinioca. Do ovih stadijum sumnje može se doći kroz prikupljanje informacija iz kriminalnog pretpolja (opšta sumnja) ili organizovanjem kriminalističko-operativne djelatnosti (osnovi sumnje)¹². Dakle, prikupljanje svih informacija koje mogu biti korisne u krivičnom postupku, podrazumijeva sve aktivnosti na prikupljanju svih informacija koje mogu biti korisne u krivičnom postupku, prije svega prikupljanje izjava od lica koja mogu poslužiti kao dokaz o postojanju određenih činjenica¹³. Organizovanje kriminalističko-operativne djelatnosti podrazumijeva realizaciju neophodnih taktičkih mjera i radnji u duhu adekvatnog operativnog kombinovanja u organizovanju policijskog rada, uključujući mogućnost njenog angažovanja na kriminalnim slučajevima i *ad hoc* otkrivanju kriminalnih radnji koje nisu bile predmet operativne obrade, nego su otkrivne iznenada¹⁴.

Sa gledišta praktičnog odnosa tužioca i ovlašćenih službenih lica u istrazi, a na osnovu početnih saznanja za krivično djelo (kriminalističkih informacija), najčešće se mogu pojaviti tri situacije: u prvoj situaciji podatke i informacije o krivičnom djelu dobija ovlašćeno službeno lice. Obaveza obavještavanja tužioca od strane ovlašćenih službenih lica nastaje onog momenta kada prikupljene informacije, podaci i obavještenja daju ovlašćenom službenom licu osnov sumnje da je učinjeno krivično djelo za koje je propisna kazna zatvora preko pet godina. Tog trenutka nastaje njegova zakonska dužnost da preduzima mjere i radnje dokazivanja, odnosno istrage i istovremeno obavještava tužioca. Od momenta obavještavanja tužioca, počinje njegov nadzor koji pretpostavlja njegovu krajnju odgovornost za rezultate istrage, kako bi oba istražna subjekta izvršila svoje zakonske dužnosti u konkretnom krivičnom postupku¹⁵. Druga praktična situacija može se pojaviti kada informacije i podaci o izvršenom krivičnom djelu dođu prvo do tužioca. Tužilac u takvoj situaciji ima diskreciono pravo da ocjenjuje takve činjenice, pa ako ocijeni da iz tih informacija proizlazi osnov sumnje da je izvršeno krivično djelo,

stepena vjerovatnoće), preko *osnova sumnje* (od nanjižeg stepena vjerovatnoće), bez ikakve strukturiranosti, pa preko *osnovane sumnje* (sve veći stepen vjerovatnoće), provizornog sistema određenog kvaliteta, prerasta u potpuno novi sistem takvog kvaliteta i kvanitetata koji isključuje mogućnost svakog drugačijeg tumačenja činjeničnog stanja, koji nazivamo *izvjesnost*. Sticanjem indicijalnih činjenica kojima se zasniva osnov sumnje započinje faza *istrage*, sve dok kvalitet i kvanitet indicijalnih činjenica (uključujući i druge materijalne i lične dokaze) ne preraste u osnovanu sumnju, sa visokim stepenom vjerovatnoće (prema shemi 1 preko 50%), kada se započinje sa daljim krivičnim postupkom (optuženje), koji bi trebalo da rezultira vrlo visokim stepenom vjerovatnoće, i na kraju potpunom izvjestnošću u pogledu krivične stvari (Šikman, 2010).

12 Proaktivni pristup kriminalitetu, tj. uočavanja problema u lokalnoj zajednici koji mogu dovesti do kriminala (i drugih oblika bezbjednostnih nevolja), podrazumijeva uspostavljanje raznih oblika neposredne, planske i konstantne saradnje policije i građana na svim nivoima i svih kategorija, s ciljem da se uoče problemi koji mogu dovesti do kriminala i djeluje na njih kako bi se otklonili (Simonović, 2004).

13 Smatra se da nijedno dokazno sredstvo u krivičnom postupku ne može biti apriorno superiorno u odnosu na druga dokazna sredstva, niti se njegova informativno-dokazna vrijednost može posmatrati izolovano, bez prethodnog međuodnosa sa drugim dokaznim sredstvima i dokazima. (Jekić, Škulić, 2005).

14 Prikupljanje informacija vrši se operativno-taktičkim metodama i radnjama, uključujući pozornu i patrolnu djelatnost, prikupljanje obavještenja, nadzor puteva, prevoznih sredstava, stanica, lokacija (pijace, javni lokali, kockarnice, i sl.), kontrolu masovnih okupljanja građana, racije, osmatranja, praćenja (u operativno-taktičkom smislu), organizovanjem kriminalističko-informativne djelatnosti, planiranjem kriminalističke djelatnosti, saznavanjem za krivične događaje iz sredstava informisanja, prijavama (samoprijave, anonimne i pseudonimne, prijave oštećenog ili drugih svjedoka, prijave javnih i privatnih organa), kao i drugim izvorima saznanja za postojanje krivičnog događaja, i slično (Krivokapić, & Krstić, 1999).

15 U slučaju da dođe do neslaganja oko vođenja istrage, ovlašćeno službeno lice, s obzirom na funkcionalnu samostalnost svojih državnih organa, može problem rješavati na nivou odnosa organa, čime bi se preduprijedila eventualna samovolja tužioca. Ovo stoga, jer su ovlašćenja ovlašćenih službenih lica da vode istragu u skladu sa zakonom izvorna, bez obzira na dužnost obavještenja tužioca.

donosi naredbu za sprovođenje strage¹⁶. I u ovavom slučaju uloga ovlašćenih službenih lica se ne može iscrpiti u ispunjavanju naloga izvršenja od strane tužioca, jer tada nastupaju zakonske obaveze, odnosno dužnosti ovlašćenih službenih lica. Treća tipična situacija nastaje kada policija ili tužilac dođu do saznanja o postojanju osnova sumnje o učinjenom krivičnom djelu, ali nije identifikovan počinitelj krivičnog djela, odnosno radi se o iniciranju postupka protiv NN izvršioca, ili oštećeni ili neko treće lice podnese prijavu za učinjeno krivično djelo (Modul 1, 2010).

Osnovi sumnje su i jedan od osnovnih problema u praktičnom postupanju u aktuelnoj tužilačkoj istrazi u Republici Srpskoj i BiH. Naime, dileme su upravo oko stepena sumnje, odnosno stepena vjerovatnoće da li je izvršeno djelo, a pogotovo da li se određeno lice može dovesti u vezu sa tim djelom, pa samim tim i oko vremena obavještanja tužioca od strane ovlašćenih službenih lica. Tako su se u praksi, a u vezi sa ovim pitanjem, iskristalisala dva stava. Zagovornici prvog smatraju da prerano obavještanje tužioca nije dobro, jer se on bespotrebno opterećuje te iznose stav kako je, u stvari, to što se dostavlja tužiocu najčešće operativni podatak, odnosno kriminalističko-obavještajna informacija koju valja provjeriti i sl. Drugi pak smatraju da neblagovremeno obavještanje tužioca u startu otežava istragu, jer ako tužilac nije na vrijeme obavješten o svim saznanjima u konkretnoj stvari, ne može sprovesti kvalitetnu istragu (Modul 2, 2010). Problem se u navedenim primjerima ogleda u različitom poimanju instituta osnova sumnje, pogrešnom poimanju pozicije ovlašćenog službenog lica i sl. Ta različitost u postupanju i pogrešno poimanje neminovno uzrokuje i dodatne probleme u postupanju, i to na relaciji ovlašćeno službeno lice i postupajući tužilac. Pored toga, kod obavještanja tužioca često se postavlja pitanje pravne kvalifikacije, a radi pravovremenog obavještanja tužioca od strane policije. Smatra se da ako određene radnje daju osnova za više mogućih kvalifikacija, potrebno je da policija predmetni događaj cijeni kroz težu kvalifikaciju i o tome obavjesti tužioca, pošto se u tom slučaju nadzor tužioca formira od samog početka, i time se omogućava zakonito provođenje radnji dokazivanja¹⁷. Isto tako, kao dilema postavlja se pitanje kakva su prava i obaveze policije i tužilaštava u slučajevima kada se na osnovu prikupljenih saznanja, obavještenja ili prijave određenog događaja ne može formirati osnov sumnje da je učinjeno krivično djelo, a da bi utvrdio takav stepen sumnje policijski službenik bi trebalo da preduzme određene radnje dokazivanja koje se mogu preduzeti tek nakon obavještanja tužioca i donošenja naredbe za sprovođenje istrage, do čega neće doći, jer zakoni o krivičnom postupku propisuju obavještanje tužioca tek po formiranju osnova sumnje¹⁸.

5. Dokazna informacija „opasnost od odlaganja“

U našoj krivičnopravnoj praksi česta je pojava da je razjašnjavanje neke krivične stvari otežano ili onemogućeno time što su lice mjesta, tragovi i predmeti krivičnog djela prije dolaska policijskih službenika ili tužioca pretrpela bitan gubitak informacija (informacioni deficit), koji se mogao izbjeći hitnim postupanjem (obezbjeđenjem lica mjesta), te preduzimanjem neodložnih radnji dokazivanja, posebno uviđaja. Zapravo,

16 Međutim, da bi tužilac okončao istragu, odnosno da bi prikupio dovoljno dokaza iz kojih proizlazi osnovana sumnja da je određeni učinilac učinio krivično djelo, tj. da bi podigao optužnicu, tužilac će morati u najvećem broju slučajeva obavjestiti ovlašćeno službeno lice, jer bez njih ne može sprovesti operativni dio istrage.

17 Dešava se u praksi da policija ne da pravilnu kvalifikaciju radnji koje predstavljaju krivično djelo, a što može prouzrokovati negativne posljedice, u smislu procesne validnosti preduzetih radnji i prikupljenih dokaza.

18 Oblast u kojoj najčešće dolazi do navedenih situacija su istrage krivičnih djela finasijskog i privrednog kriminaliteta, gdje je zbog specifičnosti načina izvršenja vrlo teško doći do stepena osnova sumnje bez preduzimanja radnji dokazivanja i uključenja tužioca.

ključno je saznanje da postojeća dokazna informacija u većini slučajeva podliježe brzom mijenjanju (Vodinelić, 1985). U tom kontekstu naročito je važno pravovremeno fiksiranje prvobitnog stanja lica mjesta, tragova i predmeta krivičnog djela, sjećanja svjedoka, osumnjičenih, oštećenih i drugih lica, tj. objekata koji se stalno mjenjaju, te utvrđivanja vremena i granica mjenjanja relativnih svojstava tih objekata (relativno nepromjenjivi i relativno promjenjivi). Dakle, radnje dokazivanje predstavljaju istražni mehanizam, sredstvo kojim se prikupljaju i obezbjeđuju dokazi u krivičnom postupku, odnosno procesno fiksiranje nastalih promjena u vezi sa izvršenim krivičnim djelom i učiniocem (baš ta promjena, a ne neka kasnija koja nema značenje i ne može biti dokaznom). Zbog toga, radnje dokazivanja imaju za cilj utvrđivanje tačnog i potpunog činjeničnog stanja, odnosno utvrđivanje istine o predmetu istrage. Koje će se radnje dokazivanja preduzeti i kada, cijeni tužilac u svakom konkretnom slučaju, a koji kroz strategiju i plan istrage treba da procjeni koje radnje dokazivanja je potrebno preduzeti radi uspješnog pribavljanja i obezbjeđivanja dokaza, koji će mu omogućiti efikasno iznošenje predmeta pred sudom. Posebno tužilac, zajedno sa ovlašćenim službenim licima policije kao i drugih agencija za sprovođenje zakona, treba da procjeni koje radnje dokazivanja je potrebno preduzeti odmah, zbog postojanja opasnosti od odlaganja. Dakle, i prema krivičnoprocesnim odredbama, u slučaju opasnosti od odlaganja, ovlašćena službena lica će preduzeti sve radnje koje ne trpe odlaganje, a nakon toga će obavjestiti tužioca o postojanju osnova sumnje da je počinjeno krivično djelo s propisanom kaznom zatvora preko pet godina. Kod preduzimanja neophodnih radnji ovlašćena službena lica će postupati u skladu sa zakonskim propisima koji regulišu primjenu te istražne radnje, a nakon toga će o preduzetim radnjama odmah i bez odlaganja obavjestiti tužioca.

Formulacija „opasnost od odlaganja“ se koristi za preduzimanje hitnih radnji dokazivanja. Ta hitnost ili opasnost od odlaganja ogleda se u tome što bi eventualno kasnije pribavljanje tih dokaza bilo nemoguće ili bi njihovo preduzimanje bilo povezano sa znatnim poteškoćama (Modul 2, 2010). Osnovni zadatak tužioca i ovlašćenih službenih lica jeste da prepoznaju takvu situaciju. To je vaoma važan trenutak zbog toga što pravilno, odnosno, nepravilno procjenjivanje takve situacije može imati odlučujući uticaj na uspješno vođenje tog krivičnog postupka. S jedne strane, ishitreno preduzimanje nekih radnji dokazivanja bez kontrole suda može imati za posljedicu nezakonito pribavljanje dokaza, pa samim tim i pravno neupotrebljiv dokaz, (narušavanje prava na privatnost, poštivanje porodičnog života i stana, kao i drugih osnovnih ljudskih prava). S druge strane, oklijevanje u preduzimanju nekih radnji dokazivanja u slučaju hitnosti, rizikuje se da se neopravdano izgubi mogućnost pribavljanja takvog dokaza. Zbog toga je procjena o postojanju momenta opasnosti od odlaganja veoma važan momenat, ako ne i najvažnija odluka tužioca i ovlašćenih službenih lica koju donose prilikom preduzimanja pojedinih radnji dokazivanja. Pored navedenog, načelo operativnosti stvoreno je upravo zato da bi se osigurala i procesno fiksirala maksimalna sačuvanost objekata u relevantnom stanju (s obzirom na prostor i vreme izvršenja djela). Iz navedenog se osnovano može zaključiti da u slučaju opasnosti od odlaganja zakonodavac imperativno obavezuje ovlašćeno službeno lice, a s druge strane ga čini odgovornim za preduzimanje neophodnih radnji radi izvršenja navedenih zadataka, koje je dužno preduzeti po službenoj dužnosti samostalno bez obavještavanja i nadzora tužioca, te odmah po okončanju navedenih radnji (bez vremenske distance) obavjestiti tužioca i dostaviti mu prikupljene predmete (zakonodavac ne propisuje i izjave, i druge informacije koje mogu biti korisne u krivičnom postupku). Imajući u vidu navedena određenja preduzimanja neophodnih „radnji“ (a ne i mjera), kao i obavezu dostavljanja „prikupljenih predmeta“ (a ne i izjava), proizlazi zaključak da se navedeno odnosi na radnje kojima se pronalaze, prikupljaju i obezbjeđuju predmeti koji mogu poslužiti kao dokazi u krivičnom postupku, prije svega uviđaj, privremeno oduzimanje predmeta bez

naredbe, i dr., za čije preduzimanje, po pravilu, nije neophodna procesna inicijativa tužioca (izuzetno je potrebna u slučaju izričitog protivljenja lica oduzimanju predmeta, i neophodnosti određivanja pregleda, obdukcije i ekshumacije leša). Materijalni uslov za navedeno preduzimanje radnji ovlašćenog službenog lica je postojanje opasnosti od odlaganja, odnosno neophodnost trenutnog –hitnog reagovanja. Ovdje je, prije svega, riječ o radnjama koje su po prirodi stvari neponovljive (kao u slučaju uviđaja), s tim da je postojanje hitnosti potrebno objektivno i restriktivno tumačiti, imajući u vidu da se radi o izuzecima koji su ustanovljeni u interesu postupka i ne bi trebalo da postanu pravilo (Kulić, 2008).

6. Zaključak

Fiksiranje dokazne informacije je višestruko značajno pitanje, koje posebno dolazi do izražaja u tužilačkoj, odnosno tužilačko-policijskoj istrazi. Vrlo često od pravilnog postupanja tokom otkrivanja krivičnog djela zavisi i njegovo dokazivanje. Tako, ukoliko se kriminalističke informacije, ispravno ne prikupljaju i procjenjuju, a potom i procesno obezbjeđuju (fiksiraju), mogu dovesti do trajnog gubljenja pojedinih dokaza. Posebno je značajan momenat sticanja početnih saznanja za izvršeno krivično djelo (osnova sumnje), jer on ujedno može biti i momenat otpočinjanja istrage u formalnom smislu, a time i potrebe za obezbjeđenjem dokaza. Međutim, u praksi se ovom pitanju često pristupa „rutinski“. Tome doprinose i sama priroda (i sadržaj) osnova sumnje, ali i nedorečenost zakonskih propisa po kojima su osnovi sumnje istovremeno i osnov za heurističko postupanje policije, ali i za formalno pokretanje istrage (i njeno okončanje). Zbog toga je naročito važno radu sa osnovama sumnje posvetiti potrebnu pažnju. Posebno je bitno njihovo pravilno tretiranje u početnim, ranim fazama spoznaje određenih indicijalnih činjenica. Njihova višeznačajnost je u tom stadijumu najizraženija. Pored navedenog, ovaj problem izražen je i kod hitnog postupanja, tzv. „opasnosti od odlaganja“, gdje je presudno fiksiranje dokazne informacije, jer bi u protivnom mogle biti nepovratno izgubljene ili njihovo dokazivanje povezano sa nesrazmjernim poteškoćama. Zbog toga je bitno aktualizovati ranija učenja o značaju fiksiranja dokazne informacije i „osvježiti“ sadašnju teoriju i praksu dokazivanja. Isto tako, čime se ovaj rad nije bavio, dužnu pažnju treba posvećivati i načinima obezbjeđenja dokaznih informacija. Posebno je značajno korišćenje tehničkih i dostignuća drugih nauka na tom planu. Ipak, treba konstatovati da organizaciono, infrastrukturno, kadrovski i tehnički istražni organi imaju sve pretpostavke za ostvarenje svoje osnovne djelatnosti, zbog čega postoje u svim državama, a to su poslovi otkrivanja krivičnog djela i počinioaca, sprečavanje izvršenja krivičnih djela, pronalaženje izvršilaca krivičnih djela, njihovo privođenje pravosudnim organima, te spomenute pretpostavke za istragu krivičnih djela i počinilaca na način kako to propisuje novi Zakon o krivičnom postupku. Zapravo, od adekvatnog angažmana ovlašćenih službenih lica u istrazi, u najvećoj mjeri zavisi i uspjeh same istrage. Posebno je izražena uloga policije u preduzimanju pojedinih mjera i radnji na otkrivanju i pronalaženju izvršilaca krivičnih djela i prikupljanju dokaza, kao što su uviđaj, pretresanje stana, lica i prostorija, i drugih radnji dokazivanja, ali i posebnih istražnih radnji. Naravno, nužan uslov je obezbjeđenje nadzora od strane tužioca, kako bi dokazi bili prikupljeni na zakonit način, kao i sudsko obezbjeđenje preduzimanja pojedinih radnji (npr. izdavanja naredbi). U tom smislu, potrebno je stalno usavršavati postojeće i iznalaziti nove metode fiksiranja dokaznih informacija.

7. Literatura

1. Алексић, Ж., Шкулић, М., Жарковић, М. (2004). *Лексикон криминалистике*. Смедеревска Паланка: Дигитал Дизајн.
2. Бошковић, М. (1999). *Криминолошки лексикон*. Матица Српска: Нови Сад.
3. Бошковић, М. (1990). *Материјални докази у криминалистичкој обради*, Београд.
4. Водинелић, В. (1990). *Што је откривање, а што разоткривање кривичног дјела и разоткривање учиниоца*, Студија, Забреб: РСУП Хрватске.
5. Водинелић, В. (1987). Студија о тактици разоткривања фингираних кривичних дјела. *Приручник* 1987/6.
6. Водинелић, В. (1985). *Криминалистика – откривање и доказивање*, Скопје: Факултет за безбедност.
7. Водинелић, В. (1994). Научни проблеми на релацији доказни извор–доказ–доказивање у кривичном процесном праву, *Анали*, број 3–4/1994.
8. Јекић, З., Шкулић, М. (2005). *Кривично процесно право*, Источно Сарајево: Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву.
9. Ђурђевић, З. (2007). Појам и врсте анализе криминалитета. У: *Наука- Безбедност- Полиција*, Криминолошко-полицијска академија, бр.1, стр. 93-110.
10. Кривокапић, В. Крстић, О. (1999). *Криминалистика тактика II*, Београд: Полицијска академија.
11. Кулић, Д. (2008). Овлаштено службено лице као субјекат истраге у кривичнопроцесном законодавству Босне и Херцеговине, *Правна ријеч*, бр. 15/2008, Бања Лука: Удружење правника Републике Српске.
12. Матијевић, М. (2010). Откривање кривичног дјела, учиниоца и теорија информације. *Криминолошко форензичка истраживања (Criminalistics forensic research)*, Волумен 1, Број 1, (1-19). Бања Лука: Интернационална асоцијација криминалиста.
13. Modly, D., Šuperina, M., Korajlić, N. (2008). *Riječnik kriminalistike*. Zagreb: Strukovna udruga kriminalista.
14. Модул 1 – *Поступак истраге као однос кривичнопроцесних радњи тужиоца и полиције*. (2010). Сарајево: Високи судски и тужилачки савјет БиХ.
15. Модул 2 – *Пракса и критерији постојања опасности од одлагања у поступку предузимања неких радњи доказивања*. (2010). Сарајево: Високи судски и тужилачки савјет БиХ.
16. Симовић, М. (2009). *Кривично процесно право*. Бихаћ: Правни факултет Универзитета у Бихаћу.
17. Симоновић, Б., Пена, У. (2011). *Криминалистика*. Источно Сарајево: Правни факултет.
18. Симоновић, Б. (2004). *Криминалистика*. Крагујевац: Правни факултет.
19. Шикман, М. (2010). Практични проблеми коришћења индиција (основа сумње) у тужилачкој истрази – теоријско разјашњење кључних појмова. Зборник радова *“Право и форензика у криминолошкој полицији”*. Београд: Криминолошко-полицијска академија.
20. Закон о кривичном поступку Републике Српске, Службени Гласник Републике Српске, број 53/12.

THE SIGNIFICANCE OF CRIMINALISTICS APPROACH TO FIXATION OF EVIDENTIAL INFORMATION

Summary

The information, in terms of semantics, has numerous meanings, starting from the one when the information is used on daily basis to that when it is being used in technical sense. It is a notion tightly linked to the context which it is used in. Regarding that, and without deeper semantic and syntax analysis of the word information, this paper will speak about criminalistic aspect of the information. Namely, in criminalistics, the basic starting premise is the information or the fact that implies the presence of a criminal offence, perpetrator or a connection between these two. That is why we have heuristic versions and some other too, as well as operational and evidential actions derived from these versions. As a matter of fact, what kind of version will be created depends on the information obtained from answers to nine golden questions of criminalistics. In that sense, criminalistic information has a retrospective (imaginary and realistic reconstruction of a criminal offence), perspective (planning of the pre-trial and criminal proceeding) and operational function (making an algorithm and setting up operational, tactical and evidential actions). This could be observed as a simplified concept of criminalistic context of the information. Therefore, it is not each piece of information that is relevant in terms of criminalistics. In order to have a relevant context, the information has to be processed in criminalistic terms, to be interpreted through a system of criminalistic methods (operational information) and secured according to criminal-procedure rules (evidential rules). As it can be concluded, the way from ordinary information to those with an evidential character is hard, long and difficult, and conditioned by criminalistics and criminal-procedure procedures, which makes this concept comprehensive, and not simple at all. Nevertheless, the new theory and practice neglects the concept of criminalistic aspects of information, especially the segment on fixation of evidential information. This issue is very often treated as “well-known” and “clarified” and therefore it is not being paid attention to. In that context, this paper aims to emphasize the importance of criminalistic approach to the information, especially to the fixation of evidential information. Set the problem gets even bigger news is that a wider range of relevant subjects (authorized) to collect and provide evidence. In this sense, it is especially important to consider prosecutorial and police- prosecutorial concept of investigation.

UDK: 348(497.11)

342.731(497.11)

322.2(497.11)

ZAKON O CRKVAMA I VERSKIM ZAJEDNICAMA I ULOGA POLICIJE U ZAŠTITI SLOBODE VEROISPOVESTI

Dalibor Đukić¹

Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu

Sažetak: Sloboda veroispovesti zagaranтована je brojnim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, čiji je Srbija potpisnik. Oba aspekta verske slobode, kako kolektivni tako i individualni, predmet su posebnog interesovanja savremenog državnog zakonodavstva. Garantovanje tih sloboda, međutim, samo po sebi nije dovoljno. Neophodna je stalna angažovanost državnih organa sa ciljem unapređenja i razvoja verskog pluralizma sa jedne strane, a sa druge zaštita subjekata verske slobode od različitih zloupotreba kojima mogu biti izloženi. Ovaj delikatan i za demokratsko društvo veoma osetljiv proces, predstavlja veliki izazov za državne organe koji u njemu učestvuju. Jedan od tih organa svakako je i policija, čija je asistencija u nekim slučajevima zaštite verske slobode neophodna.

Ključne reči: verska sloboda, crkve i verske zajednice, država, policija, državno-crkveno pravo.

1. Uvod

U savremenim društvima odnos države prema crkvama i verskim zajednicama uređen je na različite načine. U današnjoj Evropi postoji čitav dijapazon različitih odnosa države prema jednoj ili više crkava i verskih zajednica. U Srbiji, kao i u najvećem broju evropskih država, na snazi je sistem kooperativne odvojenosti, u kojem su država i crkva načelno odvojeni, ali sarađuju u poslovima od zajedničkog interesa (Avramović, 2007:47). Ta saradnja ima svoje zakonske okvire, koji su postavljeni usvajanjem *Zakona o crkvama i verskim zajednicama-ZCVZ* od strane Narodne skupštine Republike Srbije aprila 2006. godine. Međutim, put do tog zakonskog rešenja bio je pun kontroverzi i korisno bi bilo navesti osnovne i najbitnije činjenice vezane za oblikovanje i usvajanje ovog Zakona.

1 asistent Dalibor Đukić, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, e-mail: dalibor.djukic@ius.bg.ac.rs.

U trenutku raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na celoj njenoj teritoriji primenjivana je jedinstvena regulativa koja je uređivala pravni položaj crkava i verskih zajednica. Njen osnov predstavljao je Zakon o pravnom položaju verskih zajednica iz 1953. godine (Službeni list FNRJ, br. 22/1953), koji se kasnije primenjivao na nivou republika. U Sloveniji i Bosni i Hercegovini on je usvojen kao republički zakon 1976. godine (Zakon o pravnom položaju verskih skupnosti v Republici Sloveniji, Uradni list SRS, br. 15/1976, i Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, Službeni list SRBiH, br. 36/1976), u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji 1977. godine (Zakon o pravnom položaju verskih zajednica, Službeni glasnik SRS, br. 44/1977, Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, Službeni list SRCG, br. 9/1977, i Zakonot za pravna položba na verskote zaednici, Služben vesnik na SRM, br. 39/1977), a u Hrvatskoj 1978. godine (Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, Narodne novine SRH, br. 14/1978). Taj Zakon ostaće na snazi u Srbiji sve dok nije na inicijativu Srpske pravoslavne crkve, Skupština Republike Srbije usvojila Zakon o prestanku važenja određenih zakona i drugih uredbi (Službeni glasnik RS, br. 18/93), kojim je ukinut gore pomenuti Zakon o pravnom položaju verskih zajednica iz 1977. godine. Od tog trenutka pa sve do izglasavanja Zakona o crkvama i verskim zajednicama, u Srbiji nije postajala regulativa koja bi uređivala njihov pravni položaj.

Nakon demokratskih promena 2000. godine uočena je neophodnost popunjavanja regulativne praznine koja je nastala 1993. godine. Sa tim ciljem krajem 2000. godine Savezno i Republičko ministarstvo vera formirali su tim za izradu nacrtu zakona kojim bi se regulisali ovi odnosi. U aprilu 2002. godine je Savezna vlada SR Jugoslavije utvrdila Predlog zakona o verskoj slobodi, koji je nakon toga usvojen u Veću republika Savezne skupštine Jugoslavije, međutim u Veću građana rasprava nikada nije završena, tako da taj predlog zakona nikada nije stupio u pravni promet. Tokom 2004. godine Ministarstvo vera je pripremlilo novi Prednacrt zakona o crkvama i verskim zajednicama i uputilo ga na javnu raspravu. Održano je nekoliko okruglih stolova i široka javna rasprava koja je trajala skoro dve godine. Nakon okončanja skupštinske procedure, Narodna skupština Republike Srbije je na maratonskoj dvodnevnoj sednici usvojila *Zakon o crkvama i verskim zajednicama* – ZCVZ 20. aprila 2006. godine (Službeni glasnik RS, br. 36/06). Ubrzo nakon njegovog usvajanja, tri crkve i grupa nevladinih organizacija podneli su Ustavnom sudu četiri inicijative i jedan predlog za ocenu ustavnosti Zakona o crkvama i verskim zajednicama, ali javna rasprava o ovom predmetu još nije okončana.

Promene koje se tiču načina poimanja pravnog, ali i društvenog položaja crkava i verskih zajednica iznedrile su i jednu novu naučnu disciplinu koja se u poslednje vreme ubrzano razvija, a bavi se teorijskim ispitivanjem i unapređivanjem odnosa države i crkve – državno-crkveno pravo. Kod nas je ova naučna disciplina još u povelju, ali literatura koja se bavi ovom problematikom svakim danom je sve bogatija. Takođe, treba napomenuti da pitanja na koja treba da pruži odgovor ova grana prava nisu jednostavna, što pokazuje i činjenica da se u većini evropskih država već decenijama vode javne rasprave i pišu naučni članci o različitim temama odnosa države prema crkvama i verskim zajednicama. Taj trend je aktuelan i u Srbiji, tako da se u poslednje vreme može naći veći broj radova koji se bave određenom tematikom državno-crkvenog prava (primeri literature: Draškić, 2006; Avramović, 2007; Đurđević, 2008; Radulović, 2009; Šijaković, 2009; Božić, 2010).

Iako bi se moglo učiniti da se državno-crkveno pravo bavi relativno uskim krugom pitanja, koja ova grana prava treba da reguliše, ono treba da ponudi odgovore na mnogo više tema nego što je samo pitanje statusa crkava i verskih zajednica. Među teme kojima se ono bavi spada i odnos državnih organa i institucija prema crkvama i verskim zajednicama. Policija, kao jedan od najvažnijih državnih organa, igra veoma važnu ulogu u obezbeđivanju verskih prava i sloboda. U tom smislu je uloga policije regulisana i Zakonom o crkvama i verskim zajednicama: predviđena je pomoć policije u izvršenju odluka i presuda organa crkava i verskih zajednica, kao i mogućnost vršenja bogoslužbenih radnji i obreda u policijskim ustanovama.

2. Državna pomoć pri izvršenju odluka crkava i verskih zajednica

Državna pomoć u izvršenju odluka nadležnih organa crkava i verskih zajednica regulisana je čl. 7 Zakona o crkvama i verskim zajednicama, koji predviđa da „za izvršenje pravosnažnih odluka i presuda koje izdaju nadležni organi crkava i verskih zajednica država pruža odgovarajuću pomoć, na njihov zahtev, u skladu sa zakonom“ (Službeni glasnik RS, br. 36/06). Iako se organi reda eksplicitno ne pominju u ovom članu, najviše zabrinutosti i primedbi se upravo odnosilo na ustavnost odredbe koja dopušta njihovu asistenciju u sprovođenju odluka crkava i verskih zajednica, kao i na dopuštenost mešanja državnih organa u verske poslove. Ovde se pojavljuju dva problema: jedan je više tehničke, proceduralne prirode, dok se drugi problem tiče same sadržine verske slobode i autonomije crkava i verskih zajednica, koje su zagarantovane, kako Ustavom, tako i brojnim međunarodnim deklaracijama.

Naime, u samom Zakonu o crkvama i verskim zajednicama nije opisana procedura kojom jedna crkva ili verska zajednica može da zatraži pomoć državnih organa u izvršenju odluka koje donose njeni nadležni organi. Ovde se praktično radi o jednoj ekstremnoj situaciji koja se najčešće dešava ukoliko pojedinac, grupa vernika ili verskih službenika jedne verske zajednice odstupi od njenog zvaničnog učenja ili ispoljava verska uverenja suprotno njenoj standardnoj praksi, ali ne žele da napuste verske objekte i sistem verske zajednice kojoj pripadaju. U najvećem broju slučajeva takvo ponašanje sankcionisano je od strane organa verskih zajednica. Međutim, sama verska zajednica nema mogućnost fizičke prisile da gore pomenuta lica, koja u takvim ekstremnim situacijama uzurpiraju njenu imovinu, udalji iz svojih verskih objekata. U takvim slučajevima asistencija državnih organa je neophodna. Pitanje koje Zakon o crkvama i verskim zajednicama ne reguliše jeste na koji način će se odredba čl. 7, st. 2 praktično sprovesti.

U Zakonu o policiji (Službeni glasnik RS, br. 101/05, 63/09, 92/11) članom 3 je predviđeno da ako se pri izvršenju akata državnih organa i pravnih lica sa javnim ovlašćenjima očekuje otpor, policija će tim organima, na njihov zahtev, pružiti pomoć radi sprovođenja izvršenja. Međutim, kao što primećuje Zaštitnik građana (Janković, 2009), crkve i verske zajednice nisu niti državni organi, niti pravna lica sa javnim ovlašćenjima, tako da po osnovu ovog člana ne mogu koristiti državnu pomoć propisanu čl. 7, st. 2 Zakona o crkvama i verskim zajednicama. Ovde se kao rešenje mogu ponuditi različite solucije: jedna je posredovanje državnog organa nadležnog za verska pitanja (ministarstva ili vladine kancelarije) koje ispunjava uslove iz čl. 3 Zakona o policiji, dok je druga pokretanje postupka pred državnim sudom, koji bi svojom odlukom potvrdio odluku verskog organa i naložio organima reda da postupe po njegovoj odluci, što bi moglo predstavljati kršenje autonomije crkava i verskih zajednica (Đurđević, 2008:172). U svakom slučaju bitno je primetiti da Zakon o crkvama i verskim zajednicama ne reguliše do detalja proceduru pružanja državne pomoći prilikom izvršenja odluka verskih zajednica, ali on tu pomoć propisuje i daje pravo crkvama i verskim zajednicama da je zatraže.

Daleko veći problem predstavlja pitanje da li pružanje te pomoći krši ustavno načelo o odvojenosti države i crkava i verskih zajednica, neutralnost države u verskim pitanjima, kao i da li predstavlja mešanje sekularnog i sakralnog, odnosno države i crkve. Najpre, postavlja se pitanje da li je čl. 7, st. 2 Zakona o crkvama i verskim zajednicama u suprotnosti sa čl. 11 Ustava Republike Srbije (Službeni glasnik RS, 98/06) koji propisuje da su crkve i verske zajednice odvojene od države i da je Republika Srbija svetovna država. U istom kontekstu spominje se i čl. 142 Ustava Republike Srbije koji definiše načela sudstva. U tom članu se propisuje da sudovi treba da sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata koji su predviđeni zakonom, opšteprihvaćenih pravila

međunarodnog prava i potvrđenih međunarodnih ugovora. Autonomni propisi crkava i verskih zajednica ne spadaju ni u jednu od ovih kategorija, pa pošto verski sudovi ne sude na osnovu akata koji su u Ustavu taksativno pobrojani, ne postoji obaveza države u izvršavanju njihovih odluka. Postavlja se i pitanje da li zakon može državi „naložiti da izvršava odluke crkvenih sudova... jer odluke crkvenih organa ne proizvode dejstvo u sistemu državnih organa, već samo u sistemu autonomnog crkvenog prava“ (Raković, Đurić, 2012:141). Takođe, problematična je i usaglašenost verskih prava sa međunarodnim konvencijama i ustavnim garancijama poštovanja temeljnih ljudskih i manjinskih prava, te postoji mogućnost da država bude u obavezi da ispunjava odluke kojima se ova prava krše. U takvim situacijama, Zaštitnik građana smatra da država čak treba da spreči izvršenje tih crkvenih presuda i odluka, kako bi zaštitila i ispoštovala prava zajemčena Ustavom (Janković, 2009:8).

Sva ova pitanja zahtevaju ozbiljnu analizu, jer se radi o veoma bitnom elementu zaštite verskih prava i sloboda. Sloboda veroispovesti je zagarantovana kako brojnim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, tako i ustavima skoro svih zemalja. Isti je slučaj i sa skoro svim srpskim ustavima iz XIX i XX veka (Avramović, 2007:24). Međutim, u praksi je postalo više nego jasno da nije dovoljno samo ustavno propisati verska prava i slobode i, uz već prevaziđenu floskulu o odvojenosti države i crkve (kojom se tokom ateističkog režima pravdala državna kontrola crkve, a problemi verskih zajednica gurani pod tepih), prekinuti bilo kakvo interesovanje države za crkve i verske zajednice. Sasvim suprotno, da bi se u jednoj državi poštovala verska prava i slobode, to zahteva stalni angažman države, ne sa ciljem da se ostvari odnos subordinacije ili mešanja kompetencija crkve i države, već sa ciljem kontinuirane saradnje u poslovima od zajedničkog interesa, koji se bez njihove saradnje ne mogu valjano obaviti. Najveći izazov upravo predstavlja iznalaženje granice i pravilnog modaliteta državnog angažmana u sferi verskih sloboda, koji neće ugroziti autonomiju crkava i verskih zajednica, ali može obezbediti nesmetano ostvarivanje kako kolektivnih tako i individualnih verskih prava.

U vezi sa tvrdnjom da se odredbom koja predviđa državnu pomoć pri izvršenju odluka i presuda verskih zajednica koju propisuje Zakon o crkvama i verskim zajednicama u čl. 7, st. 2 krši ustavno načelo o odvojenosti države i crkava i verskih zajednica, kao i sekularni karakter države, treba najpre napomenuti kako to načelo savremena teorija i evropska zakonodavna praksa ne doživljavaju kao suprotstavljenost ili ignorisanje religije, već kao imperativ za saradnju. Iako su sve evropske države sekularne, u Evropi postoje različiti sistemi odnosa države i crkava i verskih zajednica: princip stroge odvojenosti (Francuska koja se uzima kao tipičan model, SAD, Slovenija), sistem državne crkve (Engleska, Grčka i određeni broj nordijskih zemalja) i odvojenost uz kooperaciju (Nemačka, Austrija, Italija, Španija) (Robbers, 1994:5). Treba naglasiti da u praksi nigde nema čistog modela. Da li u nekoj zemlji važi jedan ili drugi model, određuje se prema ustavnim normama, ali u praksi stanje odnosa države i crkve nikada nije jednoznačno (Đurđević, 2008:118). Jasno se može uvideti u uporednom evropskom pravu da se sistem kooperativne odvojenosti nalazi u ekspanziji i da sve veći broj država uspostavlja sistem koordinacije sa crkvama i verskim zajednicama, koji upravo za razliku od sistema apsolutne odvojenosti i predviđa saradnju ta dva stuba svakog društva. U tom sistemu se država principijelno ne meša u interna pitanja verskih organizacija, što znači da je autonomija verskih zajednica centralni segment ovog pravnog okvira (Robbers, 1994:5). U svetlu svega pomenutog može se zaključiti da je u savremenoj Evropi (a i šire) došlo do onoga što se u američkoj literaturi sve češće naziva rušenjem „zida odvojenosti između države i crkve“ (Steven D. Smith, 2007).

U skladu sa tim tendencijama, srpski zakonodavac se opredelio za model kooperativne odvojenosti i implemetirao ga kroz Zakon o crkvama i verskim zajednicama. Na taj način je saradnja države i subjekata verske slobode dobila zakonski dignitet, a jedan

od oblika saradnje jeste upravo zaštita autonomnog prava crkava i verskih zajednica, koje svoj pravni karakter zadržava upravo zahvaljujući činjenici da je delotvorno i da država, koja raspolaze monopolom fizičke prinude, pomaže u njenoj primeni. Imajući to na umu, Zakonodavni odbor Narodne skupštine okarakterisao je pomenutu pomoć kao neophodnu upravo radi zaštite autonomije subjekata verske slobode (Raković, Đurić, 2012:141). Dakle, državna pomoć pri izvršenju odluka i presuda organa verskih zajednica ne predstavlja mešanje države i crkve, već sasvim suprotno predstavlja garanciju autonomije verskih zajednica, pri čemu se država svakako ne meša u sam proces donošenja tih odluka, nego se pojavljuje kao pomoćni izvršni organ, i to u situacijama kada sama verska zajednica to zatraži.

Kao što je već pomenuto, postoji nejasnoća i u vezi sa ustavnošću čl. 7, st. 2 Zakona o crkvama i verskim zajednicama u smislu čl. 142 Ustava Republike Srbije koji predviđa da sudovi sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata koji su predviđeni zakonom. Međutim, ovaj član Ustava ne mora biti narušen, jer sudovi pružaju pomoć u izvršenju samo i jedino pravosnažnih odluka crkava i verskih zajednica, i to u skladu sa zakonom. Ono što je ovde posebno bitno jeste način na koji ove odluke stiču pravosnažnost. Treba najpre pomenuti da se na crkve i verske zajednice primenjuje Zakon o udruženjima (Službeni glasnik, br. 51/09) u onim pitanjima koja nisu regulisana posebnim zakonom (čl. 2 Zakona o udruženjima). Imajući to u vidu, pravosnažnost presuda i odluka organa crkava i verskih zajednica uređena je čl. 20 Zakona o udruženjima, koji predviđa da „svaki član udruženja može pokrenuti postupak pred nadležnim osnovnim sudom za utvrđivanje ništavosti opšteg akta udruženja koji je donet suprotno statutu ili drugom opštem aktu udruženja, odnosno za utvrđivanje ništavosti pojedinačnog akta udruženja koji je donet suprotno zakonu, statutu ili drugom opštem aktu udruženja, u roku od petnaest dana od dana saznanja za akt, a najkasnije u roku od šest meseci od dana donošenja akta“. Odatle sledi da nije tačna pretpostavka da akti organa crkava i verskih zajednica ne proizvode pravno dejstvo u sistemu državnog prava, jer stiču svojstvo pravosnažnosti protekom roka od petnaest dana odnosno šest meseci ili okončanjem sudskog postupka kojim se utvrđuje njihova usaglašenost sa pozitivno-pravnim propisima (Raković, Đurić, 2012:145).

Država, dakle, nije u obavezi da pomogne izvršenje baš svih odluka crkava i verskih zajednica, već te odluke u skladu sa čl. 7, st. 2 Zakona o crkvama i verskim zajednicama moraju da ispune određene uslove: moraju biti pravosnažne, u skladu sa zakonom, pomoć mora biti odgovarajuća i samo na zahtev određene crkve ili verske zajednice. Ovi uslovi koji su propisani Zakonom upravo postoje da bi se izbeglo svojevolljno mešanje države u verska pitanja, ali i da ne bi došlo do izvršenja odluka nadležnih organa crkava i verskih zajednica koje nisu u skladu sa Ustavom, zakonima i brojnim međunarodnim deklaracijama o ljudskim pravima. Dakle, svaka odluka koju donose organi verskih zajednica, da bi bila u skladu sa zakonom i da bi država mogla da pomogne u njenom izvršenju, mora biti usklađena sa međunarodnim deklaracijama i dokumentima o ljudskim pravima. To je, zapravo, neophodno da bi se sa jedne strane zaštitila temeljna ljudska prava, ali i da država ne bi došla u situaciju da izvršava odluke koje krše ta prava.

Postavlja se i pitanje koje pravo je preče: da li individualna ljudska prava poput slobode misli i govora ili pravo verskih zajednica na autonomiju i jednoobraznost učenja. Da li, ukoliko određeni verski službenik ispolji drugačija uverenja ili praksu od one koja je zvanična praksa verske zajednice kojoj pripada, država treba da zaštiti njegovo pravo na slobodu govora i mišljenja ili pravo verske zajednice da sankcioniše, u skladu sa njenim internim propisima, svako ponašanje verskog službenika koje nije u skladu sa njenom zvaničnom doktrinom i verskom praksom. Skorijeg datuma je slučaj monahinja manastira Vaznesenje kod Čačka, koje su napustile Srpsku pravoslavnu crkvu i priključile se organizaciji koju je ta Crkva na više načina osudila. Nadležni organ Srpske pravoslavne crkve je doneo odluku da moraju zbog nepokajanja da napuste manastir

u kojem su obitavale. Međutim, pošto one to nisu želele da učine, i zbog velikog broja njihovih pristalica koje su se okupile, bile su angažovane snage reda kako ne bi došlo do eskalacije nasilja među dvema suprotstavljenim stranama. Monahinje su ipak napustile manastir, dok je nadležni episkop postavio privremenu upravu (<http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Spreceno-narusavanje-reda-u-manastiru-Vaz-nesenje.sr.html>). Dakle, dilema je da li država štiteći crkveni red i poredak krši temeljna ljudska prava gore pomenutih monahinja. Drugim rečima, postavlja se pitanje da li ona treba da zaštiti kolektivno ili individualno ispovedanje vere, kao i da li štiteći kolektivno ispovedanje vere krši individualna ljudska prava verskih službenika (Raković, Đurić, 2012:146).

U nauci je standardizovano da se pri određivanju definicije jednog pojma najpre pokaže njegov najbliži rod (*genus proximum*) i osobena razlika (*differentia specifica*) na osnovu koje se taj pojam razlikuje od ostalih pojmova njegove vrste. Za crkve i verske zajednice *genus proximum* je pojam religijskog društva, a religijsko društvo je „zajednica ljudi sjedinjenih jednom religijskom verom i opštom organizacijom“ (Troicki, 2011:30). Za potrebe ovog rada nije neophodno određivati *differentia specifica*, jer se ona razlikuje za svaku crkvu ili versku zajednicu pojedinačno. Ako se, dakle, prihvati gore pomenuta definicija religijskog društva, onda je jasno da jednoobraznost ispovedanja vere predstavlja samu suštinu postojanja crkava i verskih zajednica kao takvih. Da bi država očuvala verski identitet, vlastito delovanje i slobodu upravljanja u internim verskim poslovima crkava i verskih zajednica, ona je dužna da im pomogne da očuvaju jednoobraznost veroispovedanja u okviru njihovog sistema verske organizacije. I upravo se tu nalazi bitna činjenica o kojoj treba voditi računa: u ovakvim slučajevima država pomažući izvršenje odluka organa crkve ili verske zajednice ne zabranjuje nikome slobodu mišljenja ili govora, već samo ne dozvoljava da se odstupanje od standardne verske prakse vrši unutar sistema verske zajednice. Dakle, verski službenik ima pravo da iznosi svoja lična mišljenja na svakom drugom mestu, ali izvan organizacije same verske zajednice (Raković, Đurić, 2012:147). Odatle sledi da država ne ograničava ničija prava, već, naprotiv, štiti osnovno pravo verske zajednice na samoopredeljenje, samoodređenje i verski identitet, koje ne sme biti ugroženo kako spolja, tako ni iznutra.

3. Verska služba u policiji i državnim organima

Sam Zakon o crkvama i verskim zajednicama samo na jednom mestu eksplicitno pominje policiju, i to u čl. 31 kojim se garantuje mogućnost obavljanja bogoslužjenja i verskih obreda u policijskim objektima na zahtev nadležnog organa. Isti taj nadležni organ dužan je da obezbedi vršenje bogoslužjenja na zahtev svojih članova i da dogovori sa crkvom ili verskom zajednicom način i uslove pod kojima će se bogoslužjenja obavljati. I ovde se može postaviti pitanje da li vršenje verskih obreda u državnim ustanovama predstavlja kršenje ustavnog načela o odvojenosti države i crkava i verskih zajednica iz čl. 11 Ustava Republike Srbije.

Državne institucije, isto kao i sama država, treba da budu verski neutralne. To podrazumeva i zaštitu negativnog aspekta verske slobode, odnosno prava na neizjašnjavanje o verskom opredeljenju. Dakle, svaki akt ili čin države i državnih organa mora biti takav da ne dovodi do obaveze pojedinca da iskaže svoja verska ubeđenja ili verovanja. Tu se javlja problem ukoliko verska zajednica vrši obrede u nekoj državnoj instituciji (npr. policiji), na koji način može da se obezbedi negativni aspekt verske slobode, odnosno kako da se ne ugroze prava onih članova kolektiva koji ne pripadaju verskoj zajednici koja dolazi da vrši verski obred.

Stav Zakonodavnog odbora Narodne skupštine Republike Srbije je da se bogoslužbene aktivnosti u skladu sa Zakonom o crkvama i verskim zajednicama sprovode samo u skladu sa mogućnostima i na osnovu zahteva zaposlenih u javnim institucijama ili na zahtev korisnika njihovih usluga, što je u skladu sa međunarodnim standardima. Bitno je da se vršenje bogoslužbenih radnji i obreda u javnim institucijama (pa i u policijskim stanicama, zatvorima, kazneno-popravnim zavodima itd.) vrši ne na zahtev ili po volji crkava i verskih zajednica, već na zahtev nadležnog organa (Raković, Đurić, 2012:154), koji je dužan da obezbedi sve neophodne uslove, pa i da zaštiti negativni aspekt verske slobode. Takođe, vršenje verskih obreda u javnim institucijama je predviđeno na neutralan način, što podrazumeva da sve verske zajednice (bez obzira da li su tradicionalne, konfesionalne ili nove) imaju pravo da vrše svoje obrede, na zahtev nadležnog organa. Pošto se ovakve verske aktivnosti dešavaju iz dva razloga, ili na zahtev zaposlenih (npr. policajaca jedne policijske stanice), ili na zahtev korisnika usluga jedne institucije (npr. zatvorenika u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija), one ne mogu narušiti načelo o odvojenosti države i crkve jer su usmerene na zadovoljenje verskih potreba individua, a ne crkava i verskih zajednica (Raković, Đurić, 2012:156).

Još jedan argument u prilog stava da vršenje bogoslužbenih aktivnosti u javnim institucijama ne remeti načelo odvojenosti države i crkava i verskih zajednica, jeste činjenica da je ono dozvoljeno u pravnim sistemima drugih država. Dovoljno je samo pogledati odredbe zakona koji regulišu odnos države prema verskim zajednicama u državama nastalim na tlu bivše Jugoslavije da bi shvatilo da su one otišle i korak dalje. Naime, u Sloveniji Zakon o verskoj slobodi (Zakon o verski svobodi, *Uradni list RS*, br. 14/07) posvećuje ceo član 23 uređenju verske službe u policiji: „Policajcima, koji to žele, država obezbeđuje versku duhovnu brigu u okolnostima u kojima im je ostvarivanje verskih sloboda otežano. Organizacija verske duhovne brige i način ostvarivanja ovog prava u policiji detaljnije uređuje ministar nadležan za unutrašnje poslove“. Isto to je zagarantovano u Hrvatskoj Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica (*Narodne novine RH*, br. 83/02), u kojem čl. 16 predviđa da „verska zajednica ima pravo na dušebrižništvo svojih vernika pripadnika Oružanih snaga i policije, i drugih osoba stalno zaposlenih u Oružanim snagama i policiji, i članova njihovih domaćinstava pod uslovima i na način uređen ugovorom sa Vladom Republike Hrvatske“. U Bosni i Hercegovini je Temeljnim ugovorom između Bosne i Hercegovine i Svete stolice u čl. 15 predviđeno da „Bosna i Hercegovina priznaje i jemči Rimokatoličkoj crkvi pravo na duhovnu brigu o vernicima koji se nalaze u oružanim snagama i u policijskim službama... dušebrižnička delatnost u oružanim snagama i policijskim službama... biće uređena posebnim ugovorima između nadležnih crkvenih vlasti i Bosne i Hercegovine“. U Crnoj Gori je ugovorima koje je Vlada Republike Crne Gore potpisala sa Rimokatoličkom crkvom, Jevrejskom i Islamskom verskom zajednicom, predviđeno da one imaju pravo na duhovnu brigu o svojim vernicima koji se nalaze u oružanim snagama i u policijskim službama. Tim istim ugovorima predviđeno je i pripremanje posebne ishrane za vernike jevrejske i islamske verske zajednice koji su pripadnici policijskih snaga Crne Gore (čl. 17 Temeljnog ugovora između Crne Gore i Svete stolice, čl. 18 Ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Islamske zajednice u Crnoj Gori i čl. 16 Ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Jevrejske zajednice u Crnoj Gori). U Makedoniji Zakon o pravnom položaju crkava, verskih zajednica i religioznih grupa (Zakon za pravna položaja na crkvata, crkva, zaednica i religiozna grupa, *Služben vesnik*, br. 113/2007) u čl. 20 predviđa da lica koja su smeštena u policijskim ustanovama mogu na sopstveni zahtev biti posećivana od strane sveštenih lica radi vršenja verskih obreda ili drugih formi manifestovanja religije ili vere, dok sama policijska ustanova ima pravo da u okviru svojih zakonskih i prostornih mogućnosti odredi posebnu prostoriju za vršenje verskih obreda. Evidentno

je, dakle, da su pravni sistemi država koje su nastale na prostorima bivše Jugoslavije posebnu brigu posvetili ne samo vršenju verskih obreda u policijskim ustanovama, već su predvideli i postojanje jedne vrste verske službe čiji je zadatak da brine o verskim potrebama pripadnika policijskih snaga. O tome koliko je to bitno govori činjenica da slovenački i hrvatski zakoni o verskim zajednicama posvećuju poseban član isključivo zadovoljenju duhovnih potreba pripadnika policijskih snaga.

U svetlu svega navedenog, može se zaključiti da vršenje verskih obreda u javnim institucijama koje predviđa Zakon o crkvama i verskim zajednicama u čl. 31 ne krši ustavno načelo o odvojenosti države i crkve, ne predstavlja kršenje negativnog aspekta verske slobode, ali mu se može zameriti da je nedovoljan i da je trebalo predvideti i postojanje verske službe pri policiji, koja bi se bavila isključivo duhovnim potrebama pripadnika policijskih snaga. To se može, naravno, urediti posebnim sporazumom, poput onog koji je Vlada Republike Srbije potpisala sa tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama o vršenju verske službe u Vojsci Srbije (Službeni glasnik RS, br. 22/11).

4. Zaključak

U Srbiji se, kao u zemlji koja pripada tzv. „novim demokratijama“ Centralne i Istočne Evrope, tek poslednjih desetak godina postoji ozbiljno interesovanje za regulisanje odnosa države i crkava i verskih zajednica. Svest o značaju verske slobode, kao i o značaju crkava i verskih zajednica poslednjih godina sve je prisutnija, kako u javnom mnjenju, tako i u državnoj regulativi, pa i u naučnoj misli. Sve je to imalo za posledicu obnovu državno-crkvenog prava u Srbiji, čime je prekinut dug period inferiornosti i nezainteresovanosti za probleme i položaj crkava i verskih zajednica.

Pošto negovanje verskih prava i sloboda u jednoj državi iziskuje kontinuirani angažman celokupnog državnog aparata, uloga policije kao jednog od ključnih državnih organa, koji sprovodi volju države i poseduje monopol fizičke prinude, od velikog je značaja za praktično ostvarivanje prava crkava i verskih zajednica. Zakon o crkvama i verskim zajednicama koji je stupio na snagu 2006. godine predstavlja temelj srpskog državno-crkvenog prava. Preko njega je srpski zakonodavac implementirao sistem kooperativne odvojenosti države i crkve, čime je usvojio savremenu evropsku perspektivu odnosa države i crkava i verskih zajednica. Samu srž tog sistema čini odvojenost države i crkve, ali ne u smislu odbojnosti ili neprijateljstva, već saradnje u poslovima od zajedničkog interesa. Ta saradnja je uočljiva i u odnosu policije (kao javne institucije) i crkava i verskih zajednica. Dok sa jedne strane crkve i verske zajednice očekuju pomoć države i policije u izvršenju svojih odluka, čime štite svoju autonomiju i interno versko pravo (čl. 7, st 2 ZCVS), sa druge strane policija očekuje od verskih zajednica da po njihovom pozivu dolaze i vrše bogoslužjenja i verske obrede (čl. 31 ZCVZ). Takođe, u Nacrtu strategije policije u zajednici među subjekte strategije svrstane su i crkve i verske zajednice, a njihova obaveza kao partnera policije jeste da „prepoznaju potrebu zajedničkog delovanja i odgovornog učestvovanja u rešavanju bezbednosnih problema zajednice“ (http://www.mup.gov.rs/cms_cir/sadrzaj.nsf/strategije.h).

Najveća debata koja se vodila u javnosti odnosila se na ustavnost odredbi Zakona o crkvama i verskim zajednicama kojima se predviđa državna pomoć pri izvršenju odluka i presuda organa crkava i verskih zajednica. Iako postoje gledišta da su te odredbe neustavne, jasno je da se radi samo o pogrešnom i anahronom tumačenju tih ustavnih načela. Ako se sporne odredbe razmatraju u korelaciji sa pozitivnim shvatanjem sekularizma i odvojenosti države i crkve, onda je očigledno da ovaj Zakon upravo razrađuje i dopunjuje ono što je Ustavom predviđeno.

Imajući u vidu praksu i primere iz drugih evropskih država, može se prigovoriti Zakonu o crkvama i verskim zajednicama što nije predvideo mogućnost verske službe pri policiji, koja bi za cilj imala da brine o duhovnim potrebama zaposlenih u ovoj instituciji. To je neophodno, pogotovo imajući u vidu specifične uslove u kojima rade policijski službenici i prirodu posla kojim se bave. Ako se uzme u obzir da ni verska služba pri vojsci nije predviđena Zakonom o crkvama i verskim zajednicama, ali je ipak osnovana Uredbom Vlade Republike Srbije, onda postoji mogućnost da se u budućnosti takva slična služba osnuje i pri Ministarstvu unutrašnjih poslova.

5. Literatura

1. Robbers G., (1994). „Constitution and religion“, *Constitutions et religions*, Tunis.
2. Steven D. Smith, (2007). „How secularists helped knock down the wall of separation between church and state“, *Legal Studies Research Paper Series 07-124/2007*.
3. Avramović S., (2007). *Prilozi nastanku državno-crkvenog prava u Srbiji*, Službeni glasnik, Beograd.
4. Božić M., (2010). *Laička država kao jemstvo slobode savesti i veroispovesti*, doktorska disertacija, Beograd.
5. Draškić M., (2006). *O veronauci u školama drugi put*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, br. 1/2006, str. 135-151.
6. Đurđević N., (2008). *Ostvarivanje slobode veroispovesti i pravni položaj crkava i verskih zajednica u Republici Srbiji*, Beograd.
7. Janković S., (2009). *Mišljenje o potrebi unapređivanja pravnog položaja crkava i verskih zajednica i ostvarivanja slobode veroispovesti kroz unapređivanje propisa i njihovu pravilniju primenu*, Beograd.
8. Radulović M., (2009). *Obnova srpskog državno-crkvenog prava*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd.
9. Raković A., Đurić V., (2012). *Otvorena pitanja postupka ocene ustavnosti Zakona o crkvama i verskim zajednicama*, „Pravo, vera, kultura“, Zbornik radova naučnog skupa Pravo i vera, Beograd, str. 97-187.
10. Troicki V. S., (2011). *Crkveno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
11. Šijaković B. (2009). *Ogledanje u kontekstu*, Službeni glasnik, Beograd.

THE ROLE OF THE POLICE IN THE PROTECTION OF THE FREEDOM OF RELIGION IN ACCORDANCE WITH THE ACT ON CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES

Summary

Freedom of religion is guaranteed in a number of international and domestic human rights documents. Both aspects of religious freedom, collective and individual, are subject to the special interests of the modern state legislature. Only guarantee of freedom, however, is not by itself enough. There is a need for constant engagement of state authorities with the aim of improving the development of religious pluralism on the one hand, and on the other the protection of religious communities from different abuses they can be exposed to. This delicate and for democratic society very sensitive process is a major challenge for the state authorities who participate in it. One of these authorities is certainly the police, who only has a monopoly of physical coercion and whose assistance to protect religious freedom in some cases is necessary.

DEVELOPING FINGERPRINTS ON THE ADHESIVE TAPE BY FLUORESCENCE

Xiao-Mei ZHANG

China Criminal Police University, Shenyang

Abstract: This paper aims to study the development of sweat fingerprints on adhesive tapes by fluorescence. The sweat fingerprints were developed by the JX-2 reagent on yellow adhesive tapes, black electrician adhesive tapes and transparent adhesive tapes. The best concentration of the JX-2 was obtained through the concentration experiments. Aged fingerprint (30 days) on the different adhesive tape surfaces was successfully developed by JX-2 reagent. The developed fingerprints fluorescent excited by ultraviolet light, so the fingerprints are clear and bright, in sharp contrast with the objects. It guarantees the reliability and high delicacy of the fingerprints developed on the surfaces of the adhesive tapes and improved the contrast on the sticky tapes.

Keywords: adhesive tape; latent fingerprints; develop; fluorescent.

1. Introduction

Press sensitive sticky products include sticky tapes, sticky labels and other products such as medical sticking plaster, transparency adhesive tapes, yellow adhesive tapes and black electrician adhesive tapes covered with press sensitive sticky reagent on the basic materials. When you properly press these adhesive tapes, they can agglutinate the subjects hard. The sticky products, especially the stickiness adhesive tape, are used broadly in our common lives. They are small, light, portable, acquirable, easy- and broadly-used. Therefore, the use of adhesive tapes in crimes is increasing. There are two main uses in crimes: one of them is to confine the people's freedom. For example, pack the extremities of a victim, cover their mouths and confine them to the chairs, door or windows. The other one is to pack the objects or the bodies. For example, pack the bombing devices, putting the tape on the glass counter before breaking it, or on the window and the door to muffle the sound. Packing the parts of the body or using it

as a packaging line, seal the envelope of the drug in drug trafficking and link the wire with the electrician adhesive tape in the electric arson. The roll status and the adhesive character make the criminal use naked hands and power to use the adhesive tape. Thus, the pressure sensitiveness of the adhesive tape can keep the fingerprints easier than other objects, and to develop the sweat fingerprints on the adhesive tape is becoming the key to solve this kind of cases. In this aspect, the experts and scholars all over the world ever had done some research including the following products: carbon ink developing, "502" glue fuming, developing by ZCK, developing by silver nitrate and physical developer, gentian violet and sticky surface powder dusting. Comparing with these methods, the two best methods are developing by ZCK and carbon ink developing, but these two methods have their limits. The effects are affected by the color of the sticky tape surface. They can develop the light color tapes, only, and cannot develop the dark ones (such as black electrician adhesive tapes). The method of the developing the sweat fingerprints on the sticky tape surface through resin absorption and fluorescence dyeing explained in this article solves the problem and makes the visualization more clear and believable. It can fit different colors subject surface and different times' fingerprints and extends its use. This article explains the theory, operation and visualization of development of the sweat potential fingerprints on adhesive tapes through JX-2 reagent.

2. The Structural Constitution and Qualities of the Pressure Sensitive Adhesive

2.1 The Structural Constitution of the Pressure Sensitive Adhesive

There are single and both side pressure sensitive adhesive tapes and pressure sensitive adhesive slice materials constituted by pressure sensitive adhesive, basis materials, bottom disposal reagents, back reagents and separated papers. The most important part is the pressure sensitive adhesive whose function is to make the product sticky sensitively under the pressure. Based on their basis materials the pressure sensitive adhesives are categorized to plastic based pressure sensitive adhesive, paper based pressure sensitive adhesive, fabric based pressure sensitive adhesive, froth based pressure sensitive adhesive, and metal based pressure sensitive adhesive. Based on the components, the press sensitive adhesive are categorized to natural rubber pressure sensitive adhesive, synthetic rubber pressure sensitive adhesive, hot model elastomer pressure sensitive adhesive, ester acrylic acid pressure sensitive adhesive, organic silicon pressure sensitive adhesive and other resin pressure sensitive adhesive. The yellow adhesive tapes belong to plastic basis pressure sensitive adhesives; medical plasters belong to fabric basis pressure sensitive adhesives; some of the electrician adhesive tapes belong to fabric basis pressure sensitive adhesives and others belong to plastic basis pressure sensitive adhesives. All these pressure sensitive adhesive tapes belong to ester acrylic acid pressure adhesive made up of ester acrylic acid monomer solution or latex mixes. Except ester acrylic mixture, some of the adhesives consist of additives such as exchange reagent, increasing resin stickiness, intenerating reagent and paints.

2.2 The Qualities of the Pressure Sensitive Adhesives

The pressure sensitive adhesive is a kind of semisolid substance. We need not solidify them when we use them. You only need to press them after putting them on the objects surfaces; it shows its basic quality to agglutinate the objects. Its stickiness and wetness to the surface make them sensitive to pressure. This kind of knowledge supports our success to develop fingerprints on adhesive tapes by JX-2 in theory. The relative knowledge was combined with the usage of the pressure sensitive sticky reagent in practice, and yellow adhesive tapes, black electrician adhesive tapes and transparent adhesive tapes were taken as samples to determine the best thickness of the JX-2 reagent to develop the fingerprints on the adhesive tapes.

3. The Principle to Develop the Sweat Fingerprints on the Adhesive Tapes with Fluorescence

3.1 The Components of the Sweat and the Microcosmic Configuration of the Friction Ridges

The sweat is composed of mineral and organic substances which include 58 matters. 99 - 99.4% of them are water. Other substances are 59996.87 mg/l, and 82.46% of them are minerals, 8.12% are amino acids, 9.42% are other organic substances. The sweat has high contents of chlorine, sodium, calcium, lactic acid, urea, amino acid and dextrose. From the macrocosmic aspect, the surface of the finger is tridimensional, the friction ridges are convex and the little furrows are concave. The friction ridges are smooth, but observed under the 20 times microscope, the surface of the lines are full of wrinkles. The components of the sweat and the microcosmic configuration of the friction ridges offer the objective substance basic for developing the fingerprints on the adhesive tapes.

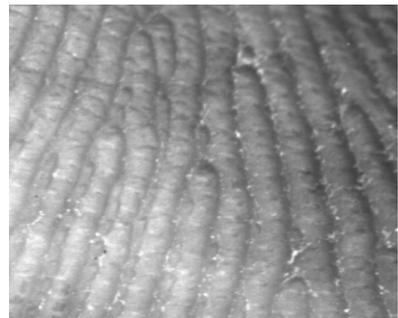

Figure 1: *The microcosmic configuration of the friction ridges*

3.2 The Forming of the Fingerprints on the Adhesive Tapes

The process is composed of two parts: conglutination stage and peeling stage. Conglutination stage, the friction ridges contacted the surface of the adhesive tape. The sticky quality of the pressure sensitive adhesive made the reagents plasticity transfigured under the power. The adhesive filled in the wrinkles of the friction ridges; the surface of

the friction ridges and the reagent joined closely. The surface of the adhesive solidified and formed the tridimensional lines opposite to the friction ridges. Peeling stage means the process in which the friction ridges separated from the adhesive tapes. If it is a quick peeling stage, the sticky power between the finger and the surface of the adhesive tape brings the elasticity transfiguration and the interface breakage only. After the peeling, the adhesive tape will copy the configuration of the fingers, and form the micro- holes on the adhesive tapes corresponding to the friction ridges. If it is a slow peeling stage, cohesion breakage happened in the adhesive tapes, and the mangle marks leaved on the adhesive tapes correspond to the friction ridges. After the peeling, the sweat and sebum on the fingers adhered to the tape surface firmly corresponding to the friction ridges. In these two stages, the little furrows never contacted with the tapes, and the corresponding parts of the tape keep the original state. However, the friction ridges leaved the plasticity transfiguration on the adhesive tapes, and the tridimensional fingerprints on the tapes can be seen under the side light.

3.3 The Property of the JX-2

JX-2 is a kind of fluorescent dye. Diffluent, and its water-solution gives yellow-green fluorescence under the long wave ultraviolet light stimulation. It has high degree of reactivity with the amino acids, high fluorescence intensity and higher absorption ratio of the fingerprints on the adhesive tapes to the tapes. Therefore, the visualization of fingerprint has good contrasts.

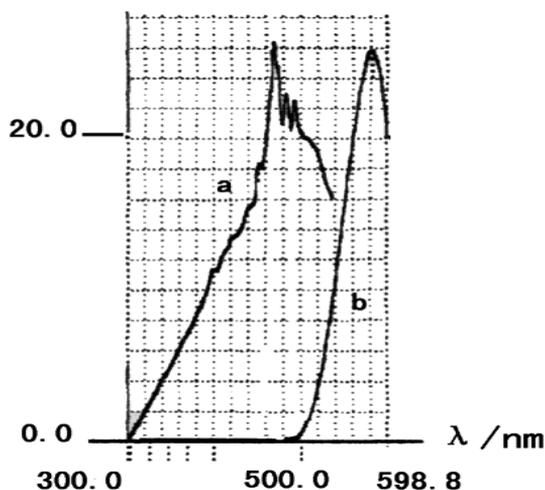

Figure 2: *JX-2 fluorescence excitation spectrum and emission spectrum*

3.4 The Principle of Developing Fingerprints with Fluorescence

The basic principle is adsorption principle. We added separation media and additives to develop the fingerprints on the pressure sensitive sticky surface. It includes two parts:

- First: In the process of developing fingerprints on the tape, the friction ridges formed many tiny holes on the tape and increased the specific surface area. It means that the process produced acrylate adsorption reagents in this area. It can

absorb JX-2 molecules, otherwise, the other parts of the tape cannot absorb JX-2 or absorb barely. Contrasts formed, fingerprints developed. Depending on the adsorption rules, the lower the solubility is, the easier it can be absorbed (because low solubility means the force between the solute and the solvent is weak, and the solute will be absorbed easily). The solubility of JX-2 is very low, so this kind of quality offers conditions for the acrylate absorbing the active paint molecules. According to JX-2's qualities, it can dye the fiber without the inter-media. In other words, it has strong adhesion to the acrylate.

- Second: After the printing, the sweat and sebum adhered to the tape where the friction ridges had been. These substances include water, amino acid and carbamide, which have polarity gene groups and can enhance the polarity of the middle polarity acrylic acid ester sorbent. Accordingly, the non-polarity sorbent has the priority to adsorb the non-polarity groups in the polarity reagent, while the polarity sorbent has the priority to adsorb the polarity groups in the polarity reagent. The acrylic acid ester sorbent can adsorb JX-2' sulfonic polarity easily, increase the adsorption quantity and enhance the contrast.

These two methods brought a great deal of JX-2 powders to the tape where the convex line had been. Under the ultraviolet light, JX-2 gives bright yellow fluorescence. This process increases the contrast greatly, and gives a bright clear fingerprint.

4. The Components of the Fluorescence Reagent and Concentration Determination

4.1 The Selection of the Fluorescence Reagent

Under the certain conditions, naked eyes can distinguish the friction ridges and the little furrows on the tape, it means they are different in wavelength and intensity for the reflected light. Generally speaking, the friction ridges and the furrows should be different in color and light intensity. We pick the right paints from twelve fluorescence and non-fluorescence dyes. Operation: Kunshan fluorescence red, reagent yellow 44, active orange, sky blue R, acidity medium black, feebleness acidity green, active yellow, alkalescency rosiness crystalloid, positive ion yellow, green FT, purple rosiness crystalloid and JX-2. Make 3% reagents with them, and keep for 24 hours. Then in the same conditions, develop fingerprints samples with the reagents.

In the developing process, drop the reagent into container and shake; then, nip the tape to put it into the reagent three times to develop; wash it with a small stream of water, blowing with cool air. Then observe them under the visible light and ultraviolet light and photograph. The results are: Kunshan fluorescence red, acidity medium black, active orange and active yellow could not dye the fingerprint; Green FT and purple rosiness crystalloid dyed all the tape, and no fingerprints were developed; Alkalescency rosiness crystalloid dyed the tape entirely, and a small part of fingerprints was developed; Reagent yellow 44 dyed the tape entirely, and no fingerprints were developed, the dye got together; sky blue R developed the image of the fingerprint, but the lines were not clear; feebleness acidity green developed the figure of the fingerprint and part of the lines were clear; positive ion yellow powders adhered to place where the fingerprints had been. The fingerprints developed by JX-2, the ridges are clear fluent and have strong contrast observed under the ultraviolet light. Evaluate the results of the developments.

Table 1: *Developing different substance fingerprints on different objects*

Experiment	1	2	3	4	5	6
Paint name	Kunshan fluorescenced	yellow 44 reagent	active orange	sky blue R	acidity medium black	feebleness acidity green
visualization	-	-	-	+	-	++
Experiment	7	8	9	10	11	12
Paint name	active yellow	alkalescence rosiness crystalloid	positive ion yellow	green FT	purple rosiness crystalloid	JX—2
visualization	-	+	+	-	-	++++

Annotation: “-” means no dye on the tape; “+” means a little image, but the lines not clear; “++” means there are fingerprint images, and part of the lines are clear; “++++” means the lines are clear and fluent, good contrast

The experimental data show that in all the paints, the visualizations developed by JX-2 are clear and have strong contrasts, and the lines are fluent. This kind of paint can be used as the fluorescence powder to develop latent sweat fingerprints on the adhesive tape.

4.2 The Determination of the Solvent

According to the basic qualities of the fluorescence paints and the polarity relationship between solvents and paints, we choose organic solvents and inorganic solvents including water, methanol, ethanol, acetone, hydrogen peroxide and dimethyl acrylamide. Develop fresh sweat fingerprints on the yellow adhesive tapes, black electrician adhesive tapes and transparent adhesive tapes with the 3% reagents under the same conditions. The results show that, using the water and hydrogen peroxide as the solvent, the reagents can develop ideal fingerprints. Nevertheless, the water is easier to get and more economical than the hydrogen peroxide. Therefore, water was used as the solvent, then some experiments were performed to determine the concentration of JX-2.

4.3 The Experiments to Determine the Best Concentration of Jx-2

After the advance experiments, choose the JX-2's reagent concentration from 1% to 5% and saturated solution to develop the sweat fingerprints on the yellow adhesive tapes, black electrician adhesive tapes and transparent adhesive tapes, to find the best concentration of JX-2.

4.3.1 Procedure

Get the grinded JX-2 powder, and make 6 bottles of 10 ml reagent, concentrations from 1% to 5% and saturation. Label them, and keep for 24 hours. Drop the reagent into container after shaking; and nip the tape to put it into the reagent three times to develop; wash it with gentle current and blow with cool air. Use different concentration reagents to develop the fingerprints on the yellow adhesive tapes, black electrician adhesive tapes and transparent adhesive tapes separately, and observe and compare the visualizations under the long wave ultraviolet light (the samples should be made by the same finger of the same person under the same conditions, and be developed as soon as they are made).

4.3.2 Result

Reflect the difference between the visualizations with scores from three aspects: D, E, F. D means the fluorescence intensity; E means the contrast of the lines and background; F means the fluency of the lines. The common condition of the visualization score is 10. The score ranges from 0 to 20. The summation of D+E+F is used to reflect the result and make a chart according to the summations.

Table 2: *The visualizations of the fingerprints on tapes developed by different concentrations of JX-2 reagents*

visualization The concentration of JX-2 reagent	yellow adhesive tapes				black electrician adhesive tapes				transparent adhesive tapes			
	D	E	F	D+E+F	D	E	F	D+E+F	D	E	F	D+E+F
saturated solution	10	8	12	30	11	12	11	34	10	12	10	32
1%	10	10	13	33	12	13	12	37	10	12	11	33
2%	13	13	12	38	12	14	13	39	13	12	12	37
3%	11	14	14	39	12	14	14	40	9	9	8	39
4%	12	13	13	38	12	14	15	41	9	8	7	39
5%	8	11	10	29	12	13	14	39	8	7	7	35

The results and the chart show that there is a little difference among the visualizations on the three tapes developed by certain concentrations of JX-2 reagents, but the lines are clear. When the concentrations of the JX-2 reagents are from 2% to 4%, the lines of the developed fingerprints are clear and fluent. The fingerprint lines have high fluorescence intensity and strong contrasts. Among them, 3% and 4% reagents are the best (photos can show the results).

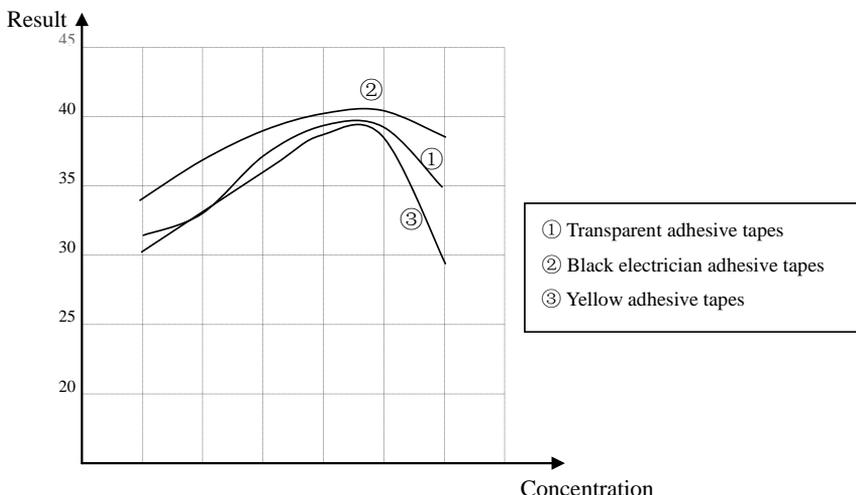
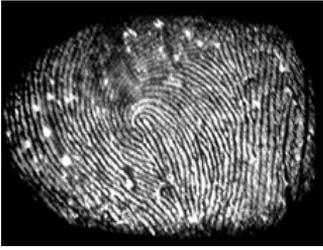

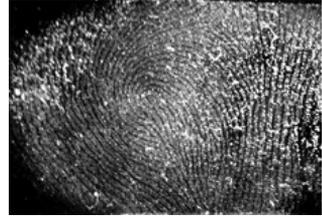
Figure 3: *The visualizations of the fingerprints on tapes developed by different concentrations of JX-2 reagents*

3% JX-2 yellow adhesive tapes

3% JX-2 black electrician adhesive tapes

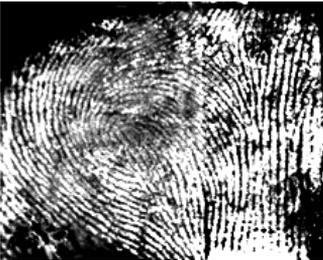

4% JX-2 transparent adhesive tapes

5. The Applicability of the JX-2 Reagent

5.1 Applicability of JX-2 to Adhesive Surface

The best concentration of the JX-2 reagent comes from the experiments with the yellow adhesive tapes, black electrician adhesive tapes and transparent adhesive tapes, which are present in the daily life. The experiments testified that JX-2 is applicable to pressure sensitive stickiness with smooth basic materials commonly. The lines of the fingerprints developed by 3% JX-2 reagent on 6 different kinds of adhesive tapes are fluent and clear and have the high fluorescence intensity. The pictures can show that.

The pressure sensitive adhesive tape with aluminum and platinum as the basic material

The pressure sensitive adhesive tape with decoration paper as the basic material

The pressure sensitive adhesive tape with purple decoration paper as the basic material

Green electrician adhesive tapes

White electrician adhesive tapes

The pressure sensitive adhesive tape with black decoration paper as the basic material

5.2 The Relationship between Jx-2 Reagent and Fresh or Aged Fingerprints

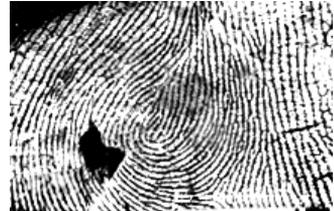
There is no obvious difference between fresh and aged fingerprints on the yellow adhesive tapes developed by 3% JX-2 reagent. The samples of the fingerprints were 5 days old, 10 days old, 15 days old, 20 days old and 30 days old. The results showed that time has no influence to the visualization on the adhesive tapes which are developed by JX-2. Pictures show that.

5 days

10 days

15 days

20 days

30 days

5.3 The Related Problems in the Operation of JX-2

First, after the development, wash the redundant reagent clean and blow it with cold air to avoid the reagent staying in the lines of the fingerprints and affecting the visualizations.

Second, we can use the reagent to develop the fingerprints by dipping in or dropping. The latter methods can save the reagent. We can also spray. This kind of method increases the coalescent ability between JX-2 and the surface of the adhesive tapes, and induces the time of the contact. On the other hand, this method avoids the whole contamination to the tape by dipping in. This kind of method has high fluorescence intensity and strong contrasts, but the use of the dosage is much more than with others.

6. Conclusion

The conclusion resulting from the experiments is that

1. The fingerprints on the adhesive could be developed on tapes by JX-2 fluorescence paint. The lines of the fingerprints are clear and fluent, and have high fluorescence intensity. The best concentration of reagent is from 2% to 4%.
2. JX-2 has wide using range, and is sensitive to different tapes with different smooth basic materials. The aged fingerprints and the color of the object have no influence to the visualization.
3. The prescription of JX-2 is simple and the procedure is easy. The validity of JX-2 reagent is long, the conditions and the temperature have little influence to the reagent.

7. References

1. Midkiff, C.R. (1994), Development of prints on tape, *Fingerprint World*, 20, 5-7.
2. Midkiff, C.R. and Codell, D.E. (1995), Development of prints on tape, Part *Fingerprint World*, 21, 21-26.
3. Stimac J.T. (2003), Adhesive tape separation with Un-Du, *Fingerprint World*, 26, 153-157.

RESEARCH ON THE NEW SMALL PARTICLE REAGENT TO DEVELOP FINGERPRINTS

Xiao-Mei ZHANG

China Criminal Police University, Shenyang

Abstract: This article totally elaborates and shows the effect of different colors small particle reagent developing fingerprints mainly in various aspects such as the principle, the scope of suitable surface and fingerprints' substance, the solutions' validity, the aged fingerprints and the effect of the fingerprints developing on wet surface.

Keywords: new small particle reagent; develop; fingerprints.

1. Introduction

Small particle reagent is a kind of new method to develop fingerprints which is widely used. For the surface, it can develop fingerprints on the surface of the porous or nonporous surface, and wet, dipped in the water and sticky surface. For the substance, it can develop sweat latent fingerprints, sebum latent fingerprints, blood latent fingerprints and different kinds of glair fingerprints. But now the existing small particle reagents in our country are all dark color, such as molybdenum disulfide small particle reagent, iron peroxide small particle reagent, ferric oxide small particle reagent. The single color small particle reagents are limited to some surfaces, so we manage to develop a series of different color small particle reagents to develop fingerprints on different color surface.

The small particle reagent is a kind of suspension; which is composed of a certain quantity of powder, surfactant and some water. The ionic active reagent ions absorb the surface of the powder through changing ions or pair of ions. Then the powder carries the same charge as the active reagent ion. Because of the repulsive force of the same charge, the powders will suspend separately in the water. At the same time, the powders with the active reagent will absorb the ridges and develop the fingerprints by the sorption between the lipophilic groups and the sebum molecules or the force between molecules.

2. Methods

2.1 Pre-Made Solution

Put 0.1 ml of surface active reagent in 100ml warm water, and stir it. After dissolution, weigh 12 g small particles up and put them into the solution and stir fully to make the small particles suspend separately in the solution. Then pour water to 200 ml and stir it. We get the 6% small particle reagent, and keep for one day before using.

Configure 1-4 solutions with purple powder, amaranth powder and white powder by the concentration of 6%. Keep for one day before using.

2.2 Sample Making

1) Surface and fingerprints substance: Press fingerprints on different surfaces with different substances. Most of the surfaces are nonporous such as glasses, aluminum alloy and tiles. Parts of them are semi-porous such as plastic, PVC and painted woods. A few of them are porous such as black paper and printer paper. The substances include sweat, sebum, grease, blood, saliva and milk.

2) Make samples: Make sweat fingerprint samples, wash your hands and keep them clean. After 20 minutes, press on the flat surface; make other kinds of fingerprint samples, wash your hands, dip some blood (or solution, grease, saliva, milk, etc.), daub equably and then press on the flat surface. Keep the samples in the cool and dry place.

2.3 Procedure

There are two steps here: developing and washing. Developing includes dropping, dipping and spraying. Dropping means to stir the solution, and drop a few drops on the surface which was left by the fingerprint. After 5 to 10 seconds, wash the particles in the background off; dipping means to stir the solution, and dip the suspect surface in the solution once or twice, then wash in water; spraying means to put the solution in the sprayer, and shake. Then spray the solution on the surface which was left by the fingerprint. After 5 to 10 seconds, wash it. Develop and wash the fingerprints carefully, do not scrape or destroy the fingerprints. Wash the surface under the water by shaking them gently, for avoiding being destroyed, never wash under the maximum water-flow.

3. Results and Discussion

3.1 The Using Area of the Small Particle Reagent

Develop the sweat fingerprints on the glasses, aluminum alloys, tile, painted woods, PVC, plastic, black papers and painting papers with available solutions No.1 to No.4 (the main part of the powder are titanium oxide and zinc oxide and some kind of surfactant). The results are showed by **Table 1** and **Figures 1-4**.

Table 1: *The results that different solutions develop sweat fingerprints on different surfaces*

solutions \ surfaces	Results								
	Tile	Glass	Aluminum alloy	Plastic	Leather	PVC	Painted wood	Black paper	printer paper
No.1	++	+++	+++	+++	+++	++	+++	+++	\
No.2	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	++	++
No.3	+++	++	++	+++	+++	+++	+++	++	++
No.4	++	+++	+++	++	+++	++	+++	+++	\

Annotation: “+++” means the continuity and the definition of the ridge lines are excellent, little coloration or no coloration in the background, and the fingerprints contrast clearly with the background; “++” means the continuity and the definition of the ridge lines are good, or there is a little coloration in the background, but the fingerprints contrast with the background; “+” means the continuity and the definition of the ridge lines are not very good, or there is strong coloration in the background, the fingerprints contrast weakly with the background; “-” means no line at all.

Table 1 shows that the new kind of small particle reagents can develop the sweat fingerprints on most nonporous and semi-porous surfaces clearly, and part of the porous surfaces as well. We can choose different solutions according to different color surfaces. Figures 1 to 4 can show the results.

Figure 1: Sweat fingerprints on black paper

Figure 2: Sweat fingerprints on glass

Figure 3: Sweat fingerprints on plastic

Figure 4: Sweat fingerprints on leather

3.2 Developing the Sweat Fingerprints With the Solutions in Different Period (Validity Of The Solution)

Develop blood fingerprints on different surfaces with new, 1 day aged, 10 day aged, 15 day aged and 30 day aged solution. (No.1). Table 2 and Figures 5 and 6 show the results.

Table 2: *Developing the sweat fingerprints with different period solutions (No.1) on different surfaces*

Results Period	Surface								
	Tile	Glass	Aluminum alloy	Plastic	Leather	PVC	Painted wood	Black paper	printer paper
30days	+++	+++	+++	+++	++	+++	+	++	++
15days	+++	+++	+++	+++	++	+++	++	++	++
10days	+++	+++	+++	+++	+++	+++	++	++	++
1day	+++	++	++	+++	+++	+++	+++	++	++

Annotation: As Table 1.

Table 2 shows that the time has little influence on the new kind of solutions. The period of validity of the new colored solutions is over 30 days. The Figures 5 and 6 can show it.

Figure 5: *The result of the sweat fingerprints on glass (the solution is kept for 30 days)*

Figure 6: *The result of the sweat fingerprints on black paper (the solution is kept for 10 days)*

3.3 Developing Aged Fingerprints in Different Periods

Develop aged sweat fingerprints in different periods on different surfaces with No. 2 solution. Table 3 and Figures 7-8 can show the results.

Table 3: *Developing aged sweat fingerprints with No. 2 solution on different surfaces*

Time Result Surfaces	Time					
	Fresh	1day	5 days	10 days	15days	20 days
Tile						
Glass						
PVC						
Black paper						

Annotation: The same as Table 1.

Table 3 shows that we add the right surface active reagents to the solution and enhance its sorption to the fingerprints. So the new solution can develop aged sweat fingerprints on glass and other surfaces as well.

Figure 7: *The sweat fingerprints on aluminum alloy (the fingerprint is 5 days aged)*

Figure 8: *The sweat fingerprints on PVC (the fingerprint is 15 days aged)*

3.4 Developing Different Substance Fingerprints on Different Surfaces

Develop blood, sweat, sebum, grease, saliva and milk fingerprints on tile, glasses, PVC, Printer paper and black papers with No. 2 solution. Table 4 and Figures 9 to 12 can show the results.

Table 4: *Developing different substance fingerprints on different surfaces*

Surface	Substance	Blood	Sweat	Solution	Grease	Saliva	Milk
	Results						
Tile		+++	+++	+++	+++	+++	+++
Glass		+++	+++	+++	+++	+++	+++
PVC		+++	+++	+++	+++	+++	+++
Printer paper		++	++	++	++	++	++
Black paper		++	++	++	++	++	++

Annotation: The same as Table 1.

Table 4 shows that the new kinds of small particle reagents can develop sebum, grease and saliva fingerprints very well. The figures can show that.

Figure 9: *The saliva fingerprints on glass*

Figure 10: *The milk fingerprints on plastic*

Figure 11: *The blood fingerprints on black paper*

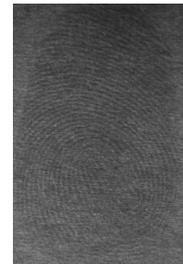

Figure 12: *The fingerprints on copy paper*

3.5 Developing Sweat Fingerprints on Wet Surface

In the experiment, we dipped the surface (with the latent fingerprints) in water for 15 minutes then developed with the solutions, Table 5 and Figures 13 to 16 show the results.

Table 5: *Different solutions develop fingerprints dipped in water*

surface Results Solutions	Tile	Glass	Aluminum Alloy	Plastic	Leather	PVC	Painted wood	Black paper	Copy paper

Annotation: The same as Table 1.

Table 5 shows that the series of small particle reagents can develop dipped fingerprints. The humidity cannot influence the results. Figures 13 to 16 show the results.

Figure13: *The fingerprint on plastic dipped in water (developed by No. 1 solution)*

Figure 14: *The fingerprint on glass dipped in water (developed by No.2 solution)*

Figure 15: *The fingerprint on tile dipped in water (developed by No. 3 solution)*

Figure 16: *The fingerprint on black paper dipped in water (developed by No. 4 solution)*

4. Conclusion

The experiments data and figures show that the new kinds of small particle reagents can develop different substance fingerprints on most nonporous, semi-porous surface and a few porous surfaces. This series of solutions can develop aged fingerprints and dipped fingerprints clearly. And the period of validity is more than 30 days.

Use warm water when configuring the solutions, and add the surfactant and small particles gradually. It will be available after mixed completely and kept for one day. In the procedure, the period of the development should not be too long. Observe the results when developing. If the period of the time is not long enough, develop again until satisfied.

5. References

1. Franck, A. and Almog, J. (1993), Modified SPR for latent fingerprint development on wet, dark objects, *J. Forensic Identification*, 43, 240-244.
2. Springer, E. and Bergman, P. (1995), A fluorescent small particle reagent (SPR), *J. Forensic Identification*, 45, 164-168.
3. Zhoubo. *Surface Active reagent* [M].Beijing: Chemical industry press, 2003.
4. Luo yaping. *Fingerprint developing technique* [M].Beijing: Police Offer Education Press, 1999.
5. Liuhuan, Ai kangyun, Chang bainian. *The research for developing latent fingerprint by suspended reagent ()*[J].*Criminal technique*, Beijing: Station two of Ministry of public security,1994.

CRIME SCENE RECONSTRUCTION BASED ON VIRTUAL REALITY

Feng XU

China Criminal Police University, Shenyang

Abstract: The development of virtual reality system has provided powerful support methods to the forensic science research. In this paper we first research the mainstream virtual engine and choose the UDK (Unreal Development Kit) for simulation, which is fully functional and easy to be used. Then, the prototype system of three-dimensional reconstruction for crime scene was established. The flow of virtual reality simulation, scene management, model and texture were discussed. The skeleton model of virtual human was established and the motion simulation of virtual human was discussed. Finally, we find a solution for the problem of crime scene investigation and reconstruction, which can promote the development of criminal technology, observe the crime scene from multi-angle and improve the efficiency and accuracy of judgment.

Keywords: virtual reality, UDK (Unreal Development Kit), crime scene, motion control.

1. Introduction

With the strengthening of police by technology implementation, the forensic science technology has been placed in an important position. The crime scene investigation is an important component of forensic science and indispensable technology for fighting against all types of crime. But the investigation, analysis and research of some special scenes is limited by the subjective factors of examiner, such as explosion, landslide, traffic accidents, radioactive contamination and so on. It significantly affects the accuracy of crime scene investigation and is one of the forensic science's issues which need to be urgently solved.

Crime scene simulation is an important branch of virtual reality and is an indispensable high-tech means for the development of various areas in society [1-6]. UDK is a software

development kit and developed by Epic which can create simultaneous 3D model and be extendible. It provides a software access to simultaneous application of graph and high fidelity and multi-channel. In this paper, the prominent merits are used to solve the mentioned problem, such as real-time visual simulation, easy programming, short period of development, flexible application, and powerful function and so on. The visual simulation of a crime scene was designed and developed, the specific actions and control data of virtual human action can be generated based on the advantages of endorphin (3D body animation software) in movements editing and generating, the complicated movements edit and real-time control of virtual human can be easily realized in the UDK platform.

2. Crime Scene Reconstruction

2.1 Virtual Engine

We can compare virtual engine to car's engine [7]. As we know, engine is car's heart, deciding on the car's velocity, capability, stability and so on, so does the virtual reality. In the virtual reality, scenario, art design, music, animation felt by players are all controlled by virtual engine. So virtual engine is the core software component or the main program of a computer video game and can control all the virtual functions. It provides the underlying technologies, simplifies development and often enables the simulation to run on multiple platforms and desktop operating systems.

So far, there have been many game engines all over the world, but only a few of them have become well-known. Over the years, we can see that most of the good engines are driven by 3D games. Also, we need one of the 3D virtual engines to build our high quality simulation. Therefore, we just introduce four classic 3D virtual engines here.

2.1.1 Unreal Engine

The Unreal Engine is a widely-used 3D commercial engine developed by Epic Games. It has been three releases since its first First-Person Shooter (FPS) game Unreal in 1998, and the latest release is the Unreal Engine 3. Its core is written in C++ and it features a high degree of portability, supporting a multitude of platforms. In addition, the Unreal Engine is an excellent platform for rapid prototyping because it provides a sophisticated graphic development environment and a variety of specialized tools including the physics engine and a skeletal animation system which simplify the detailed tasks of modeling physical processes. A great deal of its game play code can also be modified without delving deep into the engine internals.

2.1.2 Quake Engine

Quake II, released on December 9, 1997, is an American FPS computer game developed by id Software. Unlike Quake engine, where hardware accelerated graphics controllers were supported only by later patches, Quake II engine came with OpenGL support out of the box. Now, Quake II has been an open source engine and the latest version is 3.21.

2.1.3 LithTech Engine

The LithTech Engine is widely regarded as one of the best licensable engines nowadays. It is a 3D commercial engine which was initially developed by Monolith Productions in collaboration with Microsoft. Monolith later formed a separate company, LithTech Inc., to deal with further advancements of the engine technology. A number of different video game developers, including Monolith itself, have been using LithTech to power their first-person shooter games, thus contributing to the success of the engine and establishing it as an alternative to other products, such as the Quake and Unreal engines. Because of its powerful function, it can also be utilized for simulation. The LithTech engine is continually being developed and its latest version is LithTech 3.

2.1.4 Delta3D Engine

The Delta3D engine is developed by Naval Postgraduate School under the sponsorship of the US Army. Delta3D is actually a thin, unifying layer that sits atop many open source products you might already use, such as Open Scene Graph, Open Dynamics Engine, Cal3D and OpenAL, integrating them in an easy-to-use API. Rather than bury the underlying modules, Delta3D integrates them together, allowing access to the important underlying components. It provides a high-level API while still allowing the end user the optional, low-level functionality. Because of its open source, Delta3D has been successfully utilized in a variety of domain, especially the domain of military.

Those four engines are fully-featured, and there exist one or more complete games and simulations based on each of these engines. So, it is hard to say which one is the best. Finally, we choose Unreal engine 3 for simulation. The following five reasons should be taken into account:

1. Flexible and low-cost development. You can download the UDK free from Epic's official website, which provides a powerful internal scripting language (UnrealScript). It is a simple, high-level programming language that gives complete scripting control. Scripts can be connected via Unreal Kismet, an intuitive visual editor that requires no programming knowledge. UnrealScript lets you build prototypes and add new game play elements quickly and easily.
2. Powerful Unreal Editor. A powerful internal Unreal Editor can meet our needs completely. It can build realistic 3D virtual environment, including textures, characters, vehicles, trees, clouds and so forth. Also you can import the external models to be used in Unreal Editor directly. Moreover, there are many free level editors available for creating your own virtual environment.
3. High-quality physics engine. UDK's physics engine is powered by NVIDIA's PhysX, giving you unparalleled control over character movement, dynamic fluid simulation and even soft body physics. Tweak and modify your physics using the Unreal PhAT visual modeling tool. Impose your will on your world via detailed physics modeling. It can also simulate the effect of bump and skid automatically. We can build our simulations more realistically with it.
4. Particle effects system. Whether you want fire, smoke, rain or dust, UDK can make it happen with the help of Unreal Cascade. Preview any visual effect in real time exactly as it is seen in the game itself. Make dynamic tweaks to an effect such as an explosion or a burning fire without any turnaround time.
5. Many mature applications. The Unreal engine applied not only in game design but also in the domain of education, architecture and military. Thus we can implement our simulation for crime scene reconstruction based on the Unreal engine.

2.2 Flow of Virtual Reality Simulation

The simulation flow and information which UDK uses is composed of initialization, data loading and scene building, model and texture loading, graphics system initialization and software configuration, main simulation and views rendering, display, as shown in Figure 1.

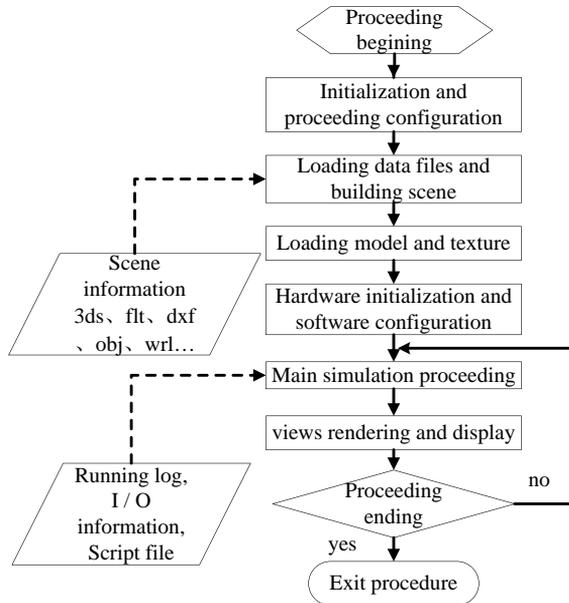

Figure 1: *Flowchart of simulation and information*

Throughout the flow, only the process of data loading and main simulation has information communication, the various processes are shown as follows:

1. Initialization and proceeding configuration. Firstly, the virtual engine loads header files. Then the necessary variables are declared, the shared memory of multi-process is set with associated function, procedures clock and engine state is initialized. Finally, the number of pipeline is set with internal function and starts work accordance with the selected mode.
2. Loading data files and building scene. According to the user's need, virtual engine loads simulation data and creates simulation scene.
3. Loading Static model and the texture. According to the crime scene, the virtual engine selects the static model from model library and corresponding texture, loads these objects in the simulation scene.
4. Hardware initialization and software configuration. The graphics pipeline and its status are set in this process. The simulation-channel is established and its pipeline is designated. The simulation cone, windows and corresponding channel are established. The frame rate of simulation is set in this aspect.
5. Main simulation proceeding. The program will access the external I/O or read the script file of simulation, the status of cone and model is changed according to this information and the simulation events is processed. Finally, the running log and simulation information is saved in accordance with the requirement(s).

6. Views rendering and display. The program will call internal function and deal with the cone image, then the results will be sent to display in this aspect.
7. In the above-mentioned major process, the program will cycle the two final processes until the end of simulation in accordance with requirement.

2.3 Udk-Based Crime Scene Reconstruction Platform

Crime scene investigation is an important component of forensic science and indispensable technology for fighting against all types of crime. It can effectively expose and confirm crime through scientific and legal obtaining and examining evidence in the processing of the scene. In this paper, the prominent merits are used to solve the above problem, such as real-time visual simulation, easy programming, and short period of development, flexible application, and powerful function and so on. The crime scene reconstruction platform was designed and developed based on UDK, the scene management, model and texture were studied.

2.3.1 Scene Management

In the system of virtual reality, the core is the virtual scene, which would create a cultural environment and reflect the objective world in fact. According to the actual work, the scenes are divided into indoor and outdoor scenes. An indoor scene is subdivided into two-bedroom, villa, farm house, bank, hotel, bar, shop, playground, three-bedroom scenes and so on according to room structure of real life, as shown in Figure 2. Finally, the virtual scene with lighting effect is generated by UnrealED and the scene library is established to fast rebuild a virtual crime scene.

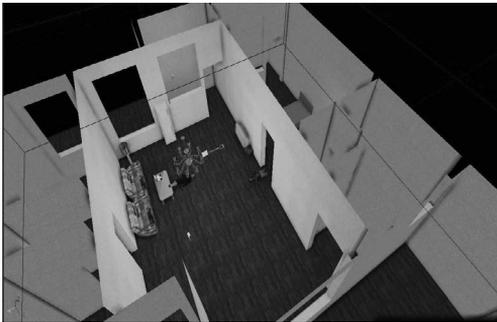

Figure 2: *Virtual Scene*

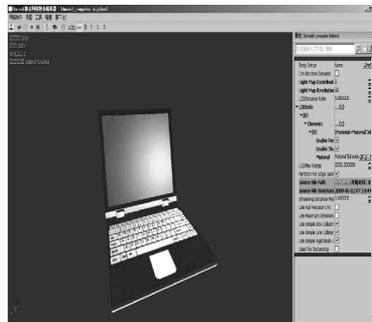

Figure 3: *Static Model*

2.3.2 Textures and Material

The texture is the object's surface attribute, it has outstanding performance details, increased model texture, improves the model design and makes the three-dimensional scene closer to reality without increasing the complexity of models. UDK supports 2D map and 3D map with BMP or JPG format. The texture library is established and subdivided into furniture, flooring, walls, metal, fiber, trace, plants, and people and so on according to the crime scene situation.

UDK has a powerful material library and can basically meet the simulation requirements of majority of objects. We still need to establish specific material library because of the particularity of crime scenes. We import the textures into UDK and set surface color, texture, smoothness, transparency, reflectivity, refractive index, luminous sensitivity and so on corresponding material with the material editor. Finally, we can intuitively and easily use the required materials and truly re-product the crime scene.

2.3.3 Static Model Management

In virtual reality, the actual scene model is the key factor. UnrealED cannot only generate static model but also support mainstream 3D modeling software (3DMAX and MAYA). According to the actual situation of the crime scene, we mainly focus on indoor scenes and do our best to find the objective entities in it. The common models can be obtained from network; the special evidence in crime scene can be generated with ASE format by three-dimensional modeling software and be imported to UDK. In order to facilitate management and use, the models can be classified as kitchen utensils, appliances, furniture, vehicles, people, daily supplies, bathroom supplies, sports supplies, clothing, plants, weapons and special marks, as shown in Figure 3.

2.3.4 Sound Control

The sound production and control is a very important link to the virtual reality simulation fidelity. The sound of virtual reality is not only the common stereo sound effect, but rather more complex 3D stereo sound technology. It is sound technologies through the head recording technology, which can highly realistically simulate the various physical characteristics of the real world. The various sound files of various sound files can be imported into UDK with Wav format and saved to UPK package through sound editor. We can control space and attenuation radius attribute to get 3D sound with attenuation node, mixing node, loop node, modulator node, continuous modulator node, random node and oscillator node.

3. Motion Simulation of Virtual Human

3.1 Skeleton Model of Virtual Human and Method of Movement Control

3.1.1 Definition of Joints Position and Skeleton Size

According to the physiological structure of human body and the main characteristics of movement, the human bones can be thought of rigid body, the sports joints can be simplified and abstract for sphere. It can be divided into 16 major joints, such as head joints, neck joints, shoulder joints, elbows joints, waist joints, knee joints, ankle joints, femoral joints [8, 9]. The joints structure chart of human skeleton model is shown as Figure 4. All joint positions in skeleton are shown as Figure 5. The body of the whole skeleton is composed of neck joints and waist joints, the head joints, arm joints and leg joints are connected to neck joints and bottom waist joints, the middle waist joints can realize bend and turn mating bottom waist joints. The middle waist joints is the root node for the whole skeleton model, in addition to it in branch there is a parent node, below it is a child node.

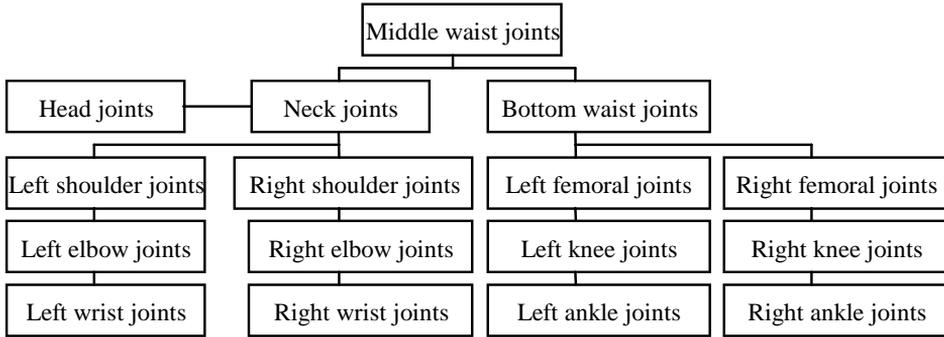

Figure 4: Joints structure chart of human skeleton model

The size of the skeleton model is shown as Table 1. H is defined as height for conveniently generating model and other dimension can be obtained by H multiply certain coefficient. The coefficient is not absolute unity; the size in the table is only measuring result of someone. According to this method, the model of different height and similar shape can be obtained by changing H. The hand and foot joints are ignored because this paper only discusses the movements of body, arms and legs.

Table 1 - Skeleton size table

Joint	Length
$C_h - C_n$	0.165H
$C_{b1} - C_{b2}$	0.070H
$C_{h2} - C_{l1}$	0.100H(note3)
$C_{ar1} - C_{al1}$	0.244H
$C_{ar1} - C_{ar2}$	0.167H
$C_{ar2} - C_{ar3}$	0.167H
$C_{al1} - C_{al2}$	0.167H
$C_{al2} - C_{al3}$	0.167H
$C_{l1} - C_{l11}$	0.194H
$C_{l1} - C_{l12}$	0.244H
$C_{l1} - C_{l13}$	0.244H
$C_{l2} - C_{l21}$	0.244H
$C_{l2} - C_{l22}$	0.244H
$C_{l2} - C_{l23}$	0.244H
$C_{l3} - C_{l31}$	0.244H
$C_{l3} - C_{l32}$	0.244H
$C_{l3} - C_{l33}$	0.244H

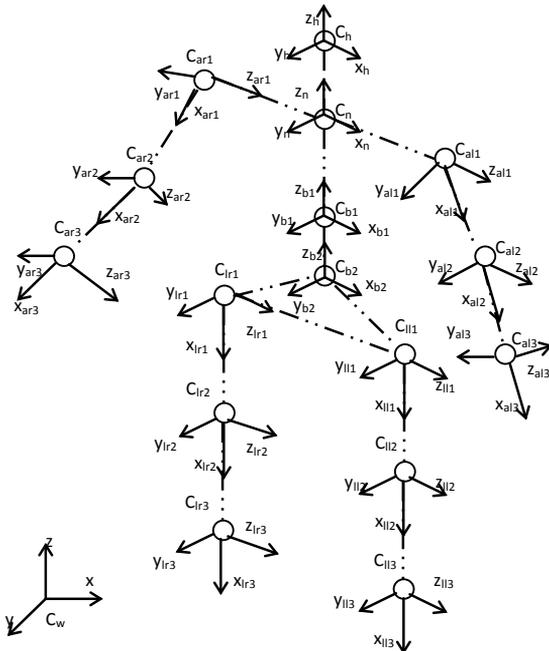

Fig.5 Coordinates

Note 1: C represents joint and coordinates circle of joint. Note 2: h represents head, n to neck, b to body, a to arm, l to legs for the fist foot mark. Bottom represents serial number. l represents left, r represents right for Ot her position, the same with middle mark definition of coordinates system. Note 3: H represents vertical distance.

Figure 5: Coordinates

3.1.2 Definition of Coordinates System and Freedom

The world coordinate system of model can be established by left hand rules and C_w is shown as Figure 2. The coordinates system of model can be defined according to the following rules: the middle waist joints are the sports and quality center, the intersecting line of sagittal and frontal is the z axis and direction vertical upwards according to the natural upright posture, the intersecting line of sagittal and horizontal is the y axis and direction points to body ahead, the intersecting line of frontal and horizontal is the x axis and direction is in accordance with left hand rules. The coordinate system definition of bottom waist joints, neck joints and head joints is the same as polar coordinates. For other sports joints, the z axis is defined as the axis of the biggest turning angle and direction points to body lateral, the x axis vertical z axis and points to next joint, the y axis is determined with left hand rules.

The model has the total of 16 joints in Figure 2 and the movement range of dof is shown in Table 2.

Table 2: Dof definition of model joint and activities range

Joint	Activities	Limit range (see note)	Joint	Activities	Limit range
Neck joints	Head up and bow	40--35	Knee joints	Bend	0~135
	Deviate left and right	50--55	Ankle joints	Swing up and down	40--30
	Turn left and right	50--55		Deviate inside and outside	5--40
Middle and bottom waist joints	Bend front and back	50--25	Shoulder joints	Swing front and back	140--40
	Bend left and right	25--25		Swing inside and outside	30--180
	Turn left and right	25--25		Turn inside and outside	90--40
Femoral joints	Bend front and back	120--15	Elbow joints	Bend	0~145
	Deviate inside and outside	15--30	Wrist joints	Bend	60--75
	Turn inside and outside	70--70		Swing inside and outside	20--30

Note: The unit is Angle, each joint Angle in natural upright posture is 0 degrees, the former is positive by definition of activity field.

3.1.3 Action Control of Virtual Human

The human body has more than 200 degrees of freedom and movement is very complicated, how to simulate the movement is one of the virtual human researches which need to be urgently solved. So far, the study of motion control [10, 11] can be described as follows:

(1) Key Frame

The method of key frame is the traditional method to control the movement details of virtual human. The key frame concept comes from the cartoon animation. The key picture is the key frame, which is in the early Walter Disney's animators design. In 3D computer animation, the intermediate frames can be generated by computer instead of the animator. The parameters which can affect picture are key frame parameters, such as the location, rotation angle, etc. At present, the key posture of skeleton can be generated by

user interface in the 3D animation software, such as 3dmax (character studio), Poser, etc.

(2) Kinematic and Inverse Kinematics

It is an effective method, which sets the joint movement of virtual human with kinematics and inverse kinematics. The end effector (such as the hands or feet) is the time function in positive kinematics. The position of end effector can be solved in reference coordinate system and not relate to the force and torque of movement. It is an effective way, which transforms the position and speed of joint space to Cartesian coordinate. The parameters of key frame animation are the initial application for kinematics, the movement of joint body can be driven by inserting joint angle in kinematic. It is very difficult for an ordinary animator to generate lifelike movement by joints key frame of positive kinematics. The method of inverse kinematics can reduce the trivial work of kinematics to a certain extent. The computer can automatically calculate the position of each middle joint through designating terminal joint's position by user and the joint angle can be automatically determined. This is a critical problem, the independent variable of virtual human is joint angle and there is not only solution in position transformation of Cartesian coordinate.

(3) Dynamics Method

The dynamics method can be roughly divided into track method and controller method. The track method realizes transformation of body posture from one to another point in posture space with optimization algorithm and physical lifelike can be satisfied by adding constraints to posture transformation. The controller method can generate control torque of human joint by controller model, calculate angular velocity of each joint through simulation model of human and determinate attitude angle of each joint in movement process, but it is very difficult to develop an applicable controller model for all kinds of movements.

(4) Motion Capture

The method of motion capture can get the posture information of human skeleton joints in discrete time points by sensor data, such as electromagnetic systems, cursor, video, and so on. The human animation can be generated by movement data of external record and avoid human modeling. It is the most popular method of motion modeling since 1990. The file formats of motion capture are BVH, HTR, ASF, AMC, etc., which contain skeleton definition, sampling frequency, basic data element, unit of data and data channel of motion parameters.

3.2 Human Motion Based on Endorphin

Endorphin™ is the first 3D software of automatic simulation. The core technology of software is different from general animation database. It can calculate complex biological behavior by giving thought interaction to 3D characters and automatically generate dynamic data according to setting situation. The operating principle of Endorphin™ is according to the research base at University of Oxford in artificial intelligence and human biomechanism, which gives real simulation of biological action to virtual role.

Traditionally, the picture of human walking in animation can be generated by carefully describing each move path or importing action material from actor of Motion Capture, which is trivial and development cost is expensive. The muscle motion can be controlled by neural network and the movement reaction of human role can be taught after setting link of gravity and muscular structure with genetic algorithm.

Figure 6: *Human Motion of Endorphin*

The Endorphin has a simple interface, which is shown in Figure 6. It is designed for the need of user and work in the environment of real-time work under intuition. The system can establish complicated character animation, directly adjust parameters, and preview animation effects without changing role settings of cytoskeleton system by adding the direction and size of the force in joint position. Endorphin supports multiple file formats of mainstream animation software, the default skeleton model is easy to use and can import multiple formats (ase, BHV, FBX, etc.), even the standard formats of Vicon motion capture. You can generate human model in Poser software, import to Endorphin and edit it without changing the original cytoskeleton system, if you feel the default model cannot meet the demands. Not only can it save time and cost, but it also generates dynamic data without noise, which is better than general motion capture.

3.3 Motion Simulation in UDK

UDK contains all independent development tools of Unreal engine 3, including: UnrealEd, rendering, animation system, scripting, physics engine, lighting and shadows, scene, terrain, material, artificial intelligence and distributed computing.

The animation system of Unreal Engine adds motion to render objects and entities.

Animated objects are called Skeletal Meshes. Unlike Static Meshes (which can only be animated via Matinee), Skeletal Meshes have a set of bones to make up a skeleton. These bones are used to drive the motion of the object and placement of objects on a mesh. Animation trees are built using the AnimTree Editor, which is part of UnrealEd and can be seen in the Generic Browser in the same way as materials, meshes, etc.

The human animation data in Endorphin can be exported with FBX format. We can import FBX files from the content browser by clicking the Import button or right-click your package and select Import through the AnimSet in UDK Animation, which is shown as Figure 7. We can modify animation and achieve satisfactory results with bone movement, skeleton controller and physical animation editor. We can simplify human animation, establish specific animation library, reconstruct the true crime scene and accomplish interactive function, which can promote the development of criminal technology, observe and analyze the crime scene from multi-angle, improve the efficiency and the accuracy of judgment.

Figure 7: UDK Animation editor

4. Conclusion

In this paper, the visual simulation of a crime scene based on UDK is studied, the mainstream virtual engines are introduced, the flow of virtual simulation is designed, and the key technologies are discussed. The complicated movements edit and real-time control of virtual human can be easily realized in the UDK platform based on the advantages of Endorphin (3D body animation software) in movements editing and generating. The visual simulation and forensic science were closely integrated through the invasive interaction between the user and the simulation environment.

5. References

1. Wilson J R, D. Cruz M. Virtual and interactive environments for work for the future [J]. *International Journal of Human-Computer Studies*, 2006, 64(3): 158-169.
2. CHEN Min, SHENG Ye-hua, WEN Yong-ning, et al. Virtual Geographic Environments Oriented 3D Visualization System [J]. *Journal of System Simulation*, 2008, 20(19):5105-5108.
3. Zhao Lei, Wang Jing-ya, Wang Bin-jun. Reduction of crime scene based on TureVision 3D technology [J]. *Journal of Chinese People's Public Security University (Science and Technology)*, 2008 (2):85-88.
4. Deaton J E, Barba C, Santarelli T, Rosenzweig L, Souders V, et al.. Virtual environment cultural training for operational readiness[J]. *Virtual Reality(S1434-9957)*, 2005, 8(3):156-167.
5. Prasithsangaree P, Manojlovich J M, Chen J, Lewis M. UTSAF: A Simulation Bridge between OneSAF and the Unreal Game Engine Systems, *Man and Cybernetics, IEEE International Conference. USA: IEEE*, 2003, 2: 1333-1338.
6. Deaton J E, Barba C, Santarelli T, Rosenzweig L, Souders V, et al.. Virtual environment cultural training for operational readiness [J]. *Virtual Reality(S1434-9957)*, 2005, 8(3):156-167.
7. Game engine-Wikipedia, the free encyclopaedia. (2008-9-10). http://en.wikipedia.org/wiki/Game_engine
8. Se Jin Park, Spp Chan Park, Jin Ho Kim. Biomechanical Parameters on Body Segments of Korean Adults [J]. *International Jpurnal of Industrial Ergonomics*. 1999,23, pp. 23-31
9. Lao Zhiqiang, Pan Yunhe. A Model Based Approach to Human Animation [J], *Journal of Software*. 2000, 11(4), pp. 435-440.
10. Liu Zhen, Zhao Jieyu. "Psuchology-based motivation model for intelligent virtual humans", *Jouranl of System Simulation*, 2008,20, pp. 458-461.
11. Alan Dix, Janet Finlay, Gergory D. Abowd, Russel Beale, *Human-Computer Interaction (Third Edition) [M]*, Prentice-Hall Europe 1998.

Guidelines for Authors

General notes	NBP - Journal of Criminalistics and Law / NBP - Žurnal za kriminalistiku i pravo publishes original scientific papers in Serbian and English language.
Title of a paper	Title: font size 14 pt, bold
Authors	The full name and surname of the author should be stated (font size 12 pt).
The name and address of the institution	The name and full address of the institution where the author works and a footnote which should state a corresponding author complete with his/her e-mail address.
Abstract	The abstract should contain from 100 to 250 words (font size 10 pt).
Key words	Not more than 10 key words
Text	The papers should be sent as follows: two printed copies in English and one copy in Serbian, as well as in electronic form, just in English language. The papers should not exceed 16 standard computer-printed pages (A4 format). The papers are prepared in MS Word format, Times New Roman font, single spacing, with the following margins: Top 2,5 cm, Bottom 2,5 cm Left 3 cm, Right 2,5 cm
Text structure	Titles of chapters, sections and subsections should be written in font size 13 pt, bold. 1 Introduction 2 Chapter 1 2.1 Section 2 2.1.1 Subsection 3 3. Conclusion 4. References
References	The sources should be listed in alphabetical order, according to APA Citation Style.
Where to send	The papers should be sent either on CD or by e-mail to the following address: casopis@kpa.edu.rs, or by post to the following address: Kriminalističko-policijska akademija 11080 Beograd Zemun Cara Dušana 196 Republika Srbija Academy of Criminalistic and Police Studies 11080 Belgrade-Zemun Cara Dušana 196 The Republic of Serbia
Tables, graphs and pictures	Tables should be made in Word or Excell. Photographs, graphs and figures are submitted in jpg or pdf format. Picture, graph and drawing width is up to 16 cm. The thickness of lines on graphs and drawings should be 0.3 mm or more.
Copyright	The authors sign consent of the assignment of a copyright.
References	Reference sources are quoted in alphabetical order pursuant to APA Citation Style.
Quoting of references	The references should be quoted in original.

Guidelines for Authors

Type of reference	Reference	Quoting in the text
Book single author	Nation, I. S. P. (2001). <i>Learning vocabulary in another language</i> . Cambridge, UK: Cambridge University Press.	(Nation, 2001)
Book two authors	Cohen, L. G., & Spencer, L. J. (1994). <i>Assessment of language proficiency</i> . New York: Longman.	(Cohen & Spencer, 1994)
Book three authors	Pratkins, A. R., Breker, S., & Green, A. (1989). <i>Attitude structure and function</i> . Hillsdale, NJ: Erlbaum.	First citation: (Pratkins, Breker, & Green, 1989) Subsequent citations: (Pratkins et al., 1989)
A group of authors	<i>Oxford essential world atlas</i> (3rd ed.). (1996). Oxford, UK: Oxford University Press.	(<i>Oxford</i> , 1996)
Chapter in a book	Richardson, J., & Riethmuller, P. (1999). Women in the Japanese workplace. In H. C. Roy, C. A. Tisdell, & H. C. Blomqvist (Eds.), <i>Economic development and women in the world community</i> (pp. 79-96). Westport, CT: Praeger Publishers.	(Richardson & Riethmuller, 1999)
Articles in journals (just a volume)	Jenkins, R. (1984). Learning vocabulary through reading. <i>American Educational Research Journal</i> , 21, 767-787.	(Jenkins, 1984)
Articles in journals (a volume and a number)	Anderson, J. E. (1977). A component analysis of recent fertility decline in Singapore. <i>Studies in Family Planning</i> , 8(11), 45-70.	(Anderson, 1977)
Articles in journals 3 to 6 authors	Kneip, R. C., Lee, A., & Ismond, T. (1993). Self-ratings of anger as a predictor of heart disease. <i>Health Psychology</i> , 12, 301-307.	First citation: (Kneip, Lee, & Ismond, 1993) Subsequent: (Kneip et al., 1993)
Encyclopedia	Pittau, J. (1983). Meiji constitution. In <i>Kodansha encyclopedia of Japan</i> (Vol. 2, pp. 1-3). Tokyo: Kodansha.	(Pittau, 1983)
Newspaper article	Stewart, I. (2000, December 18). Book fuels mistrust of meritocracy. <i>South China Morning Post</i> , p. A12.	(Stewart, 2000)
Online sources	Book: Wallace, A. R. (2001). <i>The Malay archipelago</i> (vol. 1). [Electronic version]. Retrieved November 15, 2005, from http://www.gutenberg.org/etext/2530 Articles in online journals: Rickson, B. L. (2001, March 7). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. <i>Prevention & Treatment</i> , 3, Article 0001a. Retrieved November 15, 2005, from http://journals.apa.org/prevention/volume3/pre00300001a.html Documents and reports: Organization for Economic Co-operation and Development. (2001). <i>Trends in international migration: Continuous reporting system on migration</i> (Annual Report, 2001 edition). Retrieved October 24, 2005, from http://www.oecd.org/dataoecd/23/41/2508596.pdf	(Wallace, 2001) (Rickson, 2001) (Organization for Economic Co-operation and Development [OECD], 2001) Subsequent: (OECD, 2001)

You are kindly asked to submit **the summary of your paper in both Serbian and English (up to 15 lines)**, when sending your paper according to these Guidelines.

Uputstvo autorima

Opšte napomene	NBP - Journal of Criminalistics and Law / NBP - Žurnal za kriminalistiku i pravo objavljuje originalne naučne radove na srpskom i engleskom jeziku.
Naslov rada	Naslov rada: veličina fonta 14 pt, bold , Times New Roman
Autori	Navodi se ime i prezime autora (veličina fonta 12 pt).
Naziv i adresa institucije	Naziv i puna adresa institucije u kojoj autor radi, a u fusnoti corresponding author sa e-mail adresom
Apstrakt	Apstrakt sadrži 100-250 reči (veličina fonta 10 pt)
Ključne reči	Ne više od 10 ključnih reči (Key words)
Tekst	Radovi se šalju u štampanoj formi (dve kopije na engleskom, i jedna na srpskom jeziku), kao i u elektronskoj formi, samo na engleskom jeziku. Obim rada je do 16 strana A4 formata. Rad se priprema y <i>MS Word</i> formatu, font <i>Times New Roman</i> , jednostruki prored (single), sa marginama: Top 2,5 cm, Bottom 2,5 cm Left 3 cm, Right 2,5 cm
Struktura teksta	Nazivi podnaslova u radu pišu se fontom veličine 13 pt, bold . 1. Uvod 2. Podnaslov 1 2.1 Podnaslov 2 2.1.1 Podnaslov 3 3. Zaključak 4. Reference
Gde poslati rad	Radovi se dostavljaju na CD-u ili elektronskom poštom na adresu: casopis@kpa.edu.rs, ili poštom na adresu: Kriminalističko-policijska akademija 11080 Beograd Zemun Cara Dušana 196 Republika Srbija Academy of Criminalistic and Police Studies 11080 Belgrade-Zemun Cara Dušana 196 The Republic of Serbia
Tabele, grafikoni i slike	Tabele uraditi u Wordu ili u Excel-u. Fotografije, grafikoni i slike se dostavljaju u formatu jpg ili pdf. Širina slika, grafikona i crteža treba da bude do 16 cm. Debljina linija na grafikonu i crtežu treba da bude od 0.3 mm i više.
Autorska prava	Autori radova potpisuju saglasnost za prenos autorskih prava.
Referentna literatura	Referentni izvori se navode prema abecednom redu, u skladu sa APA Citation Style.
Citiranje literature	Reference navoditi u originalu

Uputstvo autorima

Vrsta rada	Reference	Citiranje u tekstu
Knjiga 1 autor	Nation, I. S. P. (2001). <i>Learning vocabulary in another language</i> . Cambridge, UK: Cambridge University Press.	(Nation, 2001)
Knjiga 2 autora	Cohen, L. G., & Spencer, L. J. (1994). <i>Assessment of language proficiency</i> . New York: Longman.	(Cohen & Spencer, 1994)
Knjiga 3 autora	Pratkins, A. R., Breker, S., & Green, A. (1989). <i>Attitude structure and function</i> . Hillsdale, NJ: Erlbaum.	First citation: (Pratkins, Breker, & Green, 1989) Subsequent citations: (Pratkins et al., 1989)
Kolektivno autorstvo	<i>Oxford essential world atlas</i> (3rd ed.). (1996). Oxford, UK: Oxford University Press.	(<i>Oxford</i> , 1996)
Poglavlje u knjizi	Richardson, J., & Riethmuller, P. (1999). Women in the Japanese workplace. In H. C. Roy, C. A. Tisdell, & H. C. Blomqvist (Eds.), <i>Economic development and women in the world community</i> (pp. 79-96). Westport, CT: Praeger Publishers.	(Richardson & Riethmuller, 1999)
Članak u časopisu (samo volumen)	Jenkins, R. (1984). Learning vocabulary through reading. <i>American Educational Research Journal</i> , 21, 767-787.	(Jenkins, 1984)
Članak u časopisu (volumen i broj)	Anderson, J. E. (1977). A component analysis of recent fertility decline in Singapore. <i>Studies in Family Planning</i> , 8(11), 45-70.	(Anderson, 1977)
Članak u časopisu 3 do 6 autora	Kneip, R. C., Lee, A., & Ismond, T. (1993). Self-ratings of anger as a predictor of heart disease. <i>Health Psychology</i> , 12, 301-307.	First citation: (Kneip, Lee, & Ismond, 1993) Subsequent: (Kneip et al., 1993)
Enciklopedija	Pittau, J. (1983). Meiji constitution. In <i>Kodansha encyclopedia of Japan</i> (Vol. 2, pp. 1-3). Tokyo: Kodansha.	(Pittau, 1983)
Novinski članak	Stewart, I. (2000, December 18). Book fuels mistrust of meritocracy. <i>South China Morning Post</i> , p. A12.	(Stewart, 2000)
Elektronski izvori	Knjiga: Wallace, A. R. (2001). <i>The Malay archipelago</i> (vol. 1). [Electronic version]. Retrieved November 15, 2005, from http://www.gutenberg.org/etext/2530 Članak u elektronskom časopisu: Rickson, B. L. (2001, March 7). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. <i>Prevention & Treatment</i> , 3, Article 0001a. Retrieved November 15, 2005, from http://journals.apa.org/prevention/volume3/pre00300001a.html Dokumenti i izveštaji: Organization for Economic Co-operation and Development. (2001). <i>Trends in international migration: Continuous reporting system on migration</i> (Annual Report, 2001 edition). Retrieved October 24, 2005, from http://www.oecd.org/dataoecd/23/41/2508596.pdf	(Wallace, 2001) (Rickson, 2001) (Organization for Economic Co-operation and Development [OECD], 2001) Subsequent: (OECD, 2001)

Molimo Vas da prilikom dostavljanja rada prema ovom uputstvu, dostavite **rezime Vašeg rada na engleskom i srpskom jeziku (do 15 redova)**.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Nародна библиотека Србије, Београд

343.98

[Nauka, bezbednost, policija]
NBP : žurnal za kriminalistiku i pravo :
journal of criminalistics and law / glavni i
odgovorni urednik = editor-in-chief Goran B.
Milošević ; urednik za engleski jezik =
english language editor Dragoslava Mićović. -
Vol. 1, no. 1 (1996)- . - Beograd (Cara
Dušana 196) : Kriminalističko-policajska
akademija = Academy of Criminalistics and
Police Studies, 1996- (Beograd : Inpress). -
24 cm

Tri puta godišnje
ISSN 0354-8872 = NBP. Nauka, bezbednost,
policija
COBISS.SR-ID 125217799